

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ
METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Arzu SAĞLAM

Danışman

Prof. Dr. Serkan ŞEN

Samsun, 2019

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ
METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Arzu SAĞLAM

Danışman

Prof. Dr. Serkan ŞEN

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 20...

(İmza)

Arzu SAĞLAM

TEZ KABUL VE ONAYI

Arzu SAĞLAM tarafından hazırlanan *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Kalıplaşmış Söz Birlikleri* başlıklı bu çalışma, .../.../2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Enstitü Müdürü (*İmza ve Mühür*)

ÖZET

KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

Arzu SAĞLAM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2019

Danışman: Prof. Dr. Serkan ŞEN

Türkçe, dünya dilleri içerisinde oldukça eski bir tarihe sahiptir. Türk dili söz varlığı ve ifade gücü bakımından oldukça zengin bir dildir. Bu ifade gücünü metaforikleşmiş söz birliklerinden alır. Bu bağlamda mecaz anlam açısından geniş bir yelpazeye sahiptir. Mecazlı ifade birliklerinin çoğunluğu atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözleri gibi kalıplaşmış söz birliklerinden oluşmaktadır. Bu kalıplaşmış söz birlikleri, kelime gruplarının zamanla gerçek anlamlarından sıyrılarak başka bir söz birliğinin yerine kullanılmasıyla oluşmuştur. Toplumun yapısı ve düşünce biçimi bu söz birliklerinin oluşumunda oldukça önemli rol oynar. Bu sözler birden fazla kelimededen kurulmuştur; ancak belli bir zaman sonra bir tek kavramı karşılayacak biçimde kullanılmış, gerçek anlamlarıyla hiçbir ilgisi kalmamıştır. Bu çalışmada Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen kalıplaşmış söz birliklerinin tespiti amaçlanmış ve bu amaçla eserler taranmıştır. Tespit edilen deyim, atasözü, ikileme ve ilişki sözleri yine taranan eserlerden örneklendirilmiş, günümüz Türkçesiyle ilişkilendirilmiştir. Böylece Klasik Öncesi Çağatay Türkçesine ait kalıplaşmış söz birliklerinin Türk dili açısından önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Öncesi Dönem Çağatay Türkçesi, Söz Varlığı, Deyim, Atasözü, İkileme, Kalıp Söz (İlişki Sözleri).

ABSTRACT

THE STEREOTYPED WORDS IN PRE-CLASSICAL PERIOD CHAGATAI TURKISH TEXTS

Arzu SAĞLAM

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Turkish Language and Literature Department, Master, June/2019

Supervisor: Professor Serkan ŞEN

Turkish has a very old history in world languages. It is a rich language in terms of vocabulary and power of expression. The expression takes its power from the metaphoric pledges. In this context, metaphor has a wide range of meaning. The majority of metaphorical unions are composed of stereotypes, such as proverb, idiom, reiterative and stereotyped words. These stereotypes formed with the use of word groups instead of the real meaning of the word groups over time. The structure of the society and the way of thinking play a very important role in the formation of these associations. These words are formed by more than one word; but after a certain time it was used to meet a single concept and had nothing to do with its real meaning. In this study, it was aimed to identify the stereotypes of pre-Classical Chagatai Turkish texts and the works were scanned for this purpose. The idiom, proverb, reiterative and stereotyped words were exemplified from the scanned works and associated with contemporary Turkish. Thus, it is tried to determine the importance of the stereotypes of Pre-Classical Chagatai Turkish in terms of Turkish language.

Key Words: Pre-Classical Period Chagatai Turkish, Vocabulary, Idiom, Proverb, Reiterative, Stereotyped Words.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	iv

GİRİŞ

1. Konu ve Kapsam	1
2. Amaç	4
3. Yöntem	5
4. Sınırlılıklar	6
5. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar	6
6. Tarsan Metinler	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

1.1. Atasözleri	9
1.2. Deyimler	12
1.3. İkilemeler	91
1.4. Kalıp Sözler(İlişki Sözleri)	96

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. Atasözleri	97
1.2. Deyimler	97
1.3. İkilemeler	107
1.4. Kalıp Sözler(İlişki Sözleri)	108

SONUÇ	110
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	116

KISALTMALAR

Taranan Metinlerin Kısaltması¹

BÇM:	Beng ü Çağır Münazarası
ÇGT:	Çağatayca Gülistan Tercümesi
ÇŞAG:	Çağatay Şairi Atâyî'nin Gazelleri
DN:	Dehnâme
GD:	Gedâî Dîvanı
GN:	Gül ü Nevrûz
HHD:	Hârezmli Hâfız Dîvanı
LD:	Mevlâna Lutfî Dîvanı
ME:	Mahzenü'l-Esrar
OYM:	Ok Yay-nın Münazarası
SARÇG:	Seydî Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri
SD:	Mevlâna Sekkâki Dîvanı
TN:	Taaşuknâme
TSA:	Telli Sazlar atışması
YED:	Yusuf Emirî Dîvanı

İşaretler ve Diğer Kısaltmalar

â ~ ā	uzun /a/ ünlüsü
bk.	bakınız
đ	dad /d/ sesi (ض)
ğ	ğayın, art damaktan çıkarılan /g/ sesi (غ)
h	boğazdan çıkarılan /h/ sesi (ح)
h	hırıltılı /h/ sesi (خ)
î	uzun /i/ ünlüsü
k	kalın /k/ sesi (ق)
ñ	geniz /n/ sesi (ڭ)

¹ Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi eserlerinin kısaltmalarını aktarımda Ersin Teres'in "Çağatayca Söz Yapımı" adlı doktora tezi , Serkan Şen'in "Eski Türkçenin Deyim Varlığı" adlı eseri ve Suat Ünlü tarafından hazırlanan "Çağatay Türkçesi Sözlüğü" adlı çalışmalardan yararlanılmıştır.

ō	uzun /o/ sesi
ş	kalın /s/ sesi (ص)
ţ	kalın /t/ sesi (ط)
ū	uzun /u/ ünlüsü
z	Arap alfabesinde (ظ) sesi için kullanılan ses
ž	Arap alfabesinde (ض) sesi için kullanılan ses
ž	Arap alfabesinde (ذ) sesi için kullanılan ses
‘	Arap alfabesinde (ع) sesi için kullanılan işaret
~	benzerlik, yaklaşıklık, denklik işareti
→	ileriye gönderme işareti
←	geriye gönderme işareti
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

1. Konu ve Kapsam

Bir başkasına aktarmak istediğimiz duygu ve düşüncelerimizi cümleler halinde anlatırız. Cümleleri oluştururken de kelimelerden ve onların yüklendikleri anlamlardan yararlanırız. Kelimeler, anlam bakımından bir dilin her ne kadar güçlü anlam birimleri olsa da bazen anlatmak istediklerimiz noktasında yetersiz kalabiliyor. İşte bu noktada tek kelimeyle karşılayamadığımız varlık, kavram, durum ve nitelikleri dilin imkanları ve belli kuralları dahilinde bir araya gelen söz birlikleri ile karşılamaya çalışıyoruz.

Dilin imkanları ve kuralları dahilinde bir araya gelen, en az iki kelimedenden oluşan ve zaman içerisinde kaynaşarak yeni bir kavramı karşılayan söz öbeklerine kalıplaşmış söz birliği denmektedir. Kalıplaşmış söz birlikleri, bir milletin millî kültürünü, dünya görüşünü, insan ilişkilerini ve bireyler arasındaki iletişim biçimlerini yansıtmaları açısından önemlidir.

Zengin bir söz varlığı ve ifade gücüne sahip olan Türkçemiz açısından da bu söz birliklerinin, anlamı güçlendirmek ve anlatımı özlü ve etkin kılmak için ayrı bir değer taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözlerini tespit etmek için bu tez çalışması yapılmıştır.

Çağatay Türkçesi, Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın ülkesini oğulları arasında paylaşmasıyla oğlu Çağatay'a verilen bölgede oluşan ve 15. yüzyıl başlarında başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden Türk dili dönemidir.

Türkçenin tarihî lehçelerinden biri olan Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıl başlarında başlar, 20. yüzyıl başlarına kadar devam eder. Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın ülkesini oğulları arasında paylaşmasıyla oğlu Çağatay'a verilen bölgede oluşan Çağatay Türkçesi için Çağatay terimini ilk kullanan Vambery olmuştur. Çağatay Türkçesi daha sonra Çağatay lafzı, Türk tili, Türkî, Türkçe gibi terimlerle adlandırılmıştır. Zamanla güçlü bir edebî dil kimliği alan Çağatay Türkçesi dil bilimciler tarafından çeşitli devrelere ayrılarak incelenir. Samoyloviç Çağatay Türkçesini dört devreye ayırır:

1. Karahanlı Türkçesi veya Kâşgar Türkçesi (11-12. yüzyıl)
2. Kıpçak-Oğuz Türkçesi (13-14. yüzyıl)
3. Çağatayca (15-19. yüzyıl)
4. Özbekçe (20. yüzyıl) (Eckmann 1988: XI)

Ancak Fuat Köprülü bu sınıflamayı reddeder. İslam Ansiklopedisi'nde "Çağatay Edebiyatı" adlı maddeyi yazan Köprülü Çağatay Edebiyatı tanımını şöyle yapar: Çağatayca, kelimenin en geniş manası ile Moğol istilâsından sonra Cengiz çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın Ordu imparatorluklarının medenî merkezlerinde 13-14. yüzyıllarda inkişaf eden ve Timurlular devrinde bilhassa 15. yüzyılda klasik bir mahiyet alarak zengin bir edebiyat yaratan edebî Orta Asya lehçesidir." Fuat Köprülü yine İslam Ansiklopedisindeki "Çağatay Edebiyatı" maddesinde Çağatay Türkçesini beş devre ayırır ve bu devirlere göre inceler:

1. İlk Çağatay Devri: 13 ve 14. yüzyıllarda önce Türkistan, Horasan ve İran sahalarında, harezmi'de ve sonra Altın Ordu'da gelişen edebî dil.

2. Klasik Çağatay Devrinin Başlangıcı: 14. yüzyıl sonlarından başlayıp 15. yüzyılın ortalarına kadar "Timurlular devrinde Horasan ve Mâverâünnehr'in Herat ve Semerkand gibi medenî ve siyasi merkezlerinde" gelişen edebî dil.

3. Klasik Çağatay Devri: 15. yüzyılın ikinci yarısını içine alan ve Nevâyî ile başlayan devir.

4. Klasik Çağatayca Devrinin Devamı: 16. yüzyılda Babur ve Şeybanîler devri.

5. Gerileme ve Çökme Devri: 17-19. yüzyıllar (Köprülü 1945: 270).

Janos Eckmann ise Çağatayca'yı üç devre ayırarak tasnif eder ve inceler.

1. Klasik Öncesi Devir (15. yüzyıl başları-1465)

2. Klasik Devir (1465-1600)

3. Klasik Sonrası Devir (1600-20. yüzyıl başı) (Eckmann 2003: 17)

Eckmann'ın bu tasnifi genel itibarıyla kabul edilmiştir. Bu çalışmamızda Eckmann'ın bu tasnifi doğrultusunda Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinden belli başlı eserlerde dönemin kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kalıplaşmış söz birlikleri bir dilin söz varlığının bir parçasıdır. Kalıplaşmış söz birlikleri belirli bir zaman içerisinde meydana gelen, toplumun yapısına göre değişen en az iki kelimedenden oluşan unsurlardır (Aksan, 2002: 191). Türkçe her devirde kalıplaşmış söz birlikleri bakımından zengin bir söz varlığına sahip olmuştur. İnsanların birbiriyle anlaşması ancak ortak bir dille mümkün olur. Milletın ortak değerlerini, kültürünü, düşünce dünyası ve bakış açısını yansıtan sözcükler zamanla yeni söz birlikleri oluşturarak farklı kavramları karşılamaya başlar. Temel anlamlarından tamamen uzaklaşarak farklı anlamlar ortaya koyan kalıplaşmış söz birlikleri anlatımı zenginleştirmekte, anlamı güçlendirmektedir. İfade gücünü bu kadar etkileyen söz birlikleri elbette ait olduğu toplumun yapısına göre gelişir.

Mecaz anlam kazanarak oluşan kalıplaşmış söz birlikleri çeşitli yapısal ve anlamsal değişikliklerle meydana gelmiştir. Bazıları fonetik değişime, bazıları da anlam değişikliklerine veya her ikisine de uğrayarak günümüze kadar gelmiş; bazıları olduğu gibi bugüne ulaşmıştır. Fakat bu söz birlikleri her devirde hem günlük konuşma dilinde hem edebî dilde yaygın olarak kullanılmış ve kabul görmüştür. “Birden fazla dilsel birimin anlam ve yapı yönünden kaynaşması, birliğin tek bir gösterge gibi işlevselliğe sahip olması, dile sabit bir yapı olarak yerleşmesi açısından muhafazakâr ve değişime kapalı bir nitelik taşıması” (Çolak, 2015: 11) olarak tanımlanan kalıplaşmış söz birliklerinin bir kısmı dilin doğal yapısı ve seyri içerisinde oluşmuştur. Bir kısmının oluşumunda ise ait olduğu toplumun her türlü maddi ve manevi kültürü, yaşam biçimi, fikriyat ve hissiyatı yadsınamaz.

Kalıplaşmış söz birlikleri, tanımlanmasından da anlaşılacağı üzere belli bir biçimde donmuş kabul edilen, olduğu durumun dışına çıkamayan söz birlikleridir.. Bu kalıba müdahale etmek, söz birliklerinin yerini değiştirmek, anlamdaşlarını muadil kılmak veya yeni sözler eklemek imkansızdır.

Kalıplaşmış söz birlikleri, bir taraftan Türkçenin sözvarlığını zenginleştirirken, diğer taraftan iletişimi özlü ve etkin kılmakta, çok çeşitli anlatım yolu sunmaktadır (Gökdayı, 2008: 89). Bugüne kadar Türk dilinin rarihi dönemlerine ait deyim, atasözü, ikimleme ve ilişki sözleri gibi kalıplaşmış söz birlikleri üzerine

birçok çalışma yapılmıştır (Doğan, 2016: 45). Bilindiği gibi bu çalışmalar, daha çok kalıplaşmış söz birliklerinin önemi, rolü ve Türk diline sağladığı katkılar ile ilgilidir. Bu çalışmada ise, tezin temel konusunu oluşturan Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözleri üzerinde durulmuştur.

2. Amaç

Çalışmanın ana amacı Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi eserlerindeki kalıplaşmış söz birliklerini sistemli biçimde bir araya toplamak, Çağatay Türkçesinin kuruluş aşamasında dilin imkanlarının kalıplaşmış söz birlikleri olarak adlandırabileceğimiz ileri ögeler boyutunu tespit etmektir.

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birliklerini tespit eden bütüncül bir çalışmaya bugüne kadar rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalar daha ziyade bu söz birliklerinden yalnızca biri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda ise genellikle ya tespit edilen bir eser bünyesinde çalışılmış ya da Çağatay Türkçesi ile sınırlandırılmadan Eski Türkçe Dönemi bir bütün olarak ele alınmıştır.

Çağatay Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar, genellikle Ali Şir Nevai'nin yapıtlarıyla klasikleşmiş ve edebî bir dil olarak olgunlaşmış Klasik Çağatayca dönemi ve sonrasını baz alarak çalışmalarına yön vermiştir. Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Dönemi bu bakımdan Türk dili tarihinin karanlıkta kalmış bir evresidir. Bu çalışmada Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi eserlerindeki kalıplaşmış söz birliklerinin sistemli biçimde bir araya toplanması amacıyla Türk dilinin gölgede kalmış bu tarihi dönemine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen deyim, atasözü, ikileme ve ilişki sözlerinin toplu halde ele alınarak kalıp sözlerin Türk dili tarihi açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Söz birlikleri metinlerdeki bağlamlarıyla verilerek kalıplaşmış söz birliklerinin kullanım şekillerini tespit gayesi de güdülmüştür.

Ayrıca döneme ait kalıplaşmış söz birliklerinin, Türk dili tarihi açısından incelenmesi ve Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi alanında araştırma yapmak isteyenlere bir veri kaynağı oluşturulması amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında Klasik Öncesi Çağatay Türkçesine ait eserler tespit edilmiş, ardından tespit edilen metinlerin taranmasına geçilmiştir. Kalıplaşmış söz birlikleri deyim, atasözü, ikileme ve ilişki sözleri (kalıp sözler) olmak üzere dört alt başlık altında toplanmıştır.

Kalıplaşmış söz birlikleri tespit edilirken bu söz birliklerinin döneme ait metinlerin bir başkasında geçip geçmediği, Türk dili sentaksına yatkınlığı, tarihi dönem Türkçe metinlerde ve günümüz Türkçesinde karşılıklarının bulup bulunmadığı ölçüt olarak belirlenmiştir. Söz birliklerinin veri olarak kabul edilmesi için söz birliklerinde mecaz anlam kazanma şartı aranmıştır.

Tespit edilen kalıplaşmış söz birlikleri alfabetik sırayla atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler (ilişki sözleri) olarak tasnif edilmiş ve bu alt başlıklar altında yine alfabetik sırayla düzenlenmiştir. Atasözleri ve ilişki sözleri metinlerde tespit edildiği gibi alınırken, ikileme ve deyimlerde kurucu eylemler farklı çekimlerde tespit edildiği için mastar haliyle verilmiştir. Aynı kavramları karşılayan farklı söz birlikleri arasında (\leftarrow / \rightarrow) işaretleriyle gönderme yapılmıştır.

Taramalar esnasında tespit edilen ve madde başı olarak kullanılan kalıplaşmış söz birlikleri koyu yazılmıştır. Madde başındaki söz birliğinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı parantez içinde ve eğik yazı ile verilmiştir. Madde başı söz birliğinin tespit edildiği bağlama örnek verilirken de eğik yazı kullanılmıştır. Taranan metinlere yapılan göndermeler parantez içinde verilirken önce eserin kısaltması yazılmış, ardından varsa bölüm numarası gösterilmiş ve kalıplaşmış söz birliğinin geçtiği satır numarası bu bölüm numarasının altında gösterilmiştir. Bölüm numarası bulunmayan metinlerde doğrudan satır numarası gösterilmiştir. Kalıplaşmış söz birliklerinin tespit edildiği sayfa numaraları ise köşeli parantez içinde yazılmıştır. Çokça tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinden en çok beş tanesine gönderme yapılmış, diğer eserlere "vd." kısaltması ise gönderme yapılmıştır.

Metinlerde tespit edilen madde başı veriler bu verilerin geçtiği örnek bağlamlar metinde görüldüğü gibi alınmış; ancak transkripsiyon açısından çeşitlilik görülmüştür. Bu çeşitliliği ve okunuş farklılıklarını en aza indirmek için yaygın bir transkripsiyon kullanılmıştır.

4. Sınırlılıklar

Janos Eckmann'ın tasnifinde ilk Çağatayca dönemi olarak tespit ettiği 15. yüzyıl başlarında başlayan ve 1465 yılına kadar olan zaman dilimini içeren Klasik Öncesi Devir eserlerinden on beş tanesi tespit edilmiş ve çalışma bu eserlerle sınırlandırılmıştır.

Taranan bu eserlerde veri kabul edilen söz birlikleri atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerle sınırlandırılmış; tespit edilen bu söz birlikleri çok sayıda zikredilmişse en çok beş bağlama gönderme yapılmıştır.

5. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birlikleri üzerine bütüncüllük arz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalar daha ziyade bu söz birliklerinden yalnızca biri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda ise genellikle ya tespit edilen bir eser bünyesinde çalışılmış ya da Çağatay Türkçesi ile sınırlandırılmadan Eski Türkçe Dönemi bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Eski Türkçe metinlerinde geçen deyimler üzerine çalışma Prof. Dr. Serkan Şen'e aittir. Şen, Eski Türkçe metinlerde geçen deyimler üzerine yaptığı çalışmayı *Eski Türkçenin Deyim Varlığı* (Şen, 2017) adıyla kitap halinde yayımlamıştır. Çağataycaya ait bir diğer çalışma ise Sadi Gedik'in "Çağatayca Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nde Deyimler" makalesidir. Bu metin son dönem Çağatay Türkçesinde değerlendirilen Baba Rahim Meşreb (1640-1711)'in *Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nde* geçen deyimler üzerine bir makaledir. Serpil Soydan'ın "Ali Şir Nevâî ve Hüseyin Baykara'nın Manzum Eserlerine Göre Klasik Çağatay Türkçesinde İkilemeler" (Soydan, 2017) adlı çalışması Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanmıştır. Can Özgür, *Necati ile Hüseyin-i Baykara'nın Kullandığı Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir Karşılaştırma* (Özgür, 2009) adlı çalışmasında şiirlerini Batı Türkçesiyle yazan Necati ile Çağatay Türkçesi ile şiir yazan Hüseyin Baykara'nın divanlarından seçilmiş gazellerde tespit ettiği atasözü ve deyimleri karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bunların dışında Dr. Suat Ünlü'nün *Çağatay Türkçesi Sözlüğü* (Ünlü, 2013) adlı çalışmasında Çağatay

Türkçesi döneminde metinlerde yer alan kalıplaşmış söz birliklerine rastlamak mümkündür.

6. Taranan Metinler

Türkologlar bugün Çağatay Türkçesinin incelenmesinde genel olarak Orta Asya'daki edebî dili Karahanlıca (Hakaniye Türkçesi), Harezmi Türkçesi ve Çağatayca olarak üç ana devreye ayıran ve Çağatayca'yı da kendi içinde Klasik Öncesi Devir, Klasik Devir ve Klasik Sonrası Devir diye tasnif eden Janos Eckmann'ın sınıflandırmasını esas alır.

Çağatay Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış söz birlikleri çalışma alanı Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinleriyle sınırlandırılmıştır. 15. yüzyıl başlarında başlayıp 1465 yılına kadar devam eden Klasik Öncesi Devir'de pek çok şair ve yazar yetişmiştir. Bu şair ve yazarlar Türk diline birçok edebî eser kazandırmıştır. Kaynak taraması bu dönemin başlıca şair ve yazarlarının eserleri arasından yapılmış ve kaynaklar yine bu eserler arasından belirlenmiştir.

Çağatay edebî dilinin ilk temsilcisi kabul edilen Mevlânâ Sekkâkî'nin Kemal Eraslan tarafından yayımlanan *Divan*'ı, Uygur ve Arap harfli birkaç nüshası bulunan ve Köprülü'ye göre Klasik Öncesi Devir'de Lutfî'den sonra en kudretli şair olan (Köprülü, 1945: 291) Haydar Harezmi'nin Avni Gözütok tarafından hazırlanan *Divan*'ı, dönemin güçlü şairlerinden Lutfî'nin ilmî neşri Günay Karaağaç tarafından yapılan *Divan*'ı ve Kemal Eraslan tarafından Türk Dili Dergisi Türk Şiiri özel sayısında yer alan "Gül u Nevruz" mesnevisi, Yusuf Emirî'nin temsilî bir münazarası olan ve Gönül Alpay tarafından yayımlanan *Beng ü Çağır*'ı, yine Yusuf Emirî'nin Kazım Köktekin tarafından yayımlanan *Divan*'ı ve *Dehnâme* adlı mesnevisi, Seyyid Ahmet Mirza'nın Kazım Köktekin tarafından hazırlanan ve on aşk mektubundan oluşan *Taaşşuknâme* adlı mesnevisi, Gedâî'nin Çağataycanın en büyük uzmanlarından biri olan Janos Eckmann tarafından hazırlanan *Divan*'ı, Çağataycanın bir diğer güçlü şairlerinden Atâyî'nin Samoyloviç'in Arap harfleriyle yayımlanan 17 gazelini bugünkü dile aktaran Kemal Eraslan'ın hazırladığı "Çağatay Şairi Atâyî'nin Gazelleri", Ahmedî'nin Kemal Eraslan tarafından hazırlanan temsilî eseri *Telli Sazlar Atışması* adlı mesnevisi, Yakînî'nin, Ayşe Sertkaya tarafından Türk Dili Edebiyatı

dergisinde yayımladığı nazım-nesir karışık "Yakînî'nin Ok Yay-nıñ Münazarası" adlı eserleri başlıca kaynak eserler olarak tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZ BİRLİKLERİ

1.1. Atasözleri

Atasözleri, Türk dilinin uzun yıllar boyunca yaşanan hayat tecrübelerine ve gözlemlerine dayanan kalıplaşmış söz birliklerindedir. Atasözlerimiz de deyimlerimiz de sözlü edebiyatımızın anonim parçalarındandır. Milletimizin engin bilgi ve tecrübelerini, dünya görüşlerini, inançlarını ve değer yargılarını yansıtan kültür değerlerimizdir. *Türkçe Sözlük*'te “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2009: 140).

Doğan Aksan atasözünü “Bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Bu öğelerin bir kısmı nesilden nesile aktarılarak devam ederken bir kısmı da değişikliklere uğrar, unutulup yitilir” şeklinde tanımlamıştır (Aksan, 2015: 41).

Ömer Asım Aksoy'a göre atasözleri, “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”dir (Aksoy, 2016: 37).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere atasözleri kalıplaşmış, kısa ve özlü sözlerdir. Yıllara dayanan bir tecrübe ile tespit edilmiş ve geçerliliği günümüze kadar yansımış söz birliğidir. Atasözlerinin de deyimler gibi donmuş bir yapısı vardır ve bu yapı söz birliğini oluşturan kelimelerin eş anlamlarıyla bile muadil değildir. Semantik yapısı kadar morfemi de kalıplaşmıştır ve bünyesinde hiçbir oynamayı, yer değişimini kabul etmez. Atasözlerinin deyimlerden en büyük farkı art alanında genele yayılmış bir öğüt veya öngörü taşımasıdır. Çalışmamızda Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen atasözleri alfabetik olarak sıralanmıştır.

aķ yarmaķ kara kün için (*Ak akçe kara gün içindir*) Para insanın sıkıntılı zamanlarında gereklidir: *ķara künler üçündür aķ yarmaķ* (LD: 125₄ [99] , 519₁ [304]).

aķarsu bolmasa tegirmen yoyu bilmes (*Akarsu olmasa değirmen öğütemez*) Bir şeyden istenen sonucun alınabilmesi için kaynak doğru olmalı: *neçük kim aķarsu bolmasa tegirmen yoyu bilmes* (ÇGT: 190₁ [183]).

alnıda yazğannı körmekdin çäre yok (*Alında yazılı olanı yaşamaktan başka çare yok*) Kaderde olanın yaşanması kaçınılmazdır: *alnıda yazğannı körmekdin kişige çäre yok* (LD: 503₁ [300]).

altun kümüşdin haşar yıramas (*Altın gümüştten tehlike uzaklaşmaz*) Büyük işlerin ve büyük adamların sıkıntıları eksik olmaz: *ilim ü hüner öğreniñ-ler kim dünyā devleti i ‘timād-ķa altun kümüş-din haşar yıramas* (ÇGT: 185₁₁ [181]).

artuķsı devlet köz çıkarmas (*Fazla şans göz çıkarmaz*) İnsan ne kadar talihli olursa olsun yine de fazlasını ister: *belī artuķsı devlet köz çıkarmas* (LD: 487₁ [297]).

ayaķı hayr yolige yıramas (*Ayağı hayır yoluna yaramaz*) Hayırlı işlere uygun olmaz, hayırlı iş yapmaz: *ayaķı hayr yolige yıramas.baħil-lıķ elgidin pendim yaramas.* (ÇGT: 183₈ [180]).

bağlıg ayaķda seyr bolmas (*Bağlı ayakla gezilmez*) Engeller varsa mutlu edecek bir sonuç alınmaz: *elig-din ne mürüvvet kelgey taķı bağlıg ayaķ-da seyr bolmas* (ÇGT: 201₇ [189]).

belā belāga yitişmes (*Bela belaya ulaşmaz*) Bela bela üstüne olmaz: *Çū men belā men ü her giz belā belāga yitişmes* (HHD: 454₃ [401]).

bu künnüñ işini tañdağa salma (*Bugünün işini yarının bırakma*) Her işi günü gününe, zamanında yap: *Bu künnüñ işini sin tañğa saldıñ ay cāhil* (LD: 3₁₆ [7] ; HHD: 7₄ [762]).

ğarīb hālını ğarīb bilür (*Kimsesizin halini kimsesiz bilir*) Aynı sıkıntıyı çekenler birbirini daha iyi anlar: *Ĝarīb hālını her hālde ğarīb bilür* (HHD: 351₂ [340]).

‘illet birle ölmek minnet birle tirilmekdin eğgürek (*Hastalıktan ölmek minnetle yaşamaktan daha iyidir.*) Boyun egerek yaşamak ölmekten beterdir: *‘illet birle ölmek minnet birle tirilmekdin eğgürek* (ÇGT: 112₉ [144]).

kaşşabğa yağñ ğamı vü üçküge cān kaygusu (*Kasap yağ derdinde, koyun can derdinde*) Bir kişi önemli bir kaybı için çırpınırken başka bir kişi bu durumdan yararlanmaya çalışır: *kaşşabğa yağñ ğamı vü üçküge cān kaygusu* (LD: 523₁ [304])

katıĝ köñülge va'z ötmez (*Katı gönül nasihat geçmez*) Merhametsiz insanlar hiçbir nasihat dinlemez: *va'z ötmes katıĝ köñülge heç. taş içige temir kazuk kirmes* (ÇGT: 85₁₁ [131]).

közdin yıraĝ bolsa köñüldin yıraĝ imiş (*Gözden uzak olan gönülden de uzak olur*) Ayrı olanların aralarındaki sevgi de zamanla azalır: *közdin yıraĝ bolsa köñüldin yıraĝ imiş* (LD: 114₁ [91]).

renc körmegünçe genc bilinmes (*Sıkıntı görmeyince hazine bilinmez.*) Sıkıntılı çekmeyen varlığın kıymetini bilmez. *ey ata renc körmegünçe genc bilinmes ve cān-nı hañarķa salmagünçe murād bulunmas* (ÇGT: 133₅ [155])

su barur u taş ħalur (*Su gider taş kalır*) Geçici durumlara güvenmemek gerekir: *ħātırını sakla kim su barur u taş ħalur* (LD: 512₁ [302]).

taş içige temir kazuk kirmes (*Taşa demir kazık girmez*) Uygun şartlar yoksa istenilen sonuç alınmaz: *va'z ötmes katıĝ köñülge heç. taş içige temir kazuk kirmes* (ÇGT: 85₁₁ [131]).

yaĝ yağķa tamlar (*Yaĝ yağa damlar*) Herkes kendine benzeyen şeylere yakınlaşır: *bu meşel rüşen durur ārī ki yağ yağķa tamlar* (LD: 506₁ [301])

yaman düşmenim du'āsındın dōstdın düşnām yahşıraĝ (*Kötü düşmanın duasından dostun kınaması daha iyidir*) Dost, insanları memnun etmek için deĝil doğruyu göstermek için konuşur: *Ol yaman düşmenim du'āsındın / Dōstdın yahşıraĝ irür düşnām* (HHD: 658₆ [521])

1.2. Deyimler

Türk dilinin söz varlığının önemli unsurlarından biri olan deyimler, en az iki sözcüğün anlamca kaynaşmasından oluşan kalıplaşmış söz birliğidir. Deyimler ne kadar çok sözcükten oluşursa oluşsun bünyesindeki kelimeler öz anlamlarından uzaklaşmış birbiriyle anlamca bütünleşerek tek bir kavramı veya durumu karşılar duruma gelmiştir. Deyimler günlük konuşma dilinde ve kültür edebiyat dilinde yaygın bir kullanıma sahiptir.

Deyimlerde geçen sözcüklerden en az bir tanesi gerçek anlamının dışında, taşıdığı mecaz yüküyle deyime dahil olmuştur. Bazen de mecaz, deyim tüm öğelerini kapsar (Şen, 2017: 12). Anlatımı zenginleştiren ve kuvvetlendiren deyimler, özlü ve etkili bir ifade gücüne sahiptir. “Anlatımı özlü ve etkin kılmak için kenetlenmiş iki ya da daha çok sözcükten oluşan, bünyesindeki sözcüklerden bir kısmı ya da tamamı gerçek anlamı dışında kullanılan, anlatının akışı içinde çekime girebilen kalıplaşmış söz öbeği” olarak tanımlamıştır (Şen, 2017: 11).

Türk Dil Kurumu, hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te deyimi "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" olarak tanımlamıştır (TDK, 2009: 517). Deyim kavramını Türk dili araştırmacıları da kendi görüşleri doğrultusunda çeşitli tanımlamalarla açıklasalar bile temel özellikleri birbirinden farklı değildir.

Zeynep Korkmaz deyimi, “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğe sahip olan kelime veya kelime grubu” olarak tanımlarken (Korkmaz, 2003: 66), Ömer Asım Aksoy “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak ifade eder (Aksoy, 1993: 23).

Türkçenin deyim varlığına dair birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Ancak Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinden hareketle yapılan bu çalışmada deyimler; atasözü, deyim ve ilişki sözleriyle toplu halde tespit edilmiştir ve tespit edilen deyimler alfabetik sırayla verilmiştir.

‘**aceb körme-** (*Acayip görmek*) Acayip görmek, tuhaf karşılamak, şaşırarak: *Hayālî tüsse köñülüm iwiñe körme* ‘*aceb* (HHD: 307₅ [313], 776₈ [591], 781₂ [594], 783₄ [595], 933₅ [684]) vd.

acı söz (*Acı söz*) Söylenen kimseyi üzecek söz: *Acı sözni nemegin la‘lñe sen öğretme* (HHD: 561₆ [464]; DN: 307 [62]; YED: 282₁ [287]).

‘**āciz körme-** (*Aciz görmemek*) Gücü bir işe yetmez olarak görmemek: *Mini sin körme* ‘*āciz kim kavīdür* (DN: 608 [85]).

aççığ sözle- (*Acı söylemek*) Hoşa gitmeyen, can acıtan şeyler söylemek: *Könlüm imgenmes belī sin niçe aççığ sözleseñ* (SD: 769 [296]).

adağ kötür- → **adağ tart-** , **ayağ tart-** (*Ayak götürmek*) Çekilip gitmek, ayağını çekmek: *halâyıq adağ kötürüp bardı-lar* (ÇGT: 29₅ [103]).

adağ tart- → **ayağ tart-** (*Ayak götürmek*) Çekilip gitmek, ayağını çekmek: *buhldın adağ tartıp saḥāvet-de āt çıkardı* (ÇGT: 36₈ [106]) ← **adağ kötür-** .

adağıña tüş- (*Ayağına düşmek*) Yalvarmak, ayaklarına kapanmak: *ol adağıña tüşüp ḥālın ayıtsa tut kulak* (LD: 122₆ [97]).

‘**āferin ber-** (*Aferin vermek*) Övme, takdir etme, beğenme: *telkīn-leri-niñ ḥüsniğe ‘āferin berip ayttı* (ÇGT: 168₁₃ [172]).

ağır kil- (*Ağır gelmek*) Yapılması güç gelmek: *sınamaḥdın köp ağır kilgey eger tutsa kişi* (LD: 247₃ [183]).

ağır bahalığ (*Çok kıymetli*) Değeri çok olan: *Yeñil bī-ḥad velī ağır bahalığ* (DN: 259 [58]).

ağız aç- (*Ağız açmak*) Hayrete düşmek: *ḥayretka kalıp beste ağız açtı vü kaldı* (LD: 27₆ [29]; DN: 239 [57]).

ağız aç- (*Ağız açmak*) Yemek yemek: *Sitāyiş sofrasına ağız açıp* (DN: 18 [40]).

ağız tola (*Ağız dolusu*) Birbiri arkasınca, bol: *ağız tola miniñ yüzümge ayıtqaysın* (BÇM: 334a [112]).

ağzını açma- (*Ağzını açmamak*) Kaba ve kırıcı sözler söylememek: *Açmağın ağzını berāy-ı ḥudā* (TSA: 58 [152]).

ağızı kuru- (*Ağız kurumak*) Konuşamaz duruma gelmek: *her niçe kim istedi miskîn şadef ağızı kurup* (ÇŞAG: 17 [120]).

ağızğa al- (*Söylemek*) Sözüünü etmek: *Ağızğa aldı sulţān midḥatini* (DN: 47 [42] , 605 [85]).

ağızı sırrı (*Ağız sırrı*) Sakladığı sır: *Ağzınıñ sırrını halk arasında times men* (HHD: 536₂ [450]).

ağızı sırrınğa yitiş- (*Ağız sırrına ulaşmak*) Sırrını, bildiklerini öğrenmek: *Köñül ü cān bile yitişdim ağızı sırrıña* (HHD: 622₄ [500]).

agzı suyu ak- (*Ağzının suyu akmak*) Çok beğenmek, onu elde etmeyi istemek, imrenmek. *Akardı agzı suyu lûle-veşsu görse 'atşanı* (AD: 5₆ [268]).

ağızda tüşme- (*Ağızından düşmemek*) Çok sevdiği için hep o kişinin ya da şeyin sözünü etmek: *tik hüsn iliniñ ağızda tüşmeydür atıñ kim* (LD: 1₆ [3]).

ağız tadı vir- (*Ağız tadı vermek*) İyi bir şey vaad etmek: *Agzı tadın virseñ agyâre cevâb-ı telh ile* (AD: 129₄ [202]).

ağızındın söz çık- (*Konuşma yapmak*) Söz söylemek: *'Acebdür kim ağızındın çıkar söz* (HHD: 519₆ [440]).

āh çek- → **āh çik-** , **āh it-** , **āh tart-** (*Ah çekmek*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *Zülfini yād itib ki çekdi āh* (HHD: III-2₁ [111] , 387₉ [362] , 447₄ [397] , 914₅ [673] , 1012₃ [730]) vd.

āh çik- → **āh it-** , **āh tart-** (*Ah çekmek*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *Āh çiktim yığladım çendān firaķıñ deştide* (YED: 20₄ [56] , 74₂ [107] , 97₂ [128] , 120₄ [148] , 190₅ [208] , 191₅ [209]) vd. ← **āh çek-** .

āh it- → **āh tart-** (*Ah etmek*) Acı ile içini çekmek: *Ĥamüş ol iy köñül āh itmegil sırrınıñ bildirme* (YED: 69₄ [104]) ← **āh çek-** , **āh çik-** .

āh otı (*Ah ateşi*) Feryat ateşi: *örtünür āhım otındın yetti firūzī revāk* (LD: 116₄ [93] ; HHD: 184₅ [240] , 208₂ [254] , 1050₆ [755] ; YED: 263₃ [272]) vd.

āh tart- (*Ah çekmek*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *Gehī körüp hadengin āh tartıp* (DN: 170 [52]) ← **āh çek-** , **āh çik-** , **āh it-** .

āh ur- (*Ah vurma*) Derin bir kederle veya özlemle ah demek: *kōñül hadengi maña tigmedi dip āh urma* (LD: 321₄ [235] ; DN: 268[59] ; YED: 132₅[160] ; TN: 89[56] ; GD: 12₃ [24]) vd. ← **āh çek-** , **āh çik-** , **āh it-** , **āh tart-** .

‘**ahd it-** → **ant iç-** (*Ah etmek*) Yemin etmek, söz vermek: ‘*Ahd itdiñ idi saña luṭf eylege men tib* (HHD: 489₂ [422]).

āhı tut- (*Ahı tutmak*) Mazlumun bedduasının gerçekleşmesi: *hazer kıl kim anı tutmasun āhım* (DN: 607 [85]).

‘**akıldın yıraḳ** (*Akıldan uzak*) Akılsızlık, budalalık: *yana yılanı öltürüp balasını asramaḳ* ‘*akıldın yıraḳ bolur* (ÇGT: 21₁₀ [99]).

‘**aḳıl al-** (*Akıl almak*) Danışmak: *ay cihāndın* ‘*aḳıl alıp özini nādān eylegen* (LD: 187₅ [142]).

‘**aḳıl yitişme-** (*Aklı yetmemek*) Aklı almamak: *Yitişmegey uşanıñ hadd-i kemāline* ‘*aḳıl* (HHD: 9₃₅ [89]).

‘**aḳıl ile** ‘**aşḳ tüz kitme-** (*Akıl ile aşḳ düz gitmemek*) Akıl ile aşḳ bir arada olmamak: ‘*Aḳıl ile* ‘*aşḳ her giz tüz kitmedi bu yolda* (HHD: 462₂ [406]).

‘**aḳlı başındın kiter-** (*Aklı başından gitmek*) Ne yapacağını bilemez olmak: *kiterdi közleri sevdā müli başındın* ‘*aḳıl* (LD: 359₂ [261]).

‘**aḳlı kit-** (*Aklı gitmek*) Şaşırmak, büyülenmek: ‘*aḳlım kitiben luṭfī tiḡ dīvāne bolḡum anlaḡıl* (LD: 97₇ [79] , 316₄ [231] , LD: 452₂ [289]).

‘**aḳlındın az-** (Aklını kaybetmek) Çekiciliḡi, güzelliḡi ile büyülenmek, etkisi altında kalmak: ‘*aḳlındın azar mışır ili dik kim seni körse* (LD: 184₃ [140]).

‘**aḳsi tüş-** (*Yansıması düşmek*) Yansımak: *Dīvān cedvelindin* ‘*aḳsi feleḡe tüşse* (HHD: 9₅₂ [90] , 15₄ [138] , 230₆ [267] , 259₂ [284]) vd.

‘**ālem közine körünme-** (*Alem gözüne görünmemek*) Hiçbir şeye deḡer vermemek: *Ol hāl içine közüme* ‘*ālem körünmedi* (HHD: 835₅ [626]).

‘**ālemni tut-** (*Alemi tutmak*) Her tarafa yayılmak: ‘*Ālemni tutdı andaḡ dilber cemāli birle* (HHD: 35₁ [150] ; TN: 267 [72]).

alnına yazıl- (*Alnına yazılmak*) Kaderinde olmak: *yalguz meniñ alnımğa ezeldin yazılıptur* (LD: 61₆[54]).

alnını çat- (*Alnını çatmak*) Öfkelenmek: *alnını çatıp tumuşup oturup turur* (ÇGT: 113₁₂[145] , 83[124]).

amān bir- (*Aman vermek*) Canını bağışlamak: *Cānımni almayın maña kayda amān birür* (HHD: 353₆[342] , 809₅[610]).

ant iç- (*Ant içmek*) Yemin etmek: *beste ant içti ki tarlıķ ol ağızdın almayın* (LD: 293₃[215]) ← ‘**ahd it-** .

arķasını yerge tegür- (*Arķasını yere değdirmek*) Yenmek, alt etmek: *yana neçe me küşlüg pehlevān-lar anıñ arķasını yerge tegürmişi yoķ* (ÇGT: 198₁[187]).

‘**arz küni** (*Hesap günü*) Kıyamet günü: ‘*Arz küni barçanı inşer bu çarh* (ME: 397[93]).

ārzūğa ‘ayb yoķ (*Arzuya ayıp yok*) Kişi isteklerinden dolayı kınanmaz: *Bir meşel meşhür irür kim ārzūğa ‘ayb yoķ* (HHD: 369₅[351]).

āsān körünme- (*Kolay görünmemek*) Kolay olmayacağı belli olmak: *Çekegörgil bu müşkilni kim ol āsān körünmedi* (HHD: 831₇[623]).

‘**asel erinlig** (*Bal dudaklı*) Hoşa giden sözler söyleyen: *sen eşittin mü bir şeker sözlüg ‘asel erinlig ve kamer yüzlüg* (ÇGT: 147₇[162]).

aş er- (*Aş ermek*) Canı istemek, her daim yemeye hasret kalmak: *Tutdı közüüm yaşıdın dembedem aş eresi* (HHD: 961₆[701]).

aşğa tüş- (*Aşka düşmek*) Aşık olmak: *Velikin köñül azdurur çibin tüşer ise aşğa* (HHD: 29₃[146] , 717₄[556]).

aşına zehr Şal- (*Aşına zehir katmak*) Zarar vermek: *Telh-kām oldum firāķı zehr şaldı aşıma* (YED: 227₄[243]).

‘**aşķ āteşi** → ‘**aşķ otı** , ‘**ışķ āteşi** , ‘**ışķ otı** (*Aşķ ateşi*) Aşķ acısı, heyecanı: ‘*Aşķ āteşi üçün kıl mecrūh s̄meni dem* (HHD: 9₆[87]).

‘**aşķ ili** → ‘**ışķ ili** (*Aşķ eli*) Aşķ yüzünden, aşķ için: ‘*Aşķ ilidin āh köyer men ni belādur* (HHD: 390₃[363] , 486₄[421] , 536₇[450] , 831₁[623] , 922₅[677]).

‘aşk otı → ‘ışk âteşi , ‘ışk otı (*Aşk ateşi*) Aşk acısı, heyecanı: *Sen vücūdūñni kaçan ‘aşk otına yaksañ tamām* (HHD: 5₇ [72] , 188₆ [242] , 833₉ [625] , 1041₅ [748]) vd. ← ‘aşk âteşi .

‘aşk otıda köy- (*Aşk ateşinde yanmak*) Aşk acısı çekmek: *anıñ birle bu ‘aşk otıda köysem* (ÇGT: 166₆ [171]).

‘aşk yolu (*Aşk yolu*) Aşk uğruna: *tilegil cān u ten birle hemiše ‘aşknuñ yolu* (HHD: 6₄ [75] , 213₄ [257] , 431₄ [388] , 539₅ [452] , 625₆ [502]) vd.

at koy- (*Ad koymak*) İsim vermek: *maña ser-mestler mey at koyuptur* (BÇM: 331a [109] , 331b [110]).

ata oğul haqqı (*Baba oğul hakkı*) Baba oğul hakkı: *şi ‘r ata oğul haqqıde kıлмаğay anıñ-dek lutf* (ÇGT: 211₃ [194]).

atığa ata- (*Adına atamak*) Adını kullanmak: *nā-mahrem-lerdin bularnı meniñ atımğa atap yakın kıldı.* (OYM: 5₂ [170]).

‘avām ağızge tüş- (*Elalemin diline düşmek*) Dedikodu malzemesi olmak: *meniñ in ‘āmım āvām ağızge tüşüp turur taķı ‘asel-ka koyğu üşüp turur* (ÇGT: 190₁₂ [183]).

ay toğ- (*Ay doğmak*) Ay'ın görünür olması: *Kim tolun ay toğar yakasındın* (HHD: III-1₁₂ [111]).

ayağı barma- (*Ayağı gitmemek*) Gitmek istememek: *Başım ger barsa barmağay ayağım* (DN: 338 [65]).

ayağ tart- (*Ayak götürmek*) Çekilip gitmek, ayağını çekmek: *kim naşihat eşitmekdin ayağ tartar* ÇGT: 215₈ [196]) ← adağ kötür- , adağ tart- .

ayağıdın tüş- (*Ayaktan düşmek*) Güçsüz kalmak: *susuz ağızda ne dürr ve ne şadef, tüşse azuk-suz er ayağıdın* (ÇGT: 117₁₁ [147] , 84₃ [130] , 86₁₀ [131] ; TN: 111 [58] , 165 [63]).

ayru tüş- (*Ayrı düşmek*) Ayrılmak: *Tā közüm zülf ü yüzüñdin ayru tüşti körmedim* (YED: 32₃ [67] , 139₇ [167] , 289₂ [293]).

‘azāb çek- (*Azap çekmek*) Eziyet çekmek: *Yüzi üstindeki zülfündin çeker cānım ‘azāb* (HHD: 685₇ [537]).

azağın bağla- (*Ayağını bağlamak*) Engel olmak: *Luṭf birle azağın bağladı Ḥāfıznuñ dōst* (HHD: 320₉ [321]).

azağında toprak bol- (*Ayağına toprak olmak*) Bir kimsenin her emrini yerine getirmek: *Cān birib bolsam azağında toprak* (HHD: 990₆ [718]).

‘azīz tut- (*Üstün tutmak*) Kutsal saymak: *tā ḥaḳ sini ‘azīz tutup kılmağay yetīm* (LD: 80₄ [68] ; ÇGT: 16₄ [96]).

bağır kan kıl- (*Bağrı kan kesilmek*) Kan olup akmak: *Bağır kan kıldı irnindin vü boldı* (SD: 514 [224]).

bağır kanı (*Bağır kanı*) Dert, acı: *Ger çıkarsa tañ imes közdin bağır kanım enār* (YED: 87₆ [121] , 242₆ [254] ; LD: 296₃ [217] ; SD: 533 [230] , 642 [260]) vd.

bağır kanın iç- (*Yürek kanı içmek*) Acı çekmek: *Bağır kanın içip hem ğam yiñüzler* (ÇŞAG: 57 [123]).

bağır köydür- → **bağrı örten-** (*Yürek yakmak*) Çok derin acı duymak: *hecr otı birle rāķīb bağırını köydürüp* (LD: 93₄ [76]).

bağır otı (*Bağır ateşi*) Gönül yangını, aşk acısı: *Nāgeh irigey bağırım otı içre başaķı* (SD: 797 [304] ; LD: 50₅ [46] , 348₄ [253])

bağrı izil- (*Bağrı ezilmek*) Üzülmek: *Bağırım izildi köydi tenim kitti ṫāķatim* (YED: 52₇ [88]).

bağrı kan bol- → **bağırını kan kıl-** , **bağırını hūn kıl-** (*Bağrı kan olmak*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *boldı bağırım kan dağı ol oķ başaķın ārzūlar* (LD: 46₅ [43] , 364₄ [265] ; SD: 587 [244] ; HHD: 793₁ [601]).

bağrı katķunça kül- (*Katılana kadar gülmek*) Katılıncaya kadar gülmek: *yay bu pūr-övke sözlerni eşitgeç bağrı katķunça küldi* (OYM: 9₆ [176]).

bağrı örten- (*Bağrı yanmak*) Çok acı duymak: *bağırım örtendi dağı sīne-i biryān susadı* (LD: 361₁ [262] ; YED: 36₁ [71]) ← **bağır köydür-** .

bağrı taş → **bağırıda taş bar** , **yüreginde taş bol-** (*Bağrı taş*) Yüreği dertli: *her kayda bir cefāci dağı bağrı taş irür* (LD: 39₁ [38] , 284₂ [209] ; YED: 115₈ [144] , 139₁₂ [168] , 237₃ [250]) vd.

bağrıda taş bar → **yüreginde taş bol-** (*Bağrında taş var*) İçinde dert taşımak *Kim anıñ sevdāsıdın bardur benim bağrımda taş* (HHD: 483₃ [419]) ← **bağrı taş** .

bağrını biryān eyle- → **bağrını biryān kııl-** , **bağrını kebāb eyle-** , **bağrını kebāb kııl-** (*Yüreği yanmak*) Büyük bir acıya uğramak: *Ġayret otı içre yana bağrımnu biryān eyleme* (SD: 519 [226] ; HHD: 241₈ [273]).

bağrını biryān kııl- → **bağrını kebāb eyle-** , **bağrını kebāb kııl-** (*Bağrı kebab olmak*) Büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak: *Mendin bolur bir yan kıılır bağrımnu biryān kayğusı* (HHD: 956₁ [697] , 209₇ [255] , 578₃ [474]) ← **bağrını biryān eyle-** .

bağrını hūn kııl- → **bağrını kıan kııl-** (*Bağrını kan kılmak*) Çok üzölmek: *Bağrımnu kıılıbdur hūn anıñ kayğusı başlar* (HHD: 318₂ [319]) ← **bağrı kıan bol-** .

bağrını kıan it- → **bağrını kıan kııl-** (*Bağrını kan etmek*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *bağrım kıan itip tapқанım ol la¹ u lālüm* (LD: 160₄ [123] ; YED: 63₁₁ [99] , 185₆ [204]) ← **bağrı kıan bol-** , **bağrını hūn kııl-** .

bağrını kıan kııl- (*Bağrını kan kılmak*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *İşitse, bağrı kıan bolğay, meniñ āh u fiğānımnu* (SD: 587 [244] ; YED: 86₁ [120] , 121₃ [149] , 266₁₀ [275] ; LD: 160₄ [123] ; HHD: 220₃ [261]) ← **bağrı kıan bol-** , **bağrını hūn kııl-** .

bağrını kebāb eyle- → **bağrını kebāb kııl-** (*Bağrını kebab eylemek*) Büyük bir acıya uğramak: *Hasret otı bile bağrımnu kebāb eyler sen* (HHD: 693₁ [542] ; SD: 583 [244] ; LD: 364₂ [264]) ← **bağrını biryān eyle-** , **bağrını biryān kııl-** .

bağrını kebāb kııl- (*Bağrını kebab kılmak*) Büyük bir acıya uğramak: *Bağrım kebāb kıılğan oşol bir nazar irür* (HHD: 198₁ [248] , 706₄ [549]) ← **bağrını biryān eyle-** , **bağrını biryān kııl-** , **bağrını kebāb eyle-** , **bağrını kebāb kııl-** .

bahāsını ur- (*Pahasını vurmak*) Değerini belirlemek: *Urdu bahāsını tiñizdin tireng* (ME: 381 [91]).

baht birle taht üzre bol- (*Baht ile taht üzerine olmak*) Taht üzerinde baht ile oturmak, talihi iyi olmak: *Baht birle taht üzre bolsun ol kişversitan* (HHD: 6₃ [124])

bahtı kıara → **bahtını kıara kııl-** (*Bahtı kara*) Yazgısı iyi olmayan: *ay köñül bahtı kıara zülfi-perişāniñ üçün* (LD: 198₁ [149] ; YED: 134₃ [161]).

bahtı uyған- (*Bahtı uyanmak*) Talihi açılmak: *melik bahtı uyғанıp taş yürekliğ bahādurlar tağ bağrıdın enip keldiler* (ÇGT: 20₇ [98]).

bahtını kara kııl- (*Bahtı kararmak*) Yazgısı iyi olmayan: *Sürme çikken çağda bahtımnı kara kııldı közi* (YED: 250₂ [259]) ← **bahtı kara** .

bār çek- (*Sıkıntı çekmek*) Zorluk içinde yaşamak: *Çekmedi yazı yüzinde tağlar andağ bār* (HHD: 285₆ [300] , 293₂ [304])

bārān tüş- (*Yağmur düşmek*) Yğmur yağmak: *Kaatre kaatre lāle üzre tüşse bārān luftı bar* (HHD: 288₄ [302]).

baş alıp ayak kötür- → **baş alıp kit-** , **başın alıp kaç-** (*Baş alıp ayak götürmek*) Başını alıp gitmek: *mundağ erken h‘āce kavlıdın çıkmayın dep baş alıp ayak kötürse* (ÇGT: 44₁₁ [110]).

baş alıp kit- → **başın alıp kaç-** (*Başını alıp gitmek*) Bir yere yetişmek için gitmek: *ol çerigge barğan üçün baş alıp kitti yırak* (LD: 5₁₆ [11]) ← **baş alıp ayak kötür-** .

baş azakığa sal- → **baş bar-** (*Başını ayağa salmak*) Önünde hürmetle eğilmek: *Başlar azakığa salıb cānlarnı nişār itib* (HHD: 331₇ [328] , 776₅ [591] , 797₃ [603] , 83₅ [179] , 622₇ [500]) vd.

baş bar- (*Baş eğmek*) Önünde hürmetle eğilmek: *Baş barur bolsa anıñ sevdā-yı zülfındin ni tañ* (HHD: 483₃ [419] , 485₄ [420]) ← **baş azakığa sal-** .

baş çik- (*Başı çekmek*) Önde olmak: *Şu‘le dik her kimge baş çikti ser-ā-pā boldı küil* (YED: 207₄ [226] ; HHD: 131₁ [208] , 164₃ [228] , 195₅ [246] , 287₆ [301]) vd.

baş keter- (*Baş kesmek*) Öldürmek: *yawuznuñ başını keterip büny‘adını kötürmek yahşı-raq* (ÇGT: 21₉ [99]).

baş kııl- (*Başa getirmek*) Lider yapmak: *il ‘ışkıda türk baş kııldı* (LD: 352₁ [256]).

baş koy- (*Boyun eğmek*) Katlanmak: *başını kıoyun ol ki cānānnı siver* (LD: 414₁ [279] ; HHD: 103₁ [191] ; YED: 139₅ [167] ; ÇGT: 179₁₃ [178] ; DN: 416 [70] ; BÇM: 330b [109]) vd.

baş kıuyu (*Baş aşağı*) Başı aşağıda olarak, tersine: *Toqtamayın ivrüledür baş kıuyu* (ME: 494 [104] , 230 [73]).

baş oyna- (*Baş oynamak*) Kendini feda etmek: *şartım ol kim yâr için baş oynasa* (LD: 382₂[271] ; HHD: 110₃[195] , 325₁₃[325] , 494₁[425] , 244[66]) vd.

baş ur- (*Başvurmak*) Müracaat etmek, uğramak: *tübâ ni tiler ravzâda her ivge urar baş* (LD: 278₃[205] , 69₄[59] ; HHD: 150₇[220] ; ÇŞAG: 20 [120] , 95 [125]).

başdın ayak → **başdın azak** , **ser-â-pâ** , **ser-tâ-pâ** (*Baştan ayağa*) Tepeden tırnağa: *baksam baş ayak cismiñ irür mahz-ı leñâfet* (LD: 190₂[144] ; ÇGT: 146₁[161] ; ME: 71 [55] ; TSA: 45 [148] , 68 [152]) vd.

başdın azak → **ser-â-pâ** , **ser-tâ-pâ** (*Baştan ayağa*) Tepeden tırnağa, baştan sona: *Baş azakdın bilmeyin mihr-i dirahşân izdegil* (HHD: 549₅[457] , 394₄[366] , 705₁[549] , 707₁[550]) ← **başdın ayak** .

başdın kiç- (*Kendinden geçmek*) Kendini feda etmek: *Kiçdi sevdâ-yı muhabbet bile ‘âşık başdın* (HHD: 132₂[208] , 318₁[319] ; ÇGT: 42₂[109]).

başdın kitme- (*Aklından çıkarmamak*) Unutmamak: *Kitmegey başdın hevâ-yı bâde bolsak hâk hem* (HHD: 421₂[382] , 11₁[135] , 410₇[375] ; LD: 448₂[288] , 448₂[288]).

başğa belâ bol- → **başğa belâ kıl-** (*Bela olmak*) Sıkıntı vermek: *Kaşñ meniñ başımğa belâ boldı serserî* (LD: 291₆[214])

başğa belâ kıl- (*Başa bela kılmak*) Sıkıntı vermek: *‘Ākıbet kılğusıdur başğa belâ gavğa-yı ‘aşk* (HHD: 513₁[436]) ← **başğa belâ bol-** .

başğa kil- (*Başa gelmek*) Kötü bir duruma uğramak: *Çün ‘ākıbet başğa kilür tırfa hâletî* (HHD: 979₉[711] , 355₆[343] ; ÇGT: 84₄[130] ; YED: 103₄[133] , 162₂[186]) vd.

başğa taş yağ- (*Başına taş yağmak*) Felakete uğramak: *Ger yağsa başımğa dembedem taş* (HHD: 495₇[426] ; YED: 115₃[144]).

başğa tüş- (*Sezmek*) Farkına varmak: *Bilebilmen ni hâl irür tüşübdür başğa sevdâi* (HHD: 968₄[705]).

başğa tüş- (*Başına gelmek*) Aklına gelmek: *başımğa tüşüptür niteyin ‘ışkı hevâsı* (LD: 318₁[232] ; HHD: 759₃[581] , 844₇[631] , 919₄[675] ; YED: 324₃[317]).

başının ivrül- (*Başından çevirmek*) Sadakayı baştan çevirip vermek: *başınıdın ivrülür şadaka bolğalı kamer* (LD: 43₆ [41] , 185₅ [141] , 234₂[174] ; YED: 218₆ [234]).

başın alıp kaç- (*Başını alıp kaçmak*) Kimselere söylemeden tek başına gitmek: *Karārımğa ki bat bol başıñ al kaç* (ÇŞAG:36 [121]) ← **baş alıp ayak kötür-** , **baş alıp kit-** .

başına ivrül- (*Başına çevrilmek*) Kendisine dönmek: *Du‘ā kıldı vü ivrüldi başına* (DN: 185 [53]).

başına tãc eyle- (*Başına taç etmek*) Çok değer vermek: *Kim eyledim azakıñ toprağın başımğa tãc* (HHD: 118₁ [200] ; SARÇG: XXII₂ [54]).

başına toprak kil- (*Ölmek*) Çok kötü duruma düşmek: *toprak kilsün uşbu köñülñüñki başına* (LD: 15₃ [20]).

başında devlet bar (*Başında devlet var*) Talihi bol olmak: *Hamdü li ‘l-lãh kim siniñ başında devlet bar imiş* (SARÇG: XXII₂ [54]).

başının çıkar- (*Aklından çıkarmak*) Unutmak: *Çıkarıp başının igri hayãlin* (DN: 449 [73] , 543[80] ; ÇGT: 124₁₂ [150]).

başını köy- (*Başını yakmak*) Büyük bir zarara uğramak: *Başımñı köydüm işiginde hãk-pã boldum* (HHD: 627₆ [503]).

başını yilge bir- (*Başını yele vermek*) Oradan oraya savrulmak: *bilür min birgüsi yilge başımñı zülfi sevdãsı* (LD: 296₁ [217] , 245₇ [182] ; HHD: 263₃ [286]).

bel bağla- (*Bel bağlamak*) Güvenmek: *sah‘ãvet-ka bel bağlap turur vr bahil-liķ ãlnını dãğlap turur* (ÇGT: 108₁₁ [142] ; ME: 114 [60] , 220 [72] , 607 [118]).

belã çik-(*Bela çekmek*) Tasalanmak: *Qad ü bãlãsını körgeli ‘ãşık bes belã çekdi* (HHD: 883₁[654] , 4₅ [69] , 765₂ [585] , 828₁ [621] , 883₇ [655] , 883₇[655] ; YED: 302₁ [302]).

belã oķı (*Bela oku*) Sıkıntı, keder: *Belã oķığa nidin boldı bes nişãne gazel* (HHD: 584₅ [478]).

belã oķı tig- (*Dert ve sıkıntıya düşmek*) Zor durumda kalmak: *Çün tigdür belã oķı cãnlara kaşı yasıdın* (HHD: 751₇ [577]).

belā otı (*Bela ateşi*) Sıkıntılı durum: *Bağrımni belā otına biryān kıladur yār* (HHD: 337₁ [331] , 690₂ [540] , 709₇ [552]).

belā sal- (*Belaya yol açmak*) Çok büyük sıkıntı vermek: *sordum lebiñdin yüz belā cānumğa salğan kim durur* (HHD: 37₁ [151] , 196₇ [247] , 469₁ [410] , 741₉ [571] , 823₆ [619]).

belāğa tüş- (*Başına bela gelmek*) Büyük sıkıntı içine girmek: *Köñlüm belāğa tüşgeli köz yüzini körüb* (HHD: 170₅ [231] , 196₇ [247] , 764₄ [584] , 969₂ [705] ; LD: 192₅ [145]) vd.

beşāret bir- (*Müjde vermek*) Mutlu etmek: *Beşāret birgin ol köñli қараға* (DN: 798 [100]).

bili bağlıq bende (*Beli bağlı köle*) Güvenilir köle: *bili bağlıq bendedür şīrīñ sözüñge ney-şeker* (LD: 2₁₅ [5] ; SD: 38 [98]).

biliñe zünnār bağla- (*Beline zünnār bağlamak*) Din değiştirmek, Hristiyan olmak, kafir olmak: *Ger biliñe bağlasa zünnār yār* (HHD: 336₅ [331]).

bilmeslikke sal- (*Bilmezliğe salmak*) Bilmezlikten gelmek: *Bilip özüñi bilmeslikke salma* (DN: 212 [55]).

bir ikki harf ur- (*Bir iki söz etmek*) Biraz sohbet etmek: *Siniñ birlen bir ikki harf urdum* (DN: 265 [59]).

bir nefes amān birme- (*Bir nefeslik rahat vermemek*) Bir an bile huzur vermemek: *Birmedi bir nefes bize Hāfız amānımız* (HHD: 453₇ [401]).

bir oқ atımı (*Bir ok atımı*) Çok kısa mesafe: *bir oқ atımı yerdin aniñ aқı körünür* (LD: 72₄ [62]).

birle tut- (*Bir tutmak*) Aynı saymak: *Sūdnu sevdāda ziyān birle tut* (ME: 405 [94]).

boğuz belāsı (*Boğaz belası*) Geçim derdi: *elgini uzatur hüner ehligе, boğuz belāsı bolmasa erdi* (ÇGT: 215₁₃ [196]).

boğuz қulu (*Boğaz kulu*) Nefsinin emrinde olan, açgözlü, boğazına düşkün: *boğuz қulu-niñ eki keçe uyқusı kelmes* (ÇGT: 216₄ [196]).

boy çek- (*Boy çekmek*) Çılgılık atmak: *boy çektiñü āfāk içide kıptı kıyāmet* (LD: 184₂ [139] ; HHD: 1012₂ [730]).

boynın ig- → **boyun sun-** (*Boyun eğmek*) Kabullenmek: *Felek çevgāni tig öz boynın igip* (DN: 54 [43]).

boynın yumşat- → (*Boyun eğdirmek*) Gücünü kabul ettirmek: *yigit-lerni ma‘rekede boynın yumşatıp infi ‘āl berür men* (OYM: 4₂ [170]).

boyun sun- (*Boyun eğmek*) İtaat etmek: *Fermāninga cān sunsa boyun turfa imes kim* (HHD: 165₅ [228] , 8₃₅ [85] , 359₇ [345] ; GD: 3₆ [15] ; ÇGT: 82₈ [129] , 131₈ [154])
← **boynın ig-** .

būse al- (*Buse almak*) Öpmek: *Cān birib bir būse almaqlık tiler men sūd üçün* (HHD: 308₈ [314] , 945₈ [691] ; YED: 350₆ [337]).

būse bir- (*Buse vermek*) Öpücük vermek: *Būse birgil uşbu miskiñe zekāt* (HHD: 114₁ [197] , 430₁ [387] , 541₆ [453] , 591₅ [482]).

cān al- (*Can almak*) Öldürmek: *Bir tebessüm birle yüz cān aldı ol ārām-ı cān* (YED: 189₉ [207] ; LD: 70₇ [60] ; HHD: 106₄ [192] ; ÇGT: 104₁₀ [140] ; DN: 366 [67]) vd.

cān awla- (*Can avlamak*) Tavlamak: *Cān awlağalı ol kara köz bolsa revāne* (HHD: 478₃ [415] , 194₄ [245]).

cān bağışla- (*Can bağışlamak*) Canlandırmak, yaşama sevinci vermek: *‘āşıkka cān bağışlar uşol köz bağış bile* (LD: 119₃ [95] ; HHD: 159₄ [225] ; GD: 47₅ [59]).

cān bar- (*Canı gitmek*) Çok arzulamak: *cān barınça kılmağay lutfi fiğān bīdāddın* (LD: 141₇ [110] , 41₄ [39] , 230₄ [230] , 370₂ [268] ; HHD: 203₅ [250] , 480₄ [417]) .

cān bir- → **cānı çık-** , **cān kit-** , **cān teslīm eyle-** (*Can vermek*) Ölmek: *Cān birip derdiñi aldım birmek ü almağnu kör* (YED: 13₃ [50] ; LD: 16₁ [21] ; ME: 197 [69] ; SARÇG: II₃ [44] ; DN: 216 [55]) vd.

cān çek- (*Can çekişmek*) Ölmek üzere olmak: *Öler bolsañ uşol cānān yolıda cān çekib imdi* (HHD: 182₇ [239] , 304₉ [311] , 401₅ [370] , 431₇ [388]) vd.

cān dōst (*Can dostu*) Can arkadaşı: *Kağrı bile lutfi irür düşmen bile cān dōstğa* (HHD: 5₅₇ [73] , 738₇ [569]).

cān düşmeni (*Can düşmanı*) Fırsat bulsa öldürmeyi bile düşünen düşman: *Cān düşmeni boldı közüm cānāne yüzün körgeli* (HHD: 752₄ [577]).

cân eltme- (*Can kurtaramamak*) Ölümden kaçamamak: *meniñ zehrimdin cân eltmes* (OYM: 8₅ [174]).

cân fedâ bol- → **cân fedâ kııl-** (*Canını feda etmek*) Canından vazgeçmek: *cân fedâ bolsun aniñ salkınına* (LD: 412₁ [279] ; HHD: 231₄ [267] ; ÇŞAG: 12 [119] ; OYM: 12₄ [180] ; TN: 286[74]).

cân fedâ kııl- (*Can feda kıılmak*) Canından vazgeçmek: *Vefâsız irkenin deher ehlni cân fedâ kııldım* (YED: 112₈ [141] ; HHD: 66₁ [168] , 342₆ [335] , 718₃ [557] , 916₃ [674] , 1043₂ [749]) vd. ← **cân fedâ bol-** .

cân gızası (*Can gıdası*) Sevgili: *Sekkâkî'ge boldı cân gızası* (SD: 581 [242]).

cân ilt- (*Can taşımak*) Yaşama sevincini artırmak: *Ġamze-i şüh bile ol kara köz cân iltür* (HHD: 363₁ [347] , 364₁ [348]).

cân ivige kir- (*Can evine girmek*) Gönlünde yer etmek: *kildi dil-berniñ hayâlî cân ivige kirgeli* (LD: 236₅ [175]).

cân kıalma- (*Gücü kalmamak*) Dayanacak durumda olmamak: *Vey belâ rahm it tenimde kayğudın cân kıalmadı* (SD: 568 [240]).

cân kil- (*Can gelmek*) Canlanmak: *Bihamdi'llâh Uğan fazlı bile ol tenge cân kildi* (SD: 69 [108]).

cân kıltür- (*Can Getirmek*) Canlandırmak: *Vişâli müjdesidin nâ-tivân cismimğa cân kıltür* (YED: 71₁ [105] , 313₅ [309] ; HHD: 7₈ [133] ; SD: 69 [108] ; DN: 317 [63]).

cân kıit- → **cân teslîm eyle-** (*Can gitmek*) Ölmek: *Ni kıyâmet bu ki ten kışveridin cân kıitti* (YED: 130₉ [158] , 230₁[245]) ← **cân bir-** , **cânı çık-** .

cân kıoyma- (*Can bırakmamak*) Gücsüz kalmak: *gamze birle közi hiç tende köñül cân kıoymadı* (LD: 254₆ [188]).

cân köy- (*Can yanmak*) Acı çekmek: *Cân köyüp ten pây-mâl-i dağ-ı tebhlâ eyledi* (YED: 356₃ [341] ; LD: 67₄ [58] ; SD: 805 [306] ; HHD: 494₃ [425] , 869₇ [647]) vd.

cân közi birlen baķ- → **cân közi birle kör-** (*Kalp gözü ile bakmak*) Gerçeği görerek bakması: *Nazar eyleñ cemâl-i mihrge cân közi birlen kim* (HHD: 7₁₉ [79] , 185₂ [240] , 269₁ [290] , 334₃ [330] , 468₁ [409]) vd.

cān kōzi birle kōr- (*Can gözüyle bakmak*) Gerçekleri yanılmadan görmek: *Kōresen cān kōzi birle bu kün aḥvāl-i ferdāni* (HHD: 6₁ [75] , 746₄ [574] , 911₇ [671] , 987₅ [716]) ← **cān kōzi birlen baḳ-** .

cān ḳulaḳı (*Can kulaḳı*) Büyük bir dikkatle, kendini vererek: *Aṭınıñ ŧeḫḳası meydānnıñ içre cān ḳulaḳınḡa* (HHD: 7₇₃ [81] , 158₃ [224] , 359₄ [345] , 844₃ [631]) vd.

cān ḳulaḳını aḳ- (*Can kulaḳını açmak*) Çok dikkatli dinlemek: *Cān ḳulaḳını aḳıb ol demde ḥāmūŧ eylegil* (HHD: 551₇ [459]).

cān ḳurbān → **cāni ḳurbān bil-** , **cānnı ḳurbān ḳıl-** (*Can kurban*) Canını hiçe sayacak kadar beḡenme: *Ey kāfir-i bedḳıŧ saña cān bile ḳurbān* (HHD: 697₆ [544] , 6₂₈ [77] , 779₃ [593]).

cān ḳuŧı (*Gönül kuŧu*) Ruh: *ḳaçan uḡḡalı uḡrasa cān ḳuŧı* (ÇGT: 15₃ [96] ; TN: 202 [66] ; LD: 380₁ [271] ; YED: 205₄ [224] ; OYM: 8₁₀ [174]) vd.

cān ḳuŧın awla- (*Gönül avlamak*) Sevgisini kazanmak, tavlamak: *Cān ḳuŧın awla irseñ yüz al birle her dem* (HHD: 554₅ [460]).

cān küil bol- (*Canı küil olmak*) Çok üzölmek: *Cān ḡamıñnıñ otıda köydi vü küil boldı yana* (SD: 805 [306]).

cān mülki (*Can mülkü*) Beden: *cān mülkini ḳaptı barı ni ‘aḳl ḳaldı ni dilī* (LD: 307₂ [225] ; SD: 755 [292] ; HHD: 165₁ [228] , 822₆ [618] ; YED: 33₄ [68]) vd.

cān naḳdi (*Can nakti*) Sevmenin bedeli, karŧılıḡı: *Velī cān naḳdine bolmadı ḥarīdār dirīḡ* (HHD: 507₂ [432]).

cān niŧār it- (*Can serpmek*) Kul köle olmak: *Min cān niŧār ittim velī sizni nedür kiñeŧiñiz* (YED: 96₂ [127]).

cān oyna- (*Can oynamak*) Kendini feda etmek: *Men baŧımnıkūy itip cān oynaḡay min allıda* (YED: 132₂ [160] , 136₁ [164] ; HHD: 9₃ [120] , 66₆ [169] , 80₂ [177]) vd.

cān örte- (*Can yakmak*) Üzmek, acı vermek: *ay tecellī birle ḥüsnüñ yüz tümen cān örtegen* (LD: 191₁ [144] , 191₆ [145] , 404₁ [277] ; HHD: 2₇ [122] , 871₆ [648]) vd.

cān pāresi (*Canpare, ciḡerpare*) Çok sevilen kimse: *Aytuñ pl cān pāresi cānāḡa kim hier otına* (HHD: 686₂ [537] , 701₅ [547] , 906₄ [668]).

cān sakla- (*Can saklamak*) Canını korumak: *sin perīveş hūrdın müşkil durur cān saklamak* (LD: 270₃ [199] ; HHD: 333₁ [329] ; ÇŞAG:77 [124]).

cān siper kııl- (*Canını siper etmek*) Canını feda etmek: *Diseñ kim cān siper kılgıl Atayīm* (ÇŞAG:76 [124]).

cān teslim eyle- (*Canını teslim etmek*) Ölmek: *Būse alsam men lebiñdin cānnı teslim eylesem* (YED: 350₆ [337]) ← **cān bir-** , **cānı çık-** , **cān kit-** .

cān tilegi (*Can dileği*) Sevgili: *Köz ayruķı cān tilegi ol şafā-yı cān u dil* (HHD: 4₂ [123] , 198₄ [248] , 626₇ [503] , 699₃ [5445] , 1042₁ [748]) vd.

cān yan- (*Can yanmak*) Acı çekmek: *ol dünyage yetmiş idi cān yandı bedenga* (LD: 255₃ [189] ; HHD: 275₆ [294] , 445₇ [396] , 806₇ [609] , 877₃ [651]) vd.

cān yığla- (*Can ağlamak*) Acı çekmek, üzölmek: *Furķatıñda ey perī ten köydi vü cān yığladı* (SD: 603 [250]).

cāndın ilig yu- (*Candan elini yıkamak*) Candan umudunu kesmek: *Bağrıñnı su eyle dağı cānıñdın ilig yu* (ÇŞAG: 90 [125] ; GD: 58₆ [70]).

cāndın süçi (*Candan tatlı*) Çok kıymetli: *Cāndın süçidür sendin uşol demde ta'allül* (HHD: 585₂ [478]).

cāndın kiç- (*Candan vazgeçmek*) Korkmamak, kendini feda etmek: *Şīrīñ cāndın kiçip Ferhād dik ğam tağığa ya'nī* (YED: 121₈ [150] ; HHD: 19₁ [140] , 95₄ [186] , 306₅ [312]) vd.

cāndın toy- (*Candan bezmek*) Bıkmak, bezmek: *Ki hecriñ ilgide cāndın toyuptur* (ÇŞAG:44 [122] ; TSA: 110 [160]).

cānga dāğ koy- (*Canına dağ koymak*) Gönlünde derin bir yara açmak: *Anda kim boldum ħabersiz dāğ koy cānıma* (YED: 213₄ [231]).

cānga kıy- (*Canına kıymak*) Acımadan öldürmek: *Kim imdi cānga kıyıb āşnāsını sormas* (HHD: 469₂ [410] , 441₁ [394] , 1014₅ [732] , 937₇ [686] ; LD: 30₄ [31]) vd.

cānga kara ħāl eyle- (*Kötü bir duruma getirmek*) Üzüntü ve sıkıntı vermek: *Munça bī-dādī ki cānıma kara ħāl eyledi* (YED: 338₃ [328]).

cānga köz tik- (*Canına göz dikmek*) Öldürmek isteğine kapılmak: *Tiker cānıma köz köñlümni alğaç* (ÇŞAG:32 [121]).

cāngā ot tüş- (*Yüreği yanmak*) İçine büyük bir acı düşmek: *Cāngā ot tüşsün bölek dil-ber temennā eylese* (YED: 19₁ [54] , 36₁ [71] ; LD: 334₄ [244]).

cāngā tig- (*Tesir etmek*) Kendini hissettirmek: *hüsni ili girişmeleri cānumğa tigiptür* (LD: 61₅ [54] , 164₁ [125] , 232₅ [173] ; DN: 245 [57] ; HHD: 488₆ [422]).

cāngā yet- → **cāngā yit-** (*Canına yetmek*) Katlanamayacak duruma gelmek: *Bu derd cāngā yetti veliöl devā kanı* (SD: 774 [298] ; ÇGT: 13₃ [95] ; GD: 14₄ [26]).

cāngā yit- (*Canına yetmek*) Bıkmak, bezmek: *Cāngā yitdim anıñ cefāsındın* (HHD: III-1₄ [110] ; ÇGT: 124₉ [150] ; DN: 182 [53] ; TN: 298 [75]) vd. ← **cāngā yet-** .

cāngā ziyān (*Cana zarar*) Canın sağlık kaybına sebep: *Uşbudur cānıma ziyān maña sūd* (HHD: III-6₈ [114]).

cānı bile başı oyna- (*Canını ve başını feda etmek*) Kendini feda etmek: *Vefāstı yolıda cānım bile başımnı oynar* (HHD: 7₅₇ [82]).

cānı çıķ- → **cān kit-** , **cān teslīm eyle-** (*Canı çıkmak*) Ölmek: *Āh bile çıķgusıdur cānımız* (HHD: 439₁ [392] ; LD: 126₅ [100] ; SD: 554 [236] ; ÇGT: 174₆ [175] ; BÇM: 331_b [110]) vd. → **cān bir-** .

cānı kırbān bil- → **cānı kırbān kııl-** (*Canını kurban bilmek*) Canından vazgeçmek: *‘Aşķ kışinde kışı kim cānı kırbān bilmedi* (HHD: 889₇ [658]) ← **cān kırbān** .

cānı uç- (*Canı uçmak*) İçi gitmek, çok istemek: *Bal tek la‘l-i lebiñe cānım uça ni ‘aceb* (HHD: 608₄ [492]).

cānı yirine gel- (*Canı yerine gelmek*) Sağlığını, gücünü kazanmak: *Cānı yirine geldi hemān sıhhat irişdi* (AD: 227₂ [246]).

cānıģa kıaşd it- (*Canına kasdetmek*) Öldürmeye niyet etmek: *Kıaşd cānıģa kıaşan kim ol közi hūnrīz iter* (HHD: 236₄ [270] , 263₄ [286] , 645₆ [514] , 728₆ [563]) vd.

cānıģa kıoy- (*Canına yetmek*) Dayanamaz duruma gelmek: *fakr otıda köyer erdi taķı anıñ derdi cānıģa kıoyar erdi* (ÇGT: 108₈ [142]).

cānın kebāb it- (*Canı yanmak*) Acı çekmek: *Hāfızñ cānın itibdür kebāb* (HHD: 439₇ [393]).

cānına bend sal- (*Gönlünü bağlamak*) İçten bağlanmak, sevmek: *Kemend-i zülfi saldı cānıma bend* (HHD: 136₁ [211]).

cānına ot ur- (*Canını yakmak*) Üzülme: *Gayr ile tün bāde içtiñ cānıma ot urdı reşk* (YED: 162₁ [186]).

cānında karar kııl- (*Canında karar kılmak*) Birçok şeyi deneyip birini sevmek: *Karar kılgalı cānımda mihriñ iy meh-rū* (HHD: 724₂ [560])

cānını bağışla- (*Canını bağışlamak*) Öldürmekten vazgeçmek: *sūzi sulṭān köñli-nin sem'ige eşer kıldı erse cānını revān bağışlad-dı* (ÇGT: 53₉ [115] , 21₄ [99]).

cānını ula- (*Canına can katmak*) Uzun ömürlü ve mutlu olmasını sağlamak: *ata oğlıge cānını ulayur* (ÇGT: 180₄ [178]).

cānını yaq- (*Can yakmak*) Acı vermek, çok üzme: *Niçe kim yaksa cānım 'aşk otınğa* (HHD: II-1₇ [104] , 158₅ [224] , 165₃ [228] , 169₃ [231] , 368₁ [350]) vd.

cānını zār özin nizār eyle- (*Ağlayıp kuvvetsiz kalmak*) Acı çekip güçsüz kalmak: *Cānını zār özin nizār eyler* (HHD: I-7₁₂ [101]).

cānını haṭarḫa sal- (*Canını tehlikeye sokmak*) Ölümü göze almak: *māl birle aşar işni cān-ni haṭar-ḫa salmağıl* (ÇGT: 218₅ [197]).

cānını kına- (*İşkence yapmak*) Acı ve elem vermek: *Belā-yı hicr birle cānını kınar* (HHD: II-6₇ [107]).

cānını koy- (*Canını bırakmak*) Can bedeni terk etmek: *ki cānını koydı vücūd u 'adem arasında* (LD: 245₂ [182]).

cānını ḫurbān kııl- (*Canını kurban kılmak*) Canından vazgeçmek: *Vişāl-i 'ıydin izdeyü kılayım cānını men ḫurbān* (HHD: 433₇ [389] , 553₅ [460] ; LD: 78₆ [66])←

cān ḫurbān , cānını ḫurbān bil- .

cānını tile- (*Canı dilemek*) Heves duymak: *Bu ḫasta cānını tiler menāña revān kılsam* (HHD: 249₄ [278]).

cefā çek- → cefā kötrü- cevr çek- (*Cefa çekmek*) Eziyet görmek, sıkıntı çekmek: *Çekdi kāfirlerniñ ilgindin tümen türlü cefā* (HHD: 2₂₁ [64] , 205₇ [252] , 723₁ [560] ; YED: 112₈ [141] , 302₁ [302]) vd.

cefā kötrü- → **cevr çek-** (*Cefa taşımak*) Sıkıntı çekmek: *Özge haml itme cefā kötrürge imkân kalmadı* (SD: 573 [240]) ← **cefā çek-** .

cefā kör- (*Cefa görmek*) Eziyete maruz kalmak: *özge haml itme cefā körürge imkân kalmadı* (LD: 275₅ [203] ; YED: 46₅ [82] , 174₇ [196] ; DN: 58 [43]).

cefā otu (*Cefa otu*) Şiddeli eziyet: *min gerçi cefā otına yandım yana alman* (LD: 40₆ [39] ; HHD: 223₄ [263] , 597₂ [485] , 724₂ [560] , 887₅ [657]) vd.

cerāhatğa tuz sep- → **cerāhatıge tuz ek-** (*Yaraya tuz basmak*) Üzüntüyü, acıyı arttıran şeyler yapmak: *Derd sepip iski cerāhatğa tuz* (ME: 74 [55]).

cerāhatıge tuz ek- (*Yaraya tuz basmak*) Üzüntüyü, acıyı arttıran şeyler yapmak: *andın tuz ekmek-ni sakınıp cerāhatıge tuz ekmek-din sakındım* (ÇGT: 64₃ [120]) ←

cerāhatğa tuz sep- .

cevāb bir- (*Cevap vermek*) Cevaplamak: *Şîrîn lebiñ ğazab bile birdi cevāb telh* (YED: 41₃ [76] ; TSA: 26 [146] ; DN: 309 [62] ; BÇM: 331a [109] ; OYM: 3₅ [170]) vd.

cevāb kültür- (*Cevap getirmek*) Cevabını iletmek: *Velî zinhâr kultürgil cevābın* (DN: 251 [58] ; LD: 152₂ [117] ; ÇGT: 4₁₁ [90]).

cevāb yiber- (*Cevap göndermek*) Cevap, karşılık göndermek: *Açuk yaruğ yibereyin cevābın* (DN: 373 [67]).

cevr çek- (*Eziyet çekmek*) Eziyet görmek, sıkıntı çekmek: *Çeker men yār cevrini niçe kim bar tende cān* (HHD: 851₂ [635] , , 291₄ [303] , 572₁ [470] , 603₆ [489] , 1012₂ [730]) ← **cefā çek-** , **cefā kötrü-** .

cevr ili (*Cevr eli*) Eziyet sebebiyle: *Ķan yaş yüzüm üzre barur cevrin ilindin* (HHD: 465₄ [408]).

cezā bir- (*Ceza vermek*) Cezalandırmak: *Uşmağ içinde Ħağ saña birstün ana cezā* (SD: 47 [102] ; HHD: 30₃ [771]).

ciger biryān eyle- → **ciger kebâb ol-** (*Yüreği yanmak*) Acı çekmek: *Çünkim eylediñ ciger biryān muħabbet otına* (HHD: 550₂ [458]).

ciger h n bağla- → **ciger h n bol-** , **ciger ęan bolma-** , **cigerleri ęan bağla-** (*Ciğeri kan bağlamak*) Büyük bir acı ęekmek: *Bağladı n fe-şifat ęasret ile h n ciger* (HHD: 408₆[374]).

ciger h n bol- → **ciger ęan bolma-** , **cigerleri ęan bağla-** (*Ciğeri kan olmak*) Yüreği kanamak, büyük bir acı ęekmek: *K z yoludın ciger bolubdur h n* (HHD: 162₅[227] , 484₄[419] , 552₃[459] , 840₄[629]) ← **ciger h n bağla-** .

ciger ęan bol- → **cigerleri ęan bağla-** (*Ciğeri kan olmak*) ok acı ęekmek: *Ęan bolmas irdi ęasta ciger derd ilgindin* (HHD: 443₆[395] , 370₃[351]) ← **ciger h n bağla-** , **ciger h n bol-** .

ciger ęanın i- (*Cięer kanını içmek*)  ld rmek, acı ektirmek: *Is n cigerniň ęanını her s ‘at  şerbet ęalıb* (HHD: 41₃[154]).

ciger keb b bol- (*Yüreęi yanmak*) Acı ęekmek: *Likin bolur ęasta ciger yakmasaň keb b* (HHD: 68₃[170] , 273₂[292] , 358₃[344]) vd. ← **ciger biry n eyle-** .

ciger köydür- (*Yüreęi yanmak*) Acı ęekmek: *Otluk k z ň kirişme bile k yd r r ciger* (SD: 788 [302] ; HHD: 776₉[591]).

ciger p re (*Ciğer pare*) Gönülden sevilen kişi: * m ciger p resid r dembedem akęan ęara ęan* (HHD: 777₃[592] , 961₇[701]).

ciger s zı (*Ciğer yanması*) ok büyük acı duymak: *Ciger s zını sen nazaręa kiltür* (HHD: 402₆[370]).

cigeri ęan bağla- (*Ciğeri kan bağlamak*) Büyük bir acı ęekmek: *ęan bağladı cigerleri ol ęamze sehmidin* (LD: 114₄[91] ; HHD: 890₁[658]) ← **ciger h n bağla-** , **ciger h n bol-** , **ciger ęan bolma-** .

cigerni boz- (*Yüreğini yaralamak*) Felakete uğramak: *Hecr otı niçe mecr h itip bozdı cigerni* (SD: 739 [288]).

cih n tar kel- (*Dünya dar gelmek*) aresizlik içinde kalmak: *anıň cef sıdın girift r erdi ve keň cih n anlaręa tar kel erdi* (GT: 188₅[182]).

cih nęa yay- (*Cihana yaymak*) Her tarafta duyulmak: *Tili ‘iřkıň s zin yaydı cihanęa* (DN: 245 [57]).

cih nnı tut- (*Cihanı tutmak*) Her tarafa yayılmak: *Cih nnı tutdı uşbu söz tam met* (HHD: II-5₂₀[107] , 422₃[381] , 541₁[452]).

cismini çāk eyle- (*Kendini parçalamak*) Feryat etmek: *Çāk eylep cismini bağı tola kandur seher* (YED: 51₃ [87]).

cüdā kör- (*Ayrı görmek*) Aralarında ilgi kurmamak: *Vāy aña ki halknı hālīkıdın cüdā körüb* (HHD: 349₈ [339]).

cüdā tüş- (*Ayrı düşmek*) Ayrılmak, uzaklaşmak: *Tîr bolduğ tüşgeli ol mäh-manzardın cüdā* (HHD: 3₁ [122] , 3₂ [122] , 3₄ [122] , 8₁ [126] , 858₈ [640] , 997₁ [721]) vd.

cümle cihān közi (*Cümle cihan gözü*) Bütün insanların göz önü: *Cān bigin cümle cihānñ közidin pinhān bol* (HHD: 571₃ [470]).

çağlık birme- (*Zaman vermemek*) Fırsat vermemek: *zerre çağlık birmemiş raħm ĩzid ol hūn-h‘āreğā* (LD: 250₄ [185]).

çapan ton (*Yamalı giysi*) Fakir giysisi: *kanā‘at etkü kuruğ etmek ve çapan tongā* (ÇGT: 108₉ [142]).

çārḥ iligidin (*Felek elinden*) Felek, talih yüzünden: *Cefā vü cevr yitse çārḥ iligidin elem çıkme* (YED: 297₇ [299]).

çārḥ ur- (*Dönmek*) Sufilerin ayin yaparken dönmesi: *Şūfīler tig çārḥ urup nidin kizer her bir diyār* (SD: 9 [92] , 360 [180] ; YED: 172₅ [194] , 223₃ [239] , 347₁ [334] ; DN: 119 [48]).

çavçı çayna- (*Lafı gevelemek*) Açık konuşmsmsk: *bu meydānda barı saña ne kuyuşkun ki gāzab kılıp çavçı çaynar sen* (OYM: 1₁₀ [168]).

çüçük söz → süçi söz , süçüg söz (*Tatlı söz*) Gönül alıcı , hoşā giden söz: *Bir çüçük söz bitidim açığı kilse ol gül* (YED: 108₅ [137] , 256₆ [264]).

dāğ üstine dāğ koy- (*Dert üstüne dert koymak*) Sıkıntılar art arda gelmek: *Yine dāğ üstine sin koymağıl dāğ* (DN: 330 [64]).

dağlıg köñül (*Yaralı gönül*) Aşktan dolayı acı çekme: *Dağlıg köñlüm fedā-yı hatt-ı cān-perver lebiñ* (YED: 332₂ [322]).

dāyire ur- (*Çember vurmak*) Halkaya girmek, insanlar arasına karışmak: *Anda ki bu dāyire urdu hayāl* (ME: 32 [50]).

dāyiredin çık- (*Daireden çıkmak*) Toplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşamaya başlama: *Dāyiredin çıktı vü tuttu kenār* (ME: 508 [106]).

dem açma- (*Söz açmamak*) Bahsetmemek: *tutti kulağ u özge uyattın dem açmadı* (LD: 279₃ [206])

dem ur- (*Söz etmek*) Bahsetmek, söylemek: *Tiken birlen muhabbettin de m urğan* (DN: 85 [45] ; SD: 49[102] ; YED: 28₉ [63] ; ÇGT: 175₁₀ [176] ; GN: 19 [591]) vd.

demi tutul- (*Nutku tutulmak*) Sessiz kalmak: *âhır sözümgce cevâb tapa almay demi tutuldu* (OYM: 1₁₁ [168]).

derd bir- (*Dert vermek*) Sıkıntı vermek: *Derd birür tağı közüñ yaşın aqturma tîz* (HHD: 429₂ [386] , 565₃ [467]).

derd çek- (*Dert çekmek*) Sıkıntı içinde olmak: *Bes derd çekdi hasta vü dermānga yitmedi* (HHD: 827₁ [621] , 303₇ [311] , 304₈ [311] ; YED: 166₆ [189] , 344₁ [332]) vd.

derd ilgi (*Dert eli*) Sıkıntı sebebiyle: *Ķan bolmas irdi hasta ciger derd ilgidin* (HHD: 443₆ [395] , 384₄ [360] , 723₄ [560] , 842₆ [630]).

derd otu (*Dert ateşi*) Sıkıntı, keder: *Derd otın yaqtı közümgce hicr çün kördüm yüzün* (YED: 45₂ [80]).

derd tüş- (*Dert düşmek*) Üzüntü duymak: *Kime kim tüşdi mundağ derd hîç dermānsız* (HHD: 433₆ [389] ; LD: 346₂ [252])

derd üstiğa derd tig- (*Dert üstüne dert gelmek*) Sıkıntıların üst üste gelmesi: *Tilbe köñlümğa ne tañ ger tigse derd üstiğa derd* (YED: 47₁ [83]).

derdini sakla- (*Derdini saklamak*) Aşk derdini içinde saklamak: *Köñülde cân bigi derdini sakladım Ħāfız* (HHD: 352₇ [341]).

dermān bir- (*Derman vermek*) Çare olmak: *Derdime dermānı birgil yā ilāh* (HHD: 254₂ [281])

dest bir- (*El vermek*) Ortaya çıkmak: *Bes turfa hāleti maña ‘aşk içre birdi dest* (HHD: 498₅ [428] , 111₇ [196] , 727₄ [562] ; TN: 243 [70] , 319 [77]).

destür bir- (*Müsaade etmek*) İzin vermek: *Yaruğluk resmine destür birdi* (DN: 556 [81]).

devlet atın min- (*Devlet atına binmek*) Saadet ve mutluluğa ermek: *Sin minip devlet atın ‘ömrüñğa bolsun imtidād* (SD: 178 [134]).

devlet ayağı (*Devlet ayağı*) Destek, dayanak: *Himmet ili devlet ayağı ile* (ME: 234 [74]).

devlet bağ- (*Şanslı olmak*) Bahtı açılmak: *devlet kişige baksa dağı müntehā bağar* (LD: 63₇ [56]).

devlet etekin tut- (*Devlet eteğini tutmak*) Devlete sığınmak, devletin himayesine girmek: *küç bile bilmes kişi devlet etekin tuta* (ÇGT: 125₁ [151] ; ME: 239 [74]).

devlet kıurı (*Devlet kuşaağı*) İyi şans: *sa‘adet şāhibi devlet kıurını keyer yeyür* (ÇGT: 190₈ [183]).

devlet kıuşı (*Talih kuşu*) İyi şans: *Devlet kıuşınđa işigidür dāyim āşiyān* (HHD: 1₈ [93] ; ÇGT: 63₈ [120]).

devlet külğisi (*Devlet gülüşü*) Baht açıklığı: *Ki devlet kilğüsüdür bolma ğāfil* (DN: 670 [90]).

devlet küni toğ- (*Gün doğmak*) Mutlu olmak: *devlet küni toğdı açılıp şubh-ı sa‘adet* (LD: 255₂ [189]).

devletni art- (*Talihi artmak*) Bahtı açılmak: *Artsun yeñi ay tig seniñ kün kelmişçe devletiñ* (SD: 131 [122]).

devrini sür- (*Devrini sürmek*) Zamanın tadını çıkarmak: *Devrini sürsün bu uluğ pādşāh* (ME: 66 [54]).

dimāđına sal- (*Aklına gelmek*) Hatırlamak: *Dimāđına salıp sevdā hayālī* (DN: 582 [83]).

dīn ü imāndın ayırma- (*Dinden ve imandan ayırmamak*) Dinin buyruklarından uzaklaşmamak: *Dīn ü imānımdın ayırma dem-i āhīr mini* (ÇŞAG: 10 [119]).

dīn yolu (*Din yolu*) Din uğruna: *Ger dīn yolıda irmes közleri anıñ kāfer* (HHD: 414₃ [377] , 419₃ [380]).

dīn yolıdın çık- (*Dinden çıkmak*) Sinirlenip dinin yasaklarına uymamak: *‘Ayb eyleme ger dīn yolıdın çıkırsa men iy dōst* (HHD: 337₅ [332]).

dīnđa kir- (*Dine girmek*) İmana gelmek: *İşitse dīnđa kirür barça kāfir ü tersā* (SD: 326 [172]).

dīvāne köñül (*divane gönül*) Deli gönül: *dīvāne köñül sözümge kirmes* (LD: 232₄ [173] , 191₂ [208]).

du‘ā kiltür- (*Dua etmek*) Allah'a yakarmak: *Min du‘ā kiltürdüm ol hazrette bolğay müstecāb* (SD: 368 [182]).

dünyā turğunça dur- (*Dünya durdukça durmak*) Çok yaşamak, Tanrı sonsuz ömür vermek: *dünyā turğunça cihānda tur bigim* (LD: 434₁ [284]).

dünyādın keç- (*Dünyadan geçmek*) Dünya nimetlerinden vazgeçmek: *Uş imdi dīn ü dünyādın tamāmet cān bile geçtim* (HHD: 7₁₄ [79] ; ÇGT: 93₉ [135]).

dünyādın köz yum- (*Dünyadan göz yummak*) Ölmek: *Köz yumup dünyādın ol közleri bādām dirġ* (YED: 130₂ [157]).

dünyānı tar eyle- (*Dünyasını dar etmek*) Sıkıntıya sokmak: *ol ağız fikridür ilge dünyanı tar eylegen* (LD: 193₆ [146]).

ecel ilgi (*Ecel eli*) Ölüm: *Havāle kılsañ ecel ilgine ölerimni* (HHD: 593₆ [483]).

ecel yet- (*Ecel gelmek*) Ölüm vakti gelmek: *ecel yetse kişige bir zamāndur* (LD: 103₈ [85]).

edep sakla- (*Edep saklamak*) Edebini korumak, bozmamak: *Koy bu fużüllükñi edep saklağıl* (ME: 419 [96]).

efġān çek- → **feryād çik-** , **fiġan çik-** (*Fiġan etmek*) Ağlamak, inlemek: *Kim bar nazarda gül ü bülbül çeker efġān* (HHD: 785₃ [596] , 846₁ [632] , 889₃ [658] ; YED: 198₂ [218] , 301₇ [302]).

efġānı kökke yet- (*Fiġanı göklere çıkmak*) Çok ağlamak, inlemek: *çün yer ehli-niñ efġānı kökke yetti* (ÇGT: 114₈ [145]).

ele al- (*Ele almak*) İlgilenmek: *ey hünerlerni elgine alıban āyb-lar kizlegüçi koltuķıda* (ÇGT: 76₆ [126]).

elem çik- (*Elem çekmek*) Acı çekmek, kederlenmek: *Harīm-i vaşla māyil olma hicrānđın elem çikme* (YED: 297₁ [298] , 297₇ [299]).

elif boyluķ (*Elif boylu*) Uzun boylu: *ol elif boyluķ şanemniñ halka halka zülfidin* (LD: 166₆ [127]).

elgini uzat- (*Elini uzatmak*) Yardım etmek: *elgini uzatur hüner ehligе, boğuz belâsı bolmasa erdi* (ÇGT: 215₁₃ [196]).

eli yetme- (*Eli varmamak*) Olumsuz bir şeyi yapmak istememek: *eli yetmese erniñ oğrılık-ka* (ÇGT: 172₆ [174] ; GD: 72₂ [84]).

elidin çık- (*Elinden çıkmak*) Kaybetmek: *kaçan ra‘ıyyet elidin çıkdı erse* (ÇGT: 29₇ [103]).

elif kis- (*Elif kesmek*) Elif harfi gibi vaziyet almak: *Kökrekim na‘l-i elif kismek ile yâre kılıp* (YED: 130₆ [158]).

elig tart- (*Elini çekmek*) İlgilenmemek: *mendin elig tartğıl taķı bargıl* (ÇGT: 80₁₁ [128] , 109₁₀ [143]).

elig tut- (*Elinden tutmak*) İyilik etmek: *eger bu eki-niñ cāniķa elig tutğalı himmet tutsañ* (ÇGT: 64₁₂ [120] , 84₅ [130]).

elige kirme- (*Ele girmemek*) Eline geçmemek: *derviş bu iş-din turş bolup mülk elimge kirme-din burun çıkdı dep* (ÇGT: 94₂ [135]).

elige tüş- (*Eline düşmek*) Muhtaç olmak: *tüşdi yana şabr elige tārāc u gezend* (ÇGT: 167₁ [172]).

eligi bağlıg köñli dağlıg bol- (*Eli bağlı gönli dağlı olmak*) Çaresiz olmak: *men saña aytmadım mu erdi kim korkusuzlarniñ eligi bağlıg taķı köñli dağlıg bolur* (ÇGT: 133₃ [155]).

emānda tut- (*Eminlik içinde tutmak*) Güvende olmak: *Emānda tutsun anı kim öger ‘Arab u ‘Acem* (SD: 195 [138]).

esİR tüş- (*Esir düşmek*) Tutsak olmak: *Kāfir kulına tüşgen esİrdin yaman irmiş* (HHD: 392₃ [365] , 23₄ [142]).

esrārını saķla- (*Sırlarını saklamak*) Gizli olanları kimseye söylememek: *Saķladım yıllar cānda seniñ esrārıñnı* (HHD: 755₃ [579] , 921₃ [677]).

esrük tut- (*Sarhoş tutmak*) Sarhoşluğu devam etmek: *Müdām esrük tutar meni ki men hüşyār bolmadım* (HHD: 630₇ [505]).

faķr otıda köy- (*Fakirlik ateşinde yanmak*) Yoksulluk sıkıntısı çekmek: *faķr otıda köyer erdi taķı anıñ derdi cāniķa koyar erdi* (ÇGT: 108₈ [142]).

fāyide bir- (*Fayda vermek*) Kâr etmek: *Ni fāyide birür uş imdi āh ile feryād* (HHD: 128₂[206], HHD: II-5₁₂[107]).

fāl tut- (*Fal tutmak*) Talihini denemek: *fāl tuttum kildi fālım gāh cūft ü gāh tāk* (LD: 122₃[97]), 21₆₆[100]; HHD: 604₂[489]).

fermānıdın çıkma- (*Buyruğundan çıkmamak*) Emrini dinlemek: *Kilse bir lahza taķı çıkmasa fermānımdın* (HHD: 763₇[584]).

feryād çik- → **fiğān çik-** (*Feryat etmek*) Bağırarak: *Feryād çikip serv-i hırāmanıma aytūñ* (YED: 149₄[176]; HHD: 51₅[160], 594₂[484], 814₆[613], 834₂[625]) ← **efğān çek-** .

fettān köz (*Fettan göz*) Gönül alıcı, ayartıcı göz: *Saña iy sürme fettān közlerin keyfiyyetin aydım* (YED: 300₆[301], 327₂[319]).

fetvā bir- (*Fetva vermek*) İşin yapılabilmesi için yargıda bulunmak: *Maña fetvā birür bu şüret ile ma‘nā ‘ışķıñ* (YED: 118₈[147]; HHD: 1018₂[734], 1019₅[735]).

fiğān çik- (*Feryat etmek*) Acı çekip inlemek: *Kaçan kim gül-şen kūyıda bülbül dik fiğān çıktım* (YED: 349₃[336], 112₅[140]; HHD: 331₉[328], 490₃[423], 645₂[513]) vd. ← **efğān çek-** , **feryād çik-** .

fiğānı yilge bir- (*Feryadını yele vermek*) Acı ve inlemelerini savurmak: *Fiğānı yilge birip āb-ı rūyın* (DN: 518 [78]).

fikri başığa tüş- (*Kafasında bir düşünce oluşmak*) Aklına gelmek: *Żiyāfet fikri çün tüşti başımğa* (DN: 821 [102]; HHD: 1017₂[733]).

firāk ilgi (*Ayrılık eli*) Gurbet: *Vaşlıñ hevāsı birle firāk ilgide telef* (HHD: 511₄[435], 573₂[471]).

firāk otı (*Ayrılık ateşi*) Ayrılık acısı: *āh kim bağrım firāk otı üzre boldı kebāb* (LD: 24₁[27], 176₁[135]; SD: 583 [244]; HHD: 249₁[278]; ÇGT: 152₉[164]) vd.

firāk tüş- (*Ayrı düşmek*) Ayrı olmak: *Şüret içre firāk tüşdi velī* (HHD: III-7₁₃[115], 51₆[160], 200₄[249], 307₁[313]).

firākıñ ilgine salma- (*Ayrılığa salmak*) Ayrı üşürmek: *Va‘de birib vaşlıñ bile salma firākıñ ilgine* (HHD: 578₆[474]).

fitne bas- → **fitne kıpar-**, **fitne sal-** (*Fitne çıkarmak*) Karşıklığa yol açmak: *Siyâset yoritip şâhâ anîñ tig fitneni bastîñ* (SD: 141 [126]).

fitne baş çıkar- (*Fitne çıkmak*) Karşıklık meydana gelmek: *Tañla köz yaşurğanda fitne baş çıkarğanda* (YED: 34₅ [69]).

fitne bazarı bozul- (*Fitne pazarı bozulmak*) Ara bozuculuğun değeri kaybolmak: *Fitne bazarı bozuldı rahtığa tüşti kesâd* (SD: 164 [130]).

fitne kıpar- → **fitne sal-** (*Fitneye yol açmak*) Karşıklık çıkarmak: *közleri her güşe uy kudın kıparur fitneler* (LD: 90₆ [75]) ← **fitne bas-**.

fitne otı (*Fitne ateşi*) Karşıklık: *bu fırsat-da kim fitne otı yakılmışı yok* (ÇGT: 170₁₁ [173], 217₁₁ [197]).

fitne sal- (*Fitne salmak*) Karşıklık çıkarmak: *Tümen miñ fitne saldı dîn içinde* (HHD: 54₂ [161]) ← **fitne kıpar-**

fitne tüş- (*Fitne düşmek*) Karşıklık çıkmak: *fitne tüşti şâhid okıttı* (ÇGT: 186₄ [181]).

fırsat bir- (*Fırsat vermek*) Olanak sağlamak: *‘Ömr eger birse maña ‘âlemiñ içre fırsatı* (HHD: 983₇ [714]).

ğâfil kalma- (*Gafil olmamak*) Habersiz olmamak: *Uyub kalma bu ‘âlem içre ğâfil* (HHD: 599₂ [486]).

ğaflet yuķusu (*Gaflet yuķusu*) Gaflette bulunma: *Közüm ğaflet yuķusudın demî bîdâr bâyistî* (YED: 323₃ [316]).

ğâlib kel- (*Galip gelmek*) Kazanmak: *tañ bilesi kim mürâc‘at ittifâkı ikâmet-ka ğâlib keldi erse* (ÇGT: 7₁₁ [92], 56₈ [116], 86₃ [131], 138₁ [157], 145₁₁ [161], 163₂ [170]).

ğam çik- (*Gam çekmek*) Tasalanmak, kederlenmek, dert etmek: *Könül ger ğâfil irse ğam çikerge aramas dünyâ* (YED: 259₇ [269], 270₇ [279], 297₅ [299]).

ğam ilgi (*Gam eli*) Tasa ve keder sebebiyle: *Kürşâd tapğay idi ğamniñ ilgide könlüm* (HHD: 534₃ [449], 769₇ [587], 851₃ [636]; DN: 523 [79]).

ğam körme- (*Sıkıntı görmemek*) Dert çekmemek, üzölmemek: *Çerh-i felek gerdişidin körme ğam* (ME: 365 [89]).

ġam otı (*Gam ateşi*) Büyük bir sıkıntı, keder: *Menim cānımnı örtebdür ġam u ġasret otı birle* (HHD: 192₂ [244] , 741₃[571] ; SD: 792 [304] ; YED: 29₆ [64] , 348₃ [335]) vd.

ġam yi- (*Gam yemek*) Tasalanmak: *Bī-bend itip köñül özini ġam yip* (DN: 195 [54] , 106 [47] ; LD: 223₆ [166] , 237₇ [176] ; ME: 275 [79]).

ġam yip ġan yut- (*Gam yiyip kan yutmak*) Tasalanıp sabretmek: *Niçe ġam yip ġan yutar sin iy köñül* (YED: 347₅ [334]).

ġamzesi tatar (*Gamzesi tatar*) Dikkat çeken: *Dostlar aldum ġaber bir ġamzesi tatar imiş* (SARÇG: XXII₄ [54]).

ġanīmet bil- → **ġanīmet tut-** (*Ganimet bilmek*) Kazanç saymak: *Bileli ‘ıyş u ‘ışretni ġanīmet* (DN: 105 [47] , 143 [50]).

ġanīmet tut- (*Ganimet tutmak*) Kazanç saymak: *Ġanīmet tut zamān-ı ‘ışk bu dem* (YED: 155₆ [180] ; ÇGT: 55₁ [116] ; DN: 106 [47] ; GD: 68₆ [80] , 87₄ [99]) vd. ← **ġanīmet bil-** .

ġarīb körme- (*Tuhaf görmemek*) Kınamamak: *Renc-i köñül üçün şifā izder isem körme ġarīb* (HHD: 54₃ [74] , 268₇ [288] , 334₅ [330] , 643₇ [513] , 928₂ [680]) vd.

ġedā tut- (*Hizmetkar tutmak*) Birini hizmetine almak: *Gedā tuttum ki yüz miñ sa ‘y itkey* (DN: 261 [59]).

ġönli fāriġ (*Gönlü rahat*) Endişelenecek bir durumda olmama, rahatlama: *Kūdāret zulmetidin köñli fāriġ* (DN: 102 [47]).

ġurbet otı (*Gurbet ateşi*) Ayrılık acısı: *Ġurbet otı birle mrnim baġrımnı biryān ġılmaġıl* (HHD: 578₃ [474]).

ġüş tutma- (*Kulak vermek*) İyice anlamaya çalışmamak: *yüzüm sargardı disem tutmaġıl ġüş* (LD: 530₁ [306] ; TSA: 124 [162] ; HHD: 488₃ [422] , 492₇ [424]).

ġüşe tut- (*Elini ayağını çekmek*) Bir işi yapmayı bırakmak: *Közüm ġavġasıdn bir ġüşe tutġın* (DN: 274 [60]).

ġümān eltme- (*Şüpheye sevk etmek*) Kuşkulandırmak: *ġümān eltme yehūdī şerif bolġay dep* (ÇGT: 124₄ [150]).

günāhına baqma- (*Günahına bakmamak*) Kusuruna bakmamak: *öz luṭfuña nazar kıl u baqma günāhına* (LD: 259₆ [192]).

haber al- (*Haber almak*) Bilgilenmek: *Dostlar aldum haber bir gāmzesi tatar imiş* (SARÇG: XXII₄ [54]).

haber bir- (*Haber vermek*) Bilgilendirmek, bahsetmek: *Ḥaber birseñ bir aynuñ menzilidin* (DN: 180 [52] , 425 [71] ; LD: 259₄ [192] ; YED: 330₆ [321] ; OYM: 4₇ [170]).

haber kitür- (*Haber getirmek*) Bilgiyi ulaştırmak. *Yāḥūd haber mü kitürdi şabā muḥālifdin* (SD: 190 [138]).

haberī kulaqına tig- (*Haberi gelmek*) Haber duymak: *Tigdi cānniñ kulaqına haberī* (HHD: I-8₁₈ [102]).

haddin aş- (*Haddini aşmak*) Aşırıya kaçmak, haksızlık etmek: *Ḥaddin aştı bu işikte şey'en lillāhum miniñ* (YED: 151₇ [177] ; OYM: 1₇ [168] ; GD: 107₅ [119] ; BÇM: 334a [112] ; ÇŞAG: 92 [125]) vd.

haddını bil- (*Haddini bilmek*) Ölçüsünü bilmek: *mecnūn köñül çü haddını bilmey sini siver* (LD: 349₃ [254] , 354₁ [258] , 59₅ [52]).

Ḥaḳ yolu (*Hak yolu*) Doğru yol: *Ḥaḳ yolını izdeñiz tāc u livānu izdemeñ* (HHD: 1₈ [121]).

Ḥaḳ saqla- (*Hak saklamak*) Allah korumak: *Ḥaḳ saqlasun belādın uşol serv-i nāznu* (HHD: 907₁ [668] ; TN: 109 [58]).

ḥaḳdın ümīd üzme- (*Allah'tan ümit kesmemek*) Umudunu yitirmemek: *gerçi maḥremdür raḳībiñ ḥaḳdın üzmes ümīd* (LD: 159₇ [122]).

ḥaḳīr körün- (*Hakir görünmek*) Hor görünmek: *leylī-ni keltürüp kördi erse nazarıda ḥaḳīr körindi* (ÇGT: 165₁₃ [171]).

ḥaḳīr körme- (*Hakir görmemek*) Hor görmemek, aşağılamamak: *Gedā-yı 'aşḳnu körseñ ḥaḳīr körme kim* (HHD: 476₄ [414]).

Ḥaḳğa tig- (*Hakka ulaşmak*) Doğrudan ayrılmamak: *Ḥaḳğa tigil baḳ ni bolur kārımız* (HHD: 438₁ [392]).

hâli hâli bar (*Bir hal var*) Bir durumun içyüzü var: *Uşbu söz birle hâli hâli bar* (HHD: III-7₁₈ [115]).

hâldin kiçme- (*Kendinden geçmemek*) Coşkuya kapılmamak, bilinci yerinde olmak: *Zâhid yüziñni körse vü kiçmese hâldin* (HHD: 472₃ [412]).

halel tüş- (*Halel düşmek*) Bozulmak: *İlm içre tüşmiş irdi asrı halel velîkin* (HHD: 9₃₁ [89] , 588₄ [480] ; ÇGT: 109₁₃ [143]).

hânumânına ot tüş- → **ivge ot sal-** (*Haneye ateş düşmek*) Büyük bir acının etkisine girmek: *Tüşmegey irdi ot benim hânumânıma* (HHD: 943₆ [690]).

hasret çik- (*hasret çekmek*) Özlemek: *Varaqlar reşkidin hasret çikip kaddim nigün boldı* (YED: 314₄ [310]).

hasret otı (*Hasret ateşi*) Özlem acısı: *Mübtelâdur hasret otı içre tâb u teb bile* (HHD: 15₂ [137] , 930₄ [682] ; YED: 103₅ [133] ; ÇGT: 17₁₁ [97] ; LD: 164₂ [125]) vd.

haste köñül (*Hasta gönül*) Hasta gönüllü, üzgün: *Haste köñlimdin hayâliñ bir zamân kitmes bigim* (ÇŞAG: 81 [124]).

haç çek- (*Hat çekmek*) Yazı yazmak: *Tâ çekdi gül şahîfesi üzre gubâr haç* (HHD: 502₁ [430]).

hatırka keltür- (*Hatırına getirmek*) Hatırlatmak, aklına getirmek: *meni hatırka keltürüp yâd kıılır mı siz dep* (ÇGT: 82₁₀ [129] ; AD: 186₇ [227]).

hâtırını sakla- (*Hatırını saklamak*) İyiliklerini unutmamak: *hâtırını sakla kim su barur u taş kalur* (LD: 512₁ [302]).

hatırdın keçme- (*Hatırından geçmemek*) Hatırlamamak: *Hâtırıñdın keçmesün ya ‘nî digar Gadâ* (GD: 56₇ [68]).

hayâli tüş- (*Hayali düşmek*) Zihninde canlandırmak: *Hayâli tüşse köñlüm iwiñe körme ‘aceb* (HHD: 307₅ [313] , 212₇ [256] , 606₇ [491] , 433₉ [389] ; GD: 11₂ [23]).

hayâlinde tut- (*Hayalinde tutmak*) Hatırlamak: *Hâl ü lebiniñ yâdını köñlüm hayâlinde tutub* (HHD: 887₆ [657]).

hayât bir- (*Hayat vermek*) Canlandırmak: *Şîrîñ tudağı söz ile başdın birür hayât* (HHD: 98₈ [188]).

ḥayāt kiç- (*Hayat geçmek*) Uzun zaman olmak: *ḥayāt kiçti vü bigāne min vişālîñdin* (LD: 138₄ [107]).

ḥayrân kal- (*Hayran kalmak*) Şaşırarak: *ḥayrân kalur yüzüñde köz ü yaş ḥaber birür* (LD: 107₂ [86] , 301₇ [222] , 304₄ [224] ; SD: 569 [240] ; HHD: 129₃ [207] ; YED: 132₆ [160] , 289₆ [293])

ḥayret tüş- → **ḥayretka kal-** (*Hayret etmek*) Şaşmak, şaşırarak: *İlge ḥayret tüşti körgeç āfitāb üzre hilāl* (YED: 111₅ [139])

ḥayretka kal- (*Hayret etmek*) Şaşmak, şaşırarak: *ay yüzüñge baksa ḥayretka kalıp dem açmağay* (LD: 254₂ [188]) ← **ḥayret tüş-** .

ḥazır cuvāb (*Hazır cevap*) Gerektiğinde hemen verince cevaplar bulup veren kime: *söz añlağuçı bir ḥazır-cuvāb* (ÇGT: 10₄ [93]).

hecr ilgi (*Ayrılık eli*) Ayrılık sebebiyle: *rişte-i cānım ki taptı kalmadı hecr ilgidin* (LD: 152₅ [117] ; ÇŞAG:44 [122] ; HHD: 188₁ [242] , 734₁ [566] , 908₂ [669]).

hecr otı → **hicrân otı** (*Ayrılık ateşi*) Ayrılık acısı: *ol kim yoluksa hecr otıñ dāğ u sūziğe* (LD: 9₄ [17] , 390₁ [273] ; GD: 11₇ [23] ; SD: 739 [288] ; YED: 195₆ [214]) vd.

hevā tut- → **hevesi tüş-** (*Heves duymak*) Heves etmek, istemek: *Ol sebebdin tutdı işleri uşanıñ hevā* (HHD: 2₃₃ [65] , 4₅ [95] , 832₈ [624]).

hevesi tüş- (*Hevesi düşmek*) Arzulamak: *Vişālîniñ hevesi tüşdi irse cān içre* (HHD: 28₁ [145]) ← **hevā tut-** .

hezîmet sal- (*Hezimet salmak*) Bozguna uğratmak: *Salalı gam çerigine hezîmet* (DN: 105 [47]).

hıyāl bağla- (*Hayal bağlamak*) Hayal kurmak: *Nāzik biliñni kuçmaq üçün bağladı hıyāl* (HHD: 602₄ [488]).

hicrân otı (*Ayrılık ateşi*) Ayrılık acısı: *Hicrânıñ otığa bu cānımnı sezā kıldıñ yana* HHD: 31₅ [147] , 559₅ [463] , 649₃ [516] , 828₃ [621] , 927₇ [680]) vd. ← **hecr otı** .

hicrānga tüş- (*Ayrılık acısına düşmek*) Sevgilisinden ayrıldığı için acı çekmek: *Hicrānga tüşüb işigini arzū kıldım* (HHD: 747₃ [574]).

h̄iç yirde bir laḥza ḳarār itme- (*Hiçbir yerde bir an karar etmemek*) Hiçbir yerde uzun süre kalamamak: *Sinsizin h̄iç yirde bir laḥza ḳarār itmes bigim* (ÇŞAG: 82 [124]).

h̄ilāf tüş- (*Ters düşmek*) Aynı görüşte olamamak: *‘alem ü perde ara tüşti h̄ilāf* (ÇGT: 101₄[139]).

himmət tut- (*Himmət tutmak*) Gayret etmek, çabalamak: *eger bu eki-niñ cāniḳa elig tutḡalı himmet tutsañ* (ÇGT: 64₁₂[120]).

hon aç- (*Sofra açmak*) Sofra sermek: *Tiñri ezeldin beri açmış bu hon* (ME: 434 [97]).

hor kör- (*Hor görmek*) Değersiz gözle bakmak: *Sin anı hor körmrgil maālūm irmes niyyeti* (SD: 712 [280]).

h̄oş kör- (*Hoş görmek*) Kusur saymamak: *Gül tek yüzini tāze ter ü h̄oş körer besī* (HHD: 247₃[277] , 663₁[524] , 936₁[685] , 1006₇[727]).

h̄oş kiçür- (*Hoş geçirmek*) Memnun olmak: *Tañ irmes ‘aşkı birle h̄oş kiçürsem* (HHD: 496₂[426] ; GN: 23 [592]).

h̄oş kil- (*Hoş gelmek*) Hoşuna gitmek, hoş görünmek: *h̄oş kildiñ eyā huçeste şāhım* (LD: 161₁[123] , 314₁[230] ; HHD: 43₄[155] , 196₂[247] ; YED: 177₂[199]) vd.

h̄oş körün- (*Hoş görünmek*) Daha iyi görünmek: *Çün körünübdür saña inkārdın ikrār h̄oş* (HHD: 486₆[421] , 600₃[487] , 764₁[584] , 781₇[594] ; ME: 484 [103]) vd.

h̄oş tut- (*Hoş tutmak*) Memnun etmek: *İy köñül ‘ışk içre h̄oş tut özni yüz ‘ışret bile* (YED: 30₆[66] , 86₄[120] ; ME: 91 [57] ; HHD: 604₂[489]) vd.

huy tut- (*Huy tutmak*) Alışkanlık haline getirmek: *huy tutup siz ay bigim anı siz* (LD: 108₅[87]).

hükmi tig- (*Hükmi değmek*) Emri ulaşmak: *Anıñ hükmi felek gūyına tigip* (DN: 54 [43]).

hükmine dervāze aç- (*Hükmine kapı açmak*) Emrini dinlemek: *Hükmiñe dervāze açtılar bu kün cümle ḳulaḡ* (SD: 167 [132]).

hürmet tut- (*Hürmet tutmak*) Saygı göstermek: *Kil ki ol zümreni hürmet tutup izzet kılalı* (YED: 334₇ [325]).

‘**ışk âteşi** → ‘**ışk otı** (*Aşk ateşi*) Aşk acısı, heyecanı: *İy perî ışk âteşibirle tenimni örtegil* (YED: 251₂ [260]) ← ‘**aşk âteşi** , ‘**aşk otı** .

‘**ışk dāğı** (*Aşk yarası*) Aşk acısı: *Köñülğa ışk dāğıbā’iṣ-i hürmān melāl olmuş* (YED: 128₃ [155] ; DN: 530 [79]).

‘**ışk ili** (*Aşk eli*) Aşk yüzünden, aşk için: *iy melek-simā perî ışkıl ilindin āh āh* (LD: 236₁ [175]) ← ‘**aşk ili** .

‘**ışk otı** (*Aşk ateşi*) Aşk acısı, heyecanı: ‘ışk otı her ni kılsa köñülñüñ sezāsıdur (LD: 48₃ [44] ; SD: 753 [292] ; YED: 48₅ [85] ; DN: 161 [51] , 330 [64]) vd. ← ‘**aşk âteşi** , ‘**aşk otı** , ‘**ışk âteşi** .

‘**ışk otı tüş-** (*Aşk ateşine düşmek*) Aşk acısı çekmek: *İşk otı tüşti cānıma hergiz ilācı şarābdur* (YED: 52₃ [88]).

ıztırāb kör- → **ıztırāb tüş-** (*Istırap görmek*) Elem ve acı çekmek: *Aña yitkür ki kördüñ ıztırābın* (DN: 251 [58]).

ıztırāb tüş- (*Istırapa düşmek*) Elem ve acı çekmek: *heybetindin türkmenler içre tüşti ıztırāb* (LD: 5₁₇ [11]) ← **ıztırāb kör-**.

icâzet bir- (*İzin vermek*) Müsaade etmek: *Birgin icâzet kireyin bir zamān* (ME: 383 [91]).

içi arıg (*İçi temiz*) Kötü düşüncesi olmayan: *Yaruğ közğü şıfatlig içi arıg* (DN: 102 [47]).

içi köy- (*İçi yanmak*) Çok üzölmek: *İçi köydi veli korqıup kısındı* (DN: 617 [86] ; SD: 705 [278]).

içinde asra- (*İçinde saklamak*) Kimseye söylememek: *içimde asrap kişi-ge derd-i dil kılmadım* (OYM: 4₄ [170]).

igri işi tüz bolma- (*Eğri işi düz olmamak*) İşleri rast gitmemek: *Ki hergiz igri işi bolmağay tüz* (DN: 271 [59]).

igri köñül tut- (*Kötü duygular beslemek*) Birinin kötölüğünü istemek: *Kim irse kim saña igri köñül tıtar bu kadr* (SD: 342 [174]).

igri olturalı igri sözleli (*Eğri oturup eğri konuşmalı*) Yanlış şeyler yapan yanlış şeyler konuşur: *kil igri olturalı dāği igri sözleli* (LD: 488₁ [297]).

iki ‘ālem → ikki cihān , ikki dünyā , ikki ocun (*İki dünya*) Dünya ve ahiret: *Ey şeref içre iki ‘ālemğa tāt* (ME: 191 [69]).

ikki közi ған bile tol- → iki köziñ yolıdın ған kil- , ған yığla- , ған yaş tök- (*İki gözü kan ile dolmak*) Büyük üzüntü içinde olmak: *la ‘luñ gamıdın ikki közi ған bile toldı* (LD: 172₃ [131]).

iki köziñ yolıdın ған kil- → ған yığla- , ған yaş tök- (*İki gözünden kan gelmek*) Büyük üzüntü içinde olmak: *‘Aceb irmes iki köziñ yolıdın ған kilse* (HHD: 43₆ [155])
← **ikki közi ған bile tol- .**

ikki cihān → ikki dünyā , ikki ocun (*İki dünya*) Dünya ve ahiret: *Altı cihet ikki cihāniñ hanı* (ME: 34 [51] , 42 [52] , 115 [60] , 579 [114] , 588 [115]) ← **iki ‘ālem .**

ikki dünyā → ikki ocun (*İki dünya*) Dünya ve ahiret: *ikki dünyāni seniñ ‘ışkıñda peydā kıldı haq* (LD: 2₁₉ [5]) ← **iki ‘ālem , ikki cihān.**

ikki ocun (*İki dünya*) Dünya ve ahiret: *Kevn ü mekān boldı bu ikki ocun* (ME: 199 [70]) ← **iki ‘ālem , ikki cihān , ikki dünyā .**

ikrār kiltür- (*İkrar getirmek*) Kabul etmek: *Hadīs-i ‘aşkıñ körgende kiltürür ikrār* (HHD: 397₆ [368] , 403₅ [371]).

il ağzında tüş- (*El ağzına düşmek*) Hakkında dedikodu yapılmak: *til tig il ağzında tüştüm tapmayın bir zerre kām* (LD: 166₄ [127] ; BÇM: 337a [115]).

il ayağ sun- (*El ayak sunmak*) Arz etmek: *İlig ayağ sundı yarağı bile* (ME: 234 [74]).

il bağla- (*El bağlamak*) Güçsüz duruma düşmek: *Öz ilgin bağlap allıñğa za ‘ıf ü nā-tüvān kildi* (SD: 83 [110]).

il çik- (*El çekmek*) Yapmaktan vazgeçmek: *Körüp hürşid-i ruhsārın meh-i enverdin il çikdük* (YED: 175₁ [196] , 175₂ [196] , 175₅ [196] , 175₇ [196] , 175₉ [196]) vd.

il tilidin kutulma- (*El dilinden kurtulmamak*) Dedikodu malzemesi olmaktan kurtulamamak: *kutulmas il tilidin ol ki nāzenin boldı* (LD: 322₃ [235]).

il urma- (*El vurmamak*) Dokunmamak: *İlig urma melāmet defterine* (DN: 666 [90]).

ildin azağdın bar- (*Elden ayaktan düşmek*) Gücünü kaybetmek: *ildin azağdın bir yolu Hâfız barıp cān tartadur* (HHD: 31₉ [148]).

ili yetme- (*Eli yetmemek*) Gücü yetmemek: *lutfi ili yetmes çü vişâliñ itekine* (LD: 210₅ [158] , 169₅ [129]).

ilig aç- (*Elini açmak*) Cömert davranmak: *Genc-feşânlığ bile açtım ilig* (ME: 613 [118]).

ilig birme- (*El vermemek*) İlgi göstermemek: *çün selâtinga ilig birmes yüzüñ nezzeresi* (LD: 299₉ [220] ; DN: 841 [103]).

ilig üstide tut- (*El üstünde tutmak*) Çok sevgi ve saygı göstermek: *Ki cānını ilig üstide tutğay* (DN: 277 [60]).

iligdin bar- (*Elinden gitmek*) Hakim olamamak: *Barsa iligdin baş dağı başta bu sevdâ bolğusı* (SD: 706 [278]).

iligdin kil- (*Elinden gelmek*) Yapabilmek: *gerçi ilgiñdin kilür kim dünyāni kılsañ harāb* (LD: 146₂ [113] , 478₂ [295]) .

ilge tüş- (*Ele düşmek*) İmkan olmak, fırsat yakalamak: *İlge tüşse sorub andın çeker irdim intikām* (HHD: 666₈ [526] , 442₃ [394] , 507₅ [433] , 839₆ [628] , 936₆ [685]) vd.

iligin tuzğa tigür- (*Elini tuza değıdirmek*) Bir işe başlamak: *İligin tuzğa bismi ‘llāh tigürtik* (DN: 892 [107]).

iligni yu- (*Elini yumak*) Umudu kesmek, terk etmek: *cāndın iligiñni lutfi yuğıl* (LD: 222₆ [166] ; ME: 395 [93]).

iline kir- (*Eline girmek*) Sahip olmak: *Ki tā māhī kirer iline bir gün* (DN: 527 [79] ; SARÇG: III₃ [45]).

īmān kiltür- (*İman getirmek*) İnanmak: *Közüñni körüp imān kiltürürler* (DN: 317 [63] ; 142₅ [215]).

īmān oyna- (*İman oynamak*) Çok öfkelenmek: *Uşbu kâfir kişniñ yolında imān oynadı* (HHD: 814₂ [613]).

īmān saqla- (*İman saklamak*) İncancını korumak: *Barmasun her kişi kim cān bile imān saqlar* (HHD: 333₃ [329] ; YED:12₈ [49] ; LD: 280₄ [206]).

īmāndın kiç- (*İmandan çıkmak*) Kontrolünü kaybetmek: *Zāhidā kim kōrdi zūlfūñ küfrin īmāndın kiçip* (SD: 768 [296]).

imānsız kal- (*İmansız kalmak*) Hak yolundan ayrılmak: *Tüşüb küfr ü dālālatğa kalur men şeksiz imānsız* (HHD: 433₈ [389]).

inşāf ber- (*İnsaf vermek*) Merhamete gelmek: *delil ü bürhān birle kim sen inşāf bersen* (ÇGT: 203₈ [190]).

intiķām al- (*İntikam almak*) Öç almak: *Cümle düşmenlerdin alğan intiķāmın yād itiñ* (HHD: 7₁₁ [126]).

intiķām çek- (*İntikam çekmek*) Öç alma iddiasında bulunmak: *İlge tüşse sorub andın çeker irdim intiķām* (HHD: 666₈ [526]).

intizār çek- (*İntizar çekmek*) Beddua etmek: *Nigāridın kayu ‘āşık kim intizār çeker* (HHD: 300₁ [308] , 431₅ [388] ; YED: 293₇ [296]).

istiğfār kiltür- (*Tövbe etmek*) Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dilemek: *Kirip zāhid söziğa andın istiğfār kiltürme* (YED: 299₈ [300]).

iş kilme- (*İş yapmak*) Bir şey yapmak: *Hıç iş kilmedi a‘dādın meger āh u fiğān kildi* (SD: 80 [110]).

iş tut- (*İş tutmak*) İş yapmak: *Her iş ki tutar bolsak anıñ ‘aşkı yolında* (HHD: 640₅ [511]).

işi tüş- (*İşi düşmek*) Birinin yardımına ihtiyaç duymak: *tā işim tüşti bir ağzı tar ile* (LD: 378₁ [270]).

işigi iti (*Eşiği iti*) Aşağılık niyetlerle yaltaklananlar: *İşigi itleri ger kılmasa benim bile ceng* (HHD: 534₇ [449] , 465₇ [408] , 135₆ [210]).

işigiñe bar- (*Eşiğine varmak*) Birine başvurmak: *Bargalı işigiñe çū bād-ı seher tiler* (HHD: 309₃ [314]).

işikinde toprak bol- (*Eşiğinde toprak olmak*) Uğrunda perişan olmak: *işikinde toprak boldum veli* (LD: 347₃ [253]).

işikindin ırakrak tüş- (*Eşiğinden uzak düşmek*) Ayrı olmak, uzakta olmak: *ma‘zūr tut er tüştüm işikiñdin ırakrak* (LD: 231₂ [172]).

işiktin kavma- (*Eşikten kovmamak*) Kapısından sürüp çıkarmamak: *kavma lutfîni işiktin bay zekât-ı hüsn için* (LD: 350₇ [255] ; ÇŞAG: 85 [125]).

işikinde baş koy- (*Eşiğinde baş koymak*) Uğruna ölümü göze almak: *bu lutfî köp tiler irdi ki baş koysa işikiñde* (LD: 360₇ [262]).

işikinde kul bol- (*Eşiğinde kul köle olmak*) Hizmetine hazır olmak: *işikiñde kul bolup min cân ile* (LD: 384₁ [272]).

işke tut- (*İşe tutmak*) İşe koşmak, iş buyurmak: *Sin dağı ‘Aттâr kibi işke tut* (ME: 563 [112]).

itek silk- (*Etek silmek*) Çekilmek, karışmamak: *Silkti bu qarğaşalardın itek* (ME: 509 [106] , 193 [69]).

itekige ilgi yetme- (*Eteğine eli yetmemek*) Ulaşılması zor olmak: *itekiñge kişiniñ ilgi yetmes* (LD: 194₅ [147] HHD: 515₃ [437] ; TN: 212 [67]).

itekine tüş- (*Eteğine düşmek*) Muhtaç olmak: *çün vişâliñ itekine tüşte hem yitmes ilim* (LD: 169₅ [129]).

itligi tut- (*İtliği tutmak*) Köpekleşmek: *İtligi tutsa süñek allında koy* (ME: 561 [112]).

ivge ot sal- (*Eve ateş salmak*) Büyük bir acıya sebep olmak: *Salıp ot ivge vü kaçmağ ni ya ‘ni* (DN: 334 [64]) ← **hānumānına ot tüş-**.

izi tozını sürme- (*İzi tozunu sürmemek*) Hiçbir belirtisi olmamak: *izi tozını sürme kılğay diyü közlerge* (LD: 317₃ [232]).

‘izzet tutma- (*Saygı göstermemek*) Saygısızlık etmek: *sen ne cihet-tin qarnı ‘izzet tutmay* (OYM: 3₄ [170]).

qadem bas- (*Kadem basmak*) Başlamak: *‘Aşq yolınğa kişi kim basdı qadem* (HHD: 826₃ [620] , 836₄ [626] , 854₇ [638] ; DN: 415 [70]).

qadem koy- (*Kadem koymak*) Yerleşmek: *Qadem koydı bozulğan tîre külbem sarı tün mâhum* (YED: 228₁ [243]).

qadem koy- → yolğa kir- (*Kadem koymak*) Bir davaya katılmak: *Min ki bu niyyet bile koydum qadem* (ME: 118 [60] , 587 [115] , 603 [117]).

ḳadem ur- (*Kadem vurmak*) Ayak basmak, yürümek: *Ḳulı ‘İrāk u Sipāhān, Hicāz ursa ḳadem* (SD: 198 [140] ; HHD: 238₄ [271] ; YED: 60₃ [95] ; ÇGT: 83₁₂ [130] ; ME: 102 [58]) vd.

ḳademḡa kil- (*Ayaḡına gelmek*) Ters tutumunu düzeltmek: *Düşmeniñ kildi ḳademḡa vü yaḡılar boldı il* (SD: 166 [132]).

ḳadrini bilme- (*Kadrini bilmemek*) Değer vermemek: *Vişāl eyyāmınıñ ḳadrini bilmedi ise köñlüm* (HHD: 621₅ [500]).

ḳāfir köz (*Kara göz*) İyilik bilmeyen: *Ḳāfir közüñni körüb ḳıldım ciger kebābı* (HHD: 973₄ [707] , 682₆ [535] , 709₂ [551] ; YED: 23₅ [59] , 331₅ [322]) vd.

ḳahr otı (*Cehennem ateşi*) Zorlama, eziyet: *Kahr otı birle köñlini köydürdi* (ÇGT: 53₂ [115] , 3₄ [90] , 106₈ [141]).

ḳalem tart- (*Kalem çekmek*) Silmek: *Tart bu da ‘vī rakamına ḳadem* (ME: 98 [58]).

kām al- (*Kam almak*) İsteddiğini almak, keyif almak: *Kām alurlar vaşlıdın aḡyār min nā-kām-ı hicr* (YED: 47₄ [84] , 159₆ [183] , 196₃ [216] , 355₆ [340]).

ḳan baḡla- (*Kan baḡlamak*) Acı çekmek: *Şafaḡ-ı dāmen-i eflāk şubḡ u şām ḳan baḡlar* (HHD: 7₅₃ [82] , 54₆ [162] , 320₁ [321] , 798₁ [604] , 813₄ [613]).

ḳan çek- (*Kan çekmek*) Yakınlık duymak: *Velī öltürgeli zār anda anı ḳan çekdi* (HHD: 846₈ [633]).

ḳan da‘vāsı (*Kan davası*) Düşmanlık: *ḳılır bu köz yaşı ḳan da‘vāsı yüzümge kilib* (LD: 358₃ [261]).

ḳan iç- (*Kan içmek*) Acı çektirmek, öldürmek: *ḳanmay içip ḳanımnı birer ḳalmas iltifāt* (LD: 287₃ [211] ; HHD: 200₅ [249] ; YED: 281₃ [286] ; TSA: 99 [158]) vd.

ḳan kiç- (*Kan geçmek*) İlişkileri bozulmak: *Ol ikki arasına bilmedim ni ḳan kiçti* (SD: 701 [276]).

ḳan tök- (*Kan dökmek*) Cana kıymak, ölümüne sebep olmak: *yüz ḡatāsız ḳanımnı ger tökse közi haşırda* (LD: 17₄ [22] ; ME: 495 [104] ; ÇGT: 195₁ [186] ; ÇŞAG:70 [124] ; DN: 168 [52]) vd.

ḳan tüş- (*Kan düşmek*) Araya kan girmek, düşman olmak: *Köz ile köñlüm arasında tüşüptür ḳan velī* (HHD: 305₄ [312])

қан yaş төк- → **қан ығла-** (*Kanlı yaş dökmek*) Kan ağlamak, büyük bir üzüntü içinde olmak: *Közlerim қан yaş төкүп la'liñni һandān eyledi* (YED: 25₆ [61] , 236₂ [249] , 295₆ [297]) vd. ← **ikki közi қан биле tol-** , **iki köziñ yolıdın қан kil-** , **қан ығла-** .

қан ығла- (*Kan ağlamak*) Büyük bir üzüntü içinde olmak: *Lem 'a-i һüsniñ nümāyān bolsa қан ығлар көзім* (YED: 29₅ [64] ; LD: 97₂ [79] ; SD: 603 [250] ; SARÇG: V₂ [46] ; OYM: 1₄ [168]) vd. ← **ikki közi қан биле tol-** , **iki köziñ yolıdın қан kil-** , **қан yaş төк-**.

қан yi- (*Kan yemek*) Çok dert çekmek: *Min āh u nāle birlen қан yimekte* (DN: 199 [54])

қан yut- (*kan yutmak*) Sabretmek: *қан yutar min kim қayan bardı burunğı iltifāt* (LD: 174₅ [133] ; HHD: 660₂ [522] ; GD: 10₄ [22] ; YED: 121₄ [149]) vd.

қана қан (*Kana kan*) Kısasa kısas, öldürenin öldürülmesi: *Ger lebiñ sorğanda қан ittim bedel қıl қана қан* (YED: 123₂ [151]).

қанı boynına (*Kanı boynuna*) Günahı kendine: *Kim ilgerü tutmas boyun, öz boynına қanı* (SD: 651 [262] ; DN: 233 [57] ; HHD: 948₅ [693]).

қанı itegin tut- (*Kanı eteğini tutmak*) Bedduası gerçekleşmek, intikamı alınmak: *Bir күn itegin tutası қанım* (HHD: 656₃ [520])

қанı қайна- (*Kanı kaynamak*) Kıpır kıpır olmak *Çün anıñ süz-ı 'aşkıdın tamarda қайnadı қanı* (HHD: 947₂ [692] ; BÇM: 334b [113]).

қанı yirde kal- (*Kanı yerde kalmak*) İntikamı alınmamak: *Yirde қақан қалғусидур қанımız* (HHD: 439₆ [393]).

қанıға kir- (*Kanına girmek*) Öldürmek: *gerçi ötkende kirer siz köp kişiniñ қанına* (LD: 130₂ [102] , 409₁ [278] , 536₁ [307] ; GD: 13₅ [25] ; OYM: 8₁ [174]) vd.

қанın акır- (*Kanını akıtmak*) Öldürmek: *men her қайда yetsem қалған-ниñ al қanın акırıp* (OYM: 7₂ [172]).

қанın һелāl it- (*Kanını helal etmek*) Affetmek: *Helāl itdim aña қанımni men kim* (HHD: II-3₅ [105] , 229₄ [266] ; LD: 353₇ [257]).

қанна суса- (*Kanına susamak*) Belasını aramak: *Bîçāre bolmay ni tiyin al қаннама сусар исе* (HHD: 41₄ [154] ; LD: 271₃ [200] , 361₇ [263]).

қанни бағишла- (*Kanını bağışlamak*) Öldürmekten vazgeçmek: *cāniñ қанни бағишладı. ol cellād bağışламақдın halāş boldı* (ÇGT: 14₂ [95]).

қанни ҳелāl бил- (*Kanını helal bilmek*) Öldürme hakkı olmak: *Āh kim ʿıřķ ehlini қанни билmişler ҳелāl* (YED: 49₈ [86]).

қанлу көнүл (*Kanlı gönül*) Felakete uğramış, yaralı: *Қанлу көнлүмдін мегер кесб иттігүл гүл yüzleriñ* (YED: 201₄ [220] , 168₇ [191]).

қара бағır (*Kara bağır*) Dertli yürek: *Sin şeker-lebni қара бағırға бир лаһза сарıp* (SARÇG: X₃ [48] ; YED: 165₅ [189]).

қара баһт (*Kara baht*) Kötü kader: *Körüp her dem қара баһтını тün tig* (DN: 385 [68] ; LD: 78₅ [66] , 1242₆ [180] , 266₃ [197] , 205₅ [224]) vd.

қара сән (*Kara can*) Değersiz can: *Digil Mecnūn қара сәнiñ үзүлген ришtesidindür* (YED: 258₃ [266]).

қара қәфир (*Kara kafir*) Zalim, acımasız: *Қара қәфир көзindin гамze-i fettāneni izde* (HHD: 19₆ [140] , 243₃ [274] , 379₄ [356] , 562₆ [465] , 975₄ [709]) vd.

қара қайғуға қал (*Kara kaygıya kalmak*) Aşırı üzüntüye düşmek: *anıñ ol işidür ҳālā қара қайғуға қалғанım* (LD: 179₇ [137] , 217₁ [162] , 299₇ [220]).

қара сеvdā (*Kara sevda*) Umutsuz ve güçlü aşk: *Köñüller başıға niçün ki tüşmiş bu қара сеvdā* (YED: 4₁₀ [43]).

қара тамғалıғ (*Kara damğalı*) Köle: *һabeşdin olça түşkendür қара тамғалıғ iy sizge* (LD: 197₃ [149]).

қара тиллиг (*Kara dilli*) Hayır söz söylemeyen: *ol қара тиллиг көrer özini тақşır üstine* (LD: 251₂ [186]).

қара yerге бар- (*Kara yere varmak*) Hayata son vermek: *bardı қара yerге uyalıp бābilī hārūt* (LD: 282₃ [207]).

қара yir (*Kara yer*) Kara toprak, mezar: *Қара yirге siniñ baş urмағиñ ni* (ÇŞAG: 95 [125] ; OYM: 14₁₀ [182] ; BÇM: 335b [113]).

ḳarañguluḳ kit- (*Karanlık gitmek*) Aydınlanmak: *Ḳarañguluḳ kitip ḥālī çü ḥürşid-i zamān kildi* (SD: 77 [110]).

ḳarar al- (*Karar almak*) Bir konuyu sonuca bağlamak: *İkki türküñ ḳarārım aldılar ārām-gāhımda* (YED: 308₅ [306]).

karâr vir- (*Karar vermek*) Kararlaştırmak: *Virür karâr dil-i bî-sükûna gâyetde* (AD: 141₅ [207]).

ḳararı ḳalma- (*Kararı kalmamak*) Sözüde duramamak *yüz üzre ḥalıñnı körüp zerre ḳarārım ḳalmadı* (LD: 307₆ [225] , 481₁ [296]).

ḳaş çat- (*Kaş çatmak*) Kızmak, öfkelenmek: *Kiçdi ḡamze bile ḳaşını çatıb ḳaşımdın* (HHD: 306₃ [312] ; LD: 238₂ [176] , 272₅ [201]).

ḳaş çik- → **ḳaş tüz-** (*Kaş çekmek*) Kaşlarını alıp düzeltmek: *Müjgānlarıñ peykān yasap peyveste ḳaşıñ çikti ya* (YED: 195₅ [214]).

ḳaş tüz- (*Kaş düzeltmek*) Kaşlarını alıp düzeltmek: *anda kim mihrāb ḳaşıñ tüzdi mi ‘mār-ı ḳazā* (LD: 211₄ [158]) ← **ḳaş çik-** .

ḳatıḡ köñül → **köñli ḳara** (*Katı gönül*) Sert, acımasız: *va ‘z ötmes ḳatıḡ köñülge heç* (ÇGT: 85₁₁ [131] , 191₂ [184] ; YED: 101₂ [131] ; SD: 608 [250] ; HHD: 7₂₂ [80]) vd.

ḳatıḡ sözlüg (*Katı sözlü*) Acımasızca, açık açık konuşan: *ḳatıḡ sözlüg yigit-ke kim kün keçmes erdi* (ÇGT: 179₃ [178] , 159₂ [168] , 188₁ [182]).

ḳatıḡ sözle- (*Sert konuşmak*) Acımasız ve kırııcı konuşmak: *bilig-sizdin cefālar körse buşmas. Katıḡ sözlese neçe me bu āaḳl-sız* (ÇGT: 138₈ [157]).

ḳavlını tutma- (*Sözünü tutmamak*) Verdiği sözü yerine getirmemek: *ḳavlını özi tutmasa ‘ālim* (ÇGT: 98₈ [137]).

ḳayḡu yime- (*Kaygılanmamak*) Tasalanmamak, dert olarak görmemek: *Köyer pervāne cāndın ḳayḡu yimes* (DN: 340 [65]).

ḳayḡuḡa sal- (*Kaygıya salmak*) Kederlenmek: *saldı yok ḳayḡuḡa ya ‘nī şekeristānıñ üçün* (LD: 198₆ [150]).

kefenni ḳaḡa bulḡa- (*Kefenini kana bulamak*) Merhametsizce cana kıymak: *Kefenni ḳaḡa bulḡap lāle yañlıḳ* (DN: 344 [65]).

kenār tut- (*Kenar tutmak*) Uzaklaşmak: *Dāyiredin çıktı vü tuttu kenār* (ME: 508 [106]).

ķıl uçı (*ķıl ucu*) Çok az: *ķıl uçı sözleşem ol tar ağız günāhındın* (LD: 36₄ [36] , 268₄ [198] , 332₄ [242] ; DN: 362 [66] , 609 [85]) vd.

ķıl yar- (*ķılı kırk yarmak*) Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek: *ħatāsız bilür kim men ķıl yarar men* (OYM: 7₄ [172] ; ME: 354 [88]).

ķılıçdın keçür- (*ķılıçtan geçirmek*) Çok sayıda insanı öldürmek: *ķiçürür cümle düşmenlerni köz köre ķılıçındın* (HHD: 7₄₉ [82]).

ķış kiç- (*ķış geçmek*) Kış mevsimi sona ermek: *ķış kiçdi taķı Ĥafız u men yazını bilmen* (HHD: 742₇ [572]).

ķiyāmet kop- (*ķiyamet kopmak*) Bir yerde çok gürültü telaş olmak: *Ki sin olturduñ u koptu ķiyāmet* (DN: 446 [73] ; TN: 183 [65] ; LD: 184₂ [139] ; SD: 715 [280]) vd.

ķız ber- (*ķız vermek*) Kızını evlendirmek: *bir pīrī laţif tab^c u zükā. kızını berdi bir ötüķçi-ge* (ÇGT: 103₂ [140]).

ķīn bağla- → **ķīn tut-** (*ķin bağlamak*) Birine karşı öç alma duygusu: *ķanımni tökmege uşol kāfir nidin ķīn bağladı* (HHD: 887₄ [657]).

ķīn tut- (*ķin tutmak*) Öç alma isteği duymak: *Tutub ķīn körgüzür bolsañ yüzüñni* (HHD: 54₄ [161] , 912₄ [671] ; ÇGT: 11₂ [94] , 73₄ [125]) ← **ķīn bağla-** .

ķol ķawuşturma- (*ķol kavuşturmamak*) Kol bağlamamak, saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturun durmamak: *heç nā-kes öñinde nefsiñ üçün. ķol ķawuşturma ķul bolup yek-sān* (ÇGT: 115₄ [146]).

ķoli yitme- (*ķolu yetmemek*) Gücü yetmemek, çaresiz olmak: *Niçe kim vaşlñ itekige ķolum yitmes biğim* (ÇŞAG: 81 [124]).

ķolına tüş- (*Eline düşmek*) Egemenlięi altına girmek: *ger raķibiñ tüşe miniñ ķoluma* (LD: 465₂ [292]).

ķoş sür- (*Çift, saban sürmek*) Saban kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek: *ķoş sürüp ekin almagen-ge meñzeyür* (ÇGT: 214₄ [195]).

ķögrekini pāre ķılma- (*ķięerini parçalamak*) İcini pek çok acıtmak: *Ki ķılma ķögrekimni pāre nā-geh* (YED: 309₁ [306]).

kögüs örte- (*Bağrı yanmak*) Çok üzölmek: *Kögüs örteyü kök üzre çıkar āh* (HHD: II-2₁₆ [105]).

kök atlası (*Gök atlası*) Gökyüzü: *Ki tā kök atlasın gül-rîz kaldı* (DN: 11 [40]).

köñli açıl- (*Gönlü açılmak*) Ferahlamak, huzura kavuşmak: *Köñül açılmağğa bağlaban bil* (DN: 122 [48] ; YED: 323₂ [316] ; HHD: 753₆ [578]).

köñli bar (*Gönlü var*) İstekli, seven: *atasığa kelip aytur: sefer kıılır köñlüm bar* (ÇGT: 124₁₀ [150]).

köñli ilin- (*Gönlü bağlanmak*) Sevmek: *lutfî hālîñni körüp köñli ilindi zülf ile* (LD: 212₅ [159])

köñli kal- (*Gönlü kalmak*) Gücenmek: *ni köñli kaluptur anıñ kim istegey nāmus u neng* (LD: 142₇ [110] , 512₁ [302] ; HHD: 900₇ [664]).

köñli kara (*Gönlü kara*) Acımasız: *Töker bir kün kızıl kanım oşol köñli kara āmdā* (SD: 134 [124] ; DN: 798 [100] ; LD: 366₆ [266]) ← **katıg köñül**.

köñli kurbān kııl- (*Gönlünü kurban kılmak*) Sevgisini feda etmek: *Kurbān kıılırğa köñli bar tıg-i firākındın meni* (HHD: 221₆ [262]).

köñli tar (*Gönlü dar*) Sıkıntılı, sabırsız: *Hayāl-i ağızı anıñ uşbu köñli tarda* (HHD: 298₇ [308] ; ÇGT: 179₁₂ [178] , 215₈ [196]).

köñli tirig (*Gönlü diri*) Yaşama sevinci içinde: *muhibbî maħlūk ve tonı irig ve nefsi ölüg ve köñli tirig* (ÇGT: 104₁₃ [140]).

köñli tutul- (*Gönlü tutulmak*) Kederlenmek: *sākiyā köñlüm tutuldı ‘aql-ı nāfercāmdın* (LD: 212₁ [159] ; DN: 14 [40] , 501 [77]).

köñli tüş- (*Gönlü düşmek*) Sevmek: *saçıñğa tüşti köñül çehre andın ister min* (LD: 68₄ [59] ; GD: 9₁ [21] ; SD: 466 [210] ; YED: 191₂ [208] ; HHD: 145₅ [217]) vd.

köñli yarıl- (*Gönlü yarılmak*) Çok korkmak: *korqarım köñlüm bu gamdın yarıla* (LD: 375₁ [269]).

köñlide berkit- (*Gönlünü sağlamaştırmak*) Endişeye kapılmamak: *hayvān muhālaṭa-sını köñlide berketip turur* (ÇGT: 165₃ [171]).

könlide keç- (Gönlünden geçmek) Öyle olsun istemek: *könlümde geçti kim bu künke deġrü hîç kimerse türk tili-niñ cevherin ve fârîsi elfâzı-niñ gevherin terkîb kılıp ok ya-niñ arasında münâzara tertîb kılmaydur* (OYM: 2₂ [168] ; HHD: 110₁ [195]).

könlidin köçür- (Gönlünden göçürmek) İçinden atmak: *hatâsını keçürdi ve kîne-sini könlidin köçürdi* (ÇGT: 173₁₁ [175]).

könlige kel- (Gönlüne gelmek) Hatırlamak: *oġlan-ları arasında birisi bu şıfat-liġ erdi. Anası könlige keldi kim* (ÇGT: 41₉ [109]).

könlige kir- (Gönlüne girmek) Sevgisini kazanmak: *özge iklîm işi könlige kirür* (ÇGT: 18₁₀ [97] ; HDD: 172₃ [232]).

könlün al- (Gönlünü almak) Kendini affettirmek: *Biriñ bir bûse miskîn könlün alıp* (HHD: 541₆ [453] , 9₁₅ [88]; LD: 198₇ [150] ; SD: 688 [272] ; TSA: 125 [162]) vd.

könlüne tüşme- (Gönlüne düşmemek) Etkilememek: *Tüşmedi bir nefesî könlüne cennât-ı na‘îm* (HHD: 643₃ [512]).

könlüne katıġ kilme- (Gönlüne sert gelmemek) Acımasız olmamak: *Ki katıġ kilmesün könlüñe nâ-gâh* (DN: 588 [84]).

könlüne ot sal- (Gönlüne ateş salmak) Büyük felakete uğramak: *Ot salur könlümge ġürşîd-i cihân gerdim miniñ* (YED: 194₁ [212] ; SD: 780 [300]).

könlüne râhat tig- (Gönlü rahatlamak) Endişelenecek bir durum kalmamak: *Tigip cân zahmudın könlüñe râhat* (DN: 717 [94]).

könlünü fedâ kıl- (Gönlünü feda etmek) Kendinden vazgeçmek: *Yolında cân bile könlümni men fedâ kılayım* (HHD: 590₅ [481]).

könlünü kul it- (Gönlünü kul etmek) Özveri ile bağlanmak: *Ķul itdi könlümü ol şüh-ı dil-firîb miniñ* (SARÇG: III₅ [45]).

könlünü pâre pâre kıl- (Gönlünü paramparça etmek) Çok incitmek: *könlümni pâre pâre kılsañ revâ durur kim* (LD: 534₁ [307] ; ÇŞAG: 28 [121]).

könlünü taş kıl- (Könlü taş olmak) Sevgiden yoksun olmak: *könlünü ġudây taş kıldı* (LD: 352₂ [256]).

könlünü tındur- (Gönlünü dindirmek) Gönlünü dinlendirmek: *Barıp könlünü mindin tındurup tur* (DN: 332 [64]).

köñül al- (*Gönül almak*) Kendine hayran bırakmak: *aldı köñlümni birev baştın ayak nāz ü ‘itāb* (LD: 5₁ [10] ; YED: 49₅ [86] ; TN: 68 [55] ; ÇGT:184₁ [180]; ÇŞAG: 12 [119]) vd.

köñül alda- (*Gönül aldatmak*) Kandırmak: *Sözin peydā kılib pinhān kim oğrı köñlüm aldadı* (HHD: 7₁₈ [80] , 23₁ [142] , 498₄ [427] , 702₁ [547] , 996₄ [721]).

köñül aldur- (*Gönül aldırmaq*) Gönülünü kaptırmak, sevmek: *Aniñ hüsniñe köñlüm aldurub men* (HHD: II-5₁₁ [107] , 33₁ [148] , 861₂ [642] , 903₆ [666] ; ÇGT: 155₅ [166]) vd.

köñül asra- (*Gönül beslemek*) Sevmek: *Köñülni asrağıl til bile bārī* (DN: 337 [64]).

köñül avla- (*Gönül avlamak*) Birinin gönülünü fethetmek, tavlamaq: *‘āşık-larniñ köñlin avlap raqīb-lerni qavlar men* (OYM: 7₅ [172] ; HHD: 45₄ [156] , 575₂ [472] , 917₅ [674] , 1033₄ [743]) vd.

köñül azdur- (*Gönül bulandırmak*) Tiksinmek, midesi bulanmaq: *Velikin köñül azdurur çibin tüşer ise aşğa* (HHD: 29₃ [146]).

köñül bağla- (*Gönül bağlamak*) Sevgi beslemek: *cihāniñ vefāsızlığın anlağıl. cihān şāni ‘ige köñül bağlağıl* (ÇGT: 14₁₃ [95] ; SD: 507 [222] ; HHD: 164₇ [228] ; YED: 298₅ [299] ; ÇGT: 102₇ [139]) vd.

köñül bir- (*Gönül vermek*) Sevgi ile bağlanmaq, aşık olmak: *köñülni özgege birgil dimeñ ki müşkildür* (LD: 13₄ [19] ; YED: 34₃ [69] ; DN: 548 [80] ; HHD: 364₄ [348] ; ÇGT: 131₉ [154]) vd.

köñül dağı (*Gönül yarası*) Aşk acısı: *min bilürem köñül dağı kim bu ni mäh u sāl irür* (LD: 71₃ [61]).

köñül esrārı (*Gönül esrarı*) Gönüldeki sırlar: *Köñül esrārına mahrem iken dōst* (HHD: 503₃ [430]).

köñül harāb bol- (*Gönül harap olmak*) Kalbi kırılmak, çok üzölmek: *Bolğalı ‘aşk gāreti birle köñül harāb* (HHD: 982₃ [713]).

köñül ili → **köñül iwi** , **köñül mülki** (*Gönül ülkesi*) Kalp: *Köñlüm ili hālını sormaqqa yok hiç ihtiyāc* (SD: 550 [234] , 677 [270] ; DN: 202 [54]).

köñül ili yıqıl- → **köñül ilin boz-** , **köñül ivini boz-** (*Gönül ülkesini yıkmak*)
Gücenmek, gönlü kırılmak: *Bozar peyveste qaşırñ köñlüm ilin* TN: 126[60]

köñül ilin boz- → **köñül ivini boz-** (*Gönül ülkesini bozmak*) Gücendirmek: *Birer hem tut yıqılsa köñlüm ilin* (TN: 126 [60]) ← **köñül ili yıqıl-** .

köñül ivini boz- → (*Gönül evini yıkmak*) Çok üzücü davranıp gücendirmek: *köñlüm ivini bozduñ u hergiz ‘imāret qılmadıñ* (LD: 241₆ [179]) ← **köñül ili yıqıl-** , **köñül ilin boz-** .

köñül iwi → **köñül mülki** (*Gönül evi*) Kalp: *Qılsañan köñlüm iwin cevr ü cefā birle ħarāb* (HHD: 276₆ [294] , 94₇ [186] , 587₃[480] , 685₈[537] , 791₃[600]) vd. ← **köñül ili** .

köñül qan bol- (*Gönlü kanamak*) Derinden acı duymak: *qan boldı köñül karaqıñızdın* (LD: 216₁ [161] , 226₄ [169] ; YED: 21₄ [57] , 307₂ [305] ; DN: 647 [88]) vd.

köñül kiñliki (*Gönül genişliği*) Gönül esenliği, ferahlığı: *Köñliniñ kiñlikini körse bolur deryā ħacil* (SD: 383 [184]).

köñül kis- → **köñül üz-** (*Gönül kesmek*) Sevip umut etmekten vazgeçmek: *köñülni kis bu cihāndın ‘ibādet it kim irür* (LD: 3₇ [6] ; SD: 707 [278] ; ÇGT: 81₁₂ [129] ; HHD: 416₂ [378]).

köñül kit- (*Gönlü gitmek*) Gönlü uzaklaşmak: *köñlüm kitemes her niçe körse cefānu* (LD: 183₆ [139] , 269₇ [199] ; HHD: 449₂ [398]).

köñül qoy- (*Gönül koymak*) Gücenmek: *Köñülni qoymay ol ruhsār ħālī* (DN: 582 [83] ; TN: 175 [64] ; LD: 101₄ [82] ; ÇGT: 163₉ [170]).

köñül kötür- (*Gönül yükseltmek*) Mağrurlanmak: *şoħbet encümeni-din köñül kötüreyin* (ÇGT: 4₇ [90] , 147₂ [162] , 220₁₂ [198]).

köñül köy- → **köñül örten-** (*Gönlü yanmak*) İçin için yanmak, çok acı çekmek: *Köydü vü bir kün raqıbbā sırrın aymadı köñül* (SD: 547 [234] ; DN: 350 [65] ; ÇGT: 53₂ [115] ; LD: 348₁ [253] ; HHD: 50₆ [159]).

köñül közi (*Gönül gözü*) Gerçeği, aslını anlayarak gören göz: *Könlüm közi körgeli anıñ ħüsn ü cemālin* (HHD: 267₆ [289] , 420₃ [381] ; DN: 399 [69] ; YED:12₈ [49] ; ÇGT: 77₃ [127])

köñül kuşu (*Gönül kuşu*) Sevgi, aşk: ‘Aşk köñül kuşını şayd itdi (HHD: III-4₅ [113] ; ÇGT: 144₉ [160] ; OYM: 8₈ [174] ; TN: 74 [55] ; SD: 559 [240]) vd.

köñül murādın bir- (*Gönül muradını vermek*) Çok istediği şeye kavuşturmak: *Kim köñül murādın birür kemāli birle* (HHD: 35₁ [150])

köñül mülki (*Gönül mülkü*) Gönül ülkesi, kalp: *Niçe kılğay köñül mülkin esîr ol türk-i gâret-ger* (SD: 222 [146] , 415 [196] ; HHD: 25₈ [144] ; YED: 192₁ [209] , 199₇ [219]) vd. ← **köñül ili** , **köñül iwi** .

köñül otı (*Gönül ateşi*) Aşk, seveda: *Köñül otıga teskîm isterseñ iy ‘ışk her sâ‘at* (YED: 71₇ [106] ; ÇGT: 50₅ [113]).

köñül örten- (*Gönlü yanmak*) İçi yanmak, çok acı çekmek: *köñlüm örtendi dağı cânım çıkar* (LD: 436₂ [285] ; HHD: 207₃ [253]) ← **köñül köy-** .

köñül pâre pâre bol- → **şikeste köñül** (*Gönül paramparça olmak*) Duyguları incinmek, çok üzümek: *Boldı şikeste hasta köñül pâre pâre lik* (HHD: 835₃ [626] ; YED: 82₄ [115] , 173₁ [194]).

köñül sal- (*Gönül salmak*) Gönül vermek: *Çü boldum cân saña köñülni salma* (DN: 411 [70] ; HHD: 531₁ [447]).

köñül sın- (*Kalbi kırılmak*) Darılmak: *aylarda sınımadı bu köñülünüñ bir ârzüyü* (LD: 354₂ [258] ; HHD: 48₆ [158] , 511₂ [435] , 912₃ [671] , 1011₆ [730]).

köñül tarlığı (*Gönül darlığı*) İç sıkıntısı, keder: *bir ağız lutfî köñül tarlığını sormadı hiç* (LD: 173₈ [132]).

köñül tile- (*Gönlü dilemek*) Gönlü öyle olmasını istemek: *köñlüm tiler irdi ki revân kılsa nisârî* (LD: 340₂ [248] ; SD: 132 [124] ; HHD: 500₄ [429] ; ÇŞAG:25 [120])

köñül üz- (*Gönül kesmek*) Sevmekten vazgeçmek: *Belâdur zülf-i pür-tâbı Emîr andın köñül üzme* (YED: 241₇ [254] ; DN: 341 [65]) ← **köñül kis-** .

köñülni yak- (*Gönlünü yakmak*) Çok üzümek: *Köñülni ‘aşkıñ otı yakğanı yakar tisem* (HHD: 376₃ [355] , 359₃ [345] , 690₂ [540] ; LD: 228₃ [170]).

köñül yıķ- (*Gönül yıkmak*) Çok üzümek: *Köñlümni dembedem ni yıķar sen cefâ bile* (HHD: 912₂ [671] , 135₂ [210] , 1046₃ [753]).

köñül yitme- (*Gönlü ulaşmamak*) Muradına erememek: *Ümîdiñe her giz köñül yitmedi* (HHD: 402₄[370]).

köñülde kal- (*Gönülde kalmak*) İçinde saklamak: *Köñülde kaldı pinhân dağlar sevdâ-yı ışkânında* (YED: 355₂[340]).

köñülde sacla- → **köñülde tut-** (*Gönülde saklamak*) Gizli tutmak: *Köñüldde sakladım ol gül gamudın otluğ âhımnu* (YED: 306₇[305] , 167₄[190]).

köñülde tut- (*Gönülde tutmak*) Gönülde saklamak: *‘Aşk bolsa köñülde tutma heves* (HHD: 14₅[764] , 932₂[683] ; YED: 293₅[296]) ← **köñülde sacla-** .

köñüldin çıkar- → **köñüldin sür-**, **köñülündin kit-** (*Gönülden çıkarmak*) Sevgisini içinden atmak: *Çıkarıp min köñüldin ül hevâsın* (DN: 601 [85] ; ÇGT: 146₉[161]).

köñüldin gam uç- (*Gönülden keder kaybolmak*) Sıkıntısı gitmek: *Köñüldin uçtı gam tün kuzgunı tig* (DN: 810 [101]).

köñüldin keçür- (*Gönülden geçirmek*) Gönülden uzak tutmak: *cefâ vü kâne köñlüñdin keçürgil* (ÇGT: 53₁₂[115]).

köñüldin sür- → **köñülündin kit-** (*Gönülden sürmek*) Gönülden uzaklaştırmak: *Ğayrnu ğayret bile sürgil köñüldin Hâfızâ* (HHD: 513₇[436]) ← **köñüldin çıkar-**.

köñülge eser kıлма- (*Gönlüne tesir etmemek*) Hiçbir etki etmemek: *mütekellim-ler sözi de sözi yok için köñülge eșer kılmaz* (ÇGT: 98₄[137] ; HHD: 485₃[420]).

köñülge keltür- (*Gönle getirmek*) Aklında bulundurmak: *hükemâ kavlınu köñülge keltürdüm* (ÇGT: 191₄[184]).

köñülge kir- (*Gönle girmek*) Kalbinde yer etmek, sevgisini kazanmak: *kirip közdin köñülge anı tartıp* (LD: 196₄[148] ; HHD: 277₄[295] , 387₅[362] , 821₅[617] ; ÇGT: 144₄[160]) vd.

köñülge tüș- (*Gönle düşmek*) Hatırlamak: *Hayâliñ yüzlenip tüșkey köñülge* (DN: 480 [75] ; SD: 506 [222] ; HHD: 954₇[696] , 974₅[708] , 982₆[713] , 1051₆[756]) vd.

köñülündin kit- (*Gönlünden gitmek*) Hatırından gitmek, unutmak: *Kitmedi bir nefes köñülündin hayâl-i cüd* (HHD: 4₂[94] , 4₈[123] , 428₄[386] , 755₂[579] ; SD: 281 [160] ; TN: 297 [75]) ← **köñüldin çıkar-**, **köñüldin sür-**.

köñülni al- kaç- (*Gönlünü alıp kaçmak*) İzin almadan gitmek: *Alıb kaçdı revân Hâfiz köñülni* (HHD: II-8₁₅ [109]).

köñülni kara kayğu tut- (*Gönlünü keder bağlamak*) Çok sıkıntılı bir durum içine düşmek. *ülfüñ gamıda tuttı köñülni kara kayğu* (ÇŞAG: 86 [125]).

köñülni pāk tut- (*Gönlünü ferah tutmak*) Endişelenecek bir şey olmamak: *Pāk tut köñülni dünyādın* (HHD: 27₂ [769]).

köñülni saķla- (*Gönlünü saklamak*) Gönlünü korumak: *Niçe kim țarrārлық bile köñülni saķladım* (HHD: 366₂ [349]).

köñülni taş it- (*Gönlünü taş etmek*) Acımasız olmak: *köñülni taş iter gamzeñni çakmak* (LD: 125₂ [99]).

köygen köñül → köygen yürek (*Yanan gönül*) Acı çeken: *köygen köñülde her dem mihriñ bolur ziyāde* (LD: 208₆ [157]).

köygen yürek (*Yanan yürek*) Acı çeken: *Közüm peymānesi her dem töker köygen yürek kanın* (SD: 671 [268]) ← **köygen köñül** .

köz bile kör- (*Gözüyle görmek*) Tanık olmak: *İmdi bildim rāst irmiş belki kördüm köz bile* (ÇŞAG:62 [123] ; SD: 70 [108] ; BÇM: 331a [109]).

köz haķķı (*Göz hakkı*) Görüp de imrenilecek şeylerden verilen pay: *köz haķķı eger bolmasa siz zerre süçüg söz* (LD: 351₄ [256] , 486₁ [297] ; HHD: 764₆ [584] , 867₃ [645]).

köz it- (*Göz etmek*) Göz ile işaret etmek, tanışıklık vermek: *köz itti ilge körüñ yaş mācerāsı mini* (LD: 358₃ [261]).

köz iwi (*Göz evi*) Hayali, hatırı: *Köz iwindin uşanıñ naķş-ı hayāli kitse* (HHD: 344₃ [336] , 588₄ [480]).

köz kam- (*Gözü kamaşmak*) Hayran kalmak: *Köz kamar her dem kamer yañlıg yüzümge baksa tib* (HHD: 816₅ [615] ;GD: 67₂ [79]).

köz kapaķ süz- (*Göz kapak süzmek*) Baygın ve anlamlı bakmak: *Süzüp köz kapaķın nergis kıya baksa, kıyāmetler* (SD: 276 [158]).

köz qarart- → **közni qara qıl-** (*Göz karartmak*) Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek: *қанımға qararttı köz уşол cādū qarax kim* (LD: 72₄ [62] , 334₁ [243] ; DN: 135 [49] ; HHD: 703₁ [548] , 800₅ [605]) vd.

köz qatma- (*Bakmamak*) Yabancı olana bakmamak: *Közüñ uçı birle nāgeh özgege köz qatmağıl* (HHD: 559₂ [463]).

köz kez- (*Göz gezdirmek*) Çabucak incelemek: *İmtihān qıldım köz kezdim ü kördüm fi'l-hāl* (HHD: 931₆ [683]).

köz köre (*Göz göre göre*) Belli ve apaçık olarak: *Kiçürür cümle düşmenlerni köz köre qılıçındın* HHD: 7₄₉ [82] , 4₆ [95] , 580₄ [475] , 628₅ [504] ; LD: 54₅ [49]) vd.

köz körmüşü yoq (*Göz görmüşü yok*) Benzeri görülmemiş: *pehlevān-larnıñ qılıçı berqini köz körmüşü yoq erdi* (ÇGT: 198₄ [187]).

köz körüp köñül sew- (*Göz görüp gönül sevmek*) Görüp beğenmek ve sevmede iradesi olmamak: *Köz kördi köñül sewdi uşol şūh-ı zamānnı* (HHD: 901₁ [665])

köz nūrı (*Göz nuru*) Çok sevilen: *la'İlñ hayālī bolmasa köz nūrı bolmasun* (LD: 263₂ [195]).

köz oynat- (*Kaşı gözü oynamak*) Dikkat çekecek cilveli hareket yapmak: *köz oynatıp köñülni qılır ihtiyārsız* (LD: 117₆ [94] , 197₄ [149] , 256₅ [190]).

köz sal- (*Göz atmak*) Bakmak: *ay üzüñ köz salğalı özge kişi birle* (LD: 14₅ [20] ; HHD: 800₃ [605] ; YED: 304₆ [303] ; ÇGT: 147₈ [162] ; DN: 534 [79]) vd.

köz süz- (*Göz süzmek*) Baygın ve anlamlı bakmak: *Közini süzdi vü nergis qılır kirişme vü nāz* (SD: 187 [138]).

köz tig- (*Göz değmek*) Nazar değmek: *qorqup öler min il közi tiggey diyü saña* (LD: 257₆ [190] , 406₁ [277]; GD: 15₂ [27] ; HHD: 9₃ [134] , 821₄ [617]) vd.

köz tik- (*Göz dikmek*) Doğrudan bakmak: *közüñni tikme özin yumagan yüzige salıp* (LD: 3₁₄ [6] ; HHD: 238₅ [271] , 901₆ [665] ; ME: 415 [95]).

köz tut- (*Göz koymak*) Beklenti halinde olmak: *mıhr ü muhabbet köz tutar kör kim ne nādāndur köñül* (LD: 153₄ [118] , 263₄ [195] ; HHD: 2₅₀ [66] , 4₁ [131]; YED: 278₈ [285]) vd.

köz uçı birle baq- (*Göz ucuyla bakmak*) Fark ettirmeden bakmak: *Köz uçı birle bakıb eyleseñ bu kılğa ri ‘āyet* (HHD: 104₁ [191] , 364₁ [348] ; YED: 49₁₁ [86] , 211₂ [229] ; LD: 194₃ [147]) vd.

köz yaşı tök- → **yaş tök-** (*Gözyaşı dökmek*) Ağlamak: *Közüm yaşın töküp yir üzre tūfān boldı oħşaydur* (YED: 50₆ [87] ; HHD: 558₂ [462]).

köz yumup aç- (*Göz yumup açmak*) Çok kısa bir sürede: *köz yumup açkunça hālını dīgergūn eyledi* (LD: 312₁ [228] , 226₆ [169] , 317₇ [232] ; ME: 568 [113] , 581 [115] ; GD: 113₄ [125]).

köz yum- (*Göz yummak*) Ölmek: *Kim ki nazardın manzarıdın yumdı köz* (ME: 174 [67]).

közdin sal- (*Gözden salmak*) Uzaklaştırmak: *Ni diben min anı közdin salayın* (DN: 366 [67] ; GD: 217₁ [230] ; TN: 145 [61]).

közdin uç- (*Gözden kaybolmak*) Görünmemek, ortadan çekilip gitmek: *közdin uçar sin bu kün tañla sini kim tapar* (LD: 517₁ [303] ; ÇŞAG:48 [122]).

közge ilme- (*Gözüne ilişmemek*) Gözünde olmamak, kıymet vermemek: *Yār derdi bar iken dūnyāni közge ilmen* (HD: 772₂ [589] , 461₃ [405] , 544₁ [454] , 800₆ [605] ; TN: 287 [74]) vd.

közge körünme- (*Göze görünmemek*) Başka hiçbir şeye değer vermemek: *Yüzüñdin özge körünmes közümge* (DN: 204 [54] ; TN: 226 [68] ; HHD: 505₅ [432] , 832₅ [624] , 867₅ [645]) vd.

közge uyku kilme- (*Göze uyku gelmemek*) Hiç uyumamak, uykusuz kalmak: *Tünle köge uyku kilmes körsem anı tib velī* (HHD: 897₄ [662] , 997₂ [721]).

közi aq- (*Gözü akmak*) Gözü yaralanıp kör olmak: *Yüzi şevkında közüm aqsa aqarıb ni ‘aceb* (HHD: 588₅ [480] , 25₈ [144]).

közi cihāni körme- (*Gözü cihani görmemek*) Heyecana kapılıp başka hiçbir şeyle uğraşamaz duruma gelmek: *Sensiz bu közüm cihāni körmes* (HHD: 389₄ [363] , 6₆ [132] , 65₆ [168]).

közi kara (*Gözü kara*) Korkusuz: *kim közi kara sin kibi ‘ayyāra sataştım* (LD: 163₆ [125] , 226₆ [169]).

közi karar- (*Gözü kararmak*) Ne yaptığını bilmemek: *karanıñ ol fırsat közi kararıp şehveti gâlib erdi* (ÇGT: 69₅ [123]).

közi karasına ak tüş- (*Gözü karasına ak düşmek*) Dertlenmek, çok sıkıntı çekmek: *Ak tüşgey ol zamānda közümnüñ karasına* (HHD: 34₇ [149] , 307₂ [313]).

közi seylî aktur- (*Gözü sel akıtmak*) Gözyaşı sel olup akmak, çok ağlamak: *Körüp hurrem yüzüñ yazın közüm hoş akturur seylî* (SD: 668 [268]).

közi toyma- (*Gözü doymamak*) Bakmaktan usanmamak: *niçe kim sizge bakar luftî hem ol toymas közi* (LD: 335₉ [245] , 487₁ [297]).

közi tüş- (*Gözü düşmek*) Dikkatlice bakmak: *Közüm yüziñe tüşüb körgeli kemâl-i cemâl* (HHD: 597₁ [485] ; YED: 124₃ [152]).

közi yaş (*Gözü yaş*) Gözü yaşlı, ağlayan: *Derd içre közüñ yaş bağıñ taş kerekdür* (HHD: 152₂ [220]).

közide uyku yok (*Gözünde uyku yok*) Uyuyamamak: *Közümde yok iken uyku esîr-i hâb bolur* (HHD: 273₃ [292]).

közidin uyku kaç- (*Uykusu kaçmak*) Herhangi bir sebepten ötürü uyuyamamak: *tañ atğunça közüm-din uyku kaçtı* (ÇGT: 87₅ [132])

közidin yırağ sal- (*Gözden uzak tutmak*) Yakınında olmamak: *Saldı közdin yırağ u özine yâr itmedi* (HHD: 824₁ [619]).

közige hōş körün- (*Gözüne hoş görünmek*) Beğenmek: *Körünür özi közige hemîşe hōş* (HHD: 8₁₆ [84]).

közün aç- (*Gözünü açmak*) Uyanık ve dikkatli olmak: *Özüñge kil közüñ aç ‘ömr nāgehān kiçti* (SD: 698 [275] , 698 [275]).

közni ğubār tut- (*Gözünü toprak tutmak*) Çok ağlamak: *Közni ğubār tuttu firāķında yığlayu* (SD: 773 [298]).

közni kara kıl- (*Gözünü kara kılmak*) Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek: *İy türk al kanım için közni kara kıldıñ yana* (HHD: 31₁ [147] , I-5₆ [100] , 213₆ [257] , 555₅ [461] , 562₇ [465]) vd. ← **köz karart-** .

közni kiterme- (*Gözünü alamamak*) Hayranlık duyarak bakmak: *Bülbül-i şifte-dil közni kitermes güldin* (HHD: 781₆ [594]).

közni yarut- (*Gözünü parlatmak*) Çok sevindirmek: *Vişālim ayıdın közümni yarut* (DN: 804 [100]).

ķulađı ünge (*Kulağı seste*) Gelecek sabırsızlıkla haberi beklemek: *Ķulađı üngedür ol bī-nevāniñ* (DN: 509 [78]).

ķulađıđa aşıł- (*Kulađına takmak*) Küpe takmak: *Şeh ķulađıđa aşıłmışlar dūr-i şeh-vārniñ* (YED: 180₇ [201]).

ķulađıđa yet- → **ķulaķıge teg-** (*Kulağına gelmek*) Duymak, haber ulşmak: *yanıñ ķarıđan çağında bu sözler ķulađıđa yetkeç* (OYM: 3₉ [170] ; HHD: 426₄ [385]).

ķulađına ķatma- → **ķulađni tındur-** (*Kulağına katmamak*) Dikkate almamak, dinlmemek: *ħadīs-i nefsinı köñlüñ ķulađına ķatma* (LD: 3₁₀ [6]).

ķulađni tındur- (*Kulağını dinlendirmek*) Söylenenleri dikkate almak: *Til açıp sözge tındursun ķulađni* (DN: 667 [90]) ← **ķulađına ķatma-** .

ķulaķ koy- → **ķulaķ sal-** (*Kulak vermek*) İyice anlamak amacıyla dinlemek: *revān ķopup revān boldum taķı ağrık-đa ķulaķ koydum erse* (ÇGT: 175₉ [176])

ķulaķ sal- (*Kulak vermek*) İyice anlamak amacıyla dinlemek: *dürr-i nazmığa ķulaķ ger salsa māh-ı kābilī* (LD: 294₈ [216] ; YED: 129₁₁ [157] , 150₅ [176] , 348₃ [335] ; DN: 125 [48]) ← **ķulaķ koy-** .

ķulaķ tut- (*Kulak vermek*) Kendine söylenenleri dikkate almak, aklında bulundurmak: *tut ķulaķ luťfīniñ ‘ibrātine* (LD: 35₉ [35] ; ÇGT: 217₁₃ [197] ; BÇM: 330b [109] ; TN: 245 [70] ; OYM: 5₅ [172]) vd.

ķulaķdın çıkar- (*Kulaktan çıkarmak*) Vazgeçmek, umut etmemek: *ayakniñ barmaķ-ķa imkāni yok üçün elig barmaķni ķulaķımızdın çıkarduķ* (ÇGT: 86₁₁ [131]).

ķulaķı il tilidin yalķı- (*Elalemin sözünden bıkmak*) Başkalarının sürekli dedikodu yapmasından rahatsız olmak: *Ki yalķıptur ķulađım il tilidin* (DN: 662 [89]).

ķulaķıda tut- (*Kulakta tutmak*) Sözlerini akılda tutmak: *Ĥāfız tutar ķulaķıda ol şāh bī-ħatā* (HHD: 45₇ [156] , 503₇ [431]).

ķulaķıge al- (*Kulağına almak*) Ciddiye almak, dinlemek: *er kerek kim ķulaķıge alsa* (ÇGT: 99₇ [138] , 38₅ [107] , 190₆ [183]).

kulakıge teg- (*Kulağına değmek*) Haber ulaşmak, yayılmak: *bahādurlarnıñ kemrekniñ ra‘dı kulakıge tegmişi yok erdi* (ÇGT: 198₃ [187] ; HHD: 652₃ [518] , 1045₁ [752] ; LD: 175₆ [134] ; YED: 324₇ [317]) ← **kulagıga yet-** .

kulakına yaqma- (*Kulağına yaklaştırmamak*) Dikkate almamak: *her niçe kim kulakiña yaqmasa hecr ile* (LD: 162₅ [124]).

kulı bol- → **qurbāni bol-** (*Kulu olmak*) Tam bir özveri ile bağlanmak, emrine amade olmak: *quluñ bolub men boynumğa qol hamāyil itib* (HHD: 585₄ [478] , 575₄ [472]).

kullıq şıfatın bil- (*Haddini bilmek*) Kendi değerini ve yeteneğini bilmek: *Qullıq şıfatın bilib sulţānnı taleb kılğıl* (HHD: 553₁ [459]).

kulp tak- (*Kulp takmak*) Bir kusur, bir bahane bulmak: *Bilmez ne kulp takacagın aña ehl-i rizk* (AD: 125₃ [200]).

kulun kemine baqma- (*Kulun kusuruna bakmamak*) Hoş karşılamak: *Kerem kıl baqmağıl quluñ kemine* (TN: 80 [56]).

qurbāni bol- (*Kurbanı olmak*) Tam bir özveri ile bağlanmak, emrine amade olmak: *qurbān bolayın uçrasa közge qapaqları* (LD: 334₁ [243] ; TN: 288 [74] ; SD: 470 [212]) vd. ← **kulı bol-** .

quruğ ekmek (*Kuru ekmek*) Katıksız, yavan ekmek: *kanā‘at etkü quruğ ekmek ve çapan tonga* (ÇGT: 108₉ [142]).

quruğ sevdā (*Kuru sevda*) Güçlü olmayan sevgi: *Quruğ sevdā bişürdi vü velī hām itti işlerin* (SD: 85 [110])

quruq cisim (*Kuru beden*) Değersiz beden, can: *‘Işk bezmide quruq cismim muhabbet sâzıdur* (YED: 169₄ [192]).

quruq qal- (*Mahrum kalmak*) Belli bir şeyin yokluğunu çekmek: *quruq qaldı bu lezzetlerdin ağyār* (DN: 790 [99]).

quruq söz (*Kuru söz*) Değer taşımayan boş söz: *yok irse bir quruq sözi tig ihtimāl irür* (LD: 51₃ [46] ; ÇGT: 151₁ [164]).

quvvet ber- (*Kuvvet vermek*) Önem vermek, güçlendirmek: *bu miqdār qūt ne miqdār quvvet bergey* (ÇGT: 110₉ [143]).

küler yüz körgüz- (*Güler yüz göstermek*) Yakınlık, samimiyet göstermek: *Küler yüz körgüzüp evvel ni işke âşinā kıldı* (SD: 627 [256]).

külfet çık- (*Sıkıntı çekmek*) Zorluk içinde bulunmak: *‘Işk vādīsīde yoktur min kibi külfet çiken* (YED: 275₃ [282]).

külüp oyna- (*Gülüp oynamak*) Sevinerek, neşe içinde: *‘Kopuz kopsak içeli külüp onap* (TN: 121 [59])

kün batar (*Gün batar*) Güneşin batacak tarafı, batı: *kün toğardın kün batarğa kıldı cānlarnı esīr* (LD: 235₃ [175])

kün çık- (*Gün çıkmak*) Güneş doğmak: *Kün çıkıp yılduz kamuğ mensūh bolğan tig kaçan* (SD: 25 [96]).

kün keç- (*Gün geçmek*) Gündüz vakti sona ermek: *kün keçip keçe boldı erse* (ÇGT: 118₈ [147]).

kün kibi peydā (*Gün gibi ortada*) Çok açık ve net: *zerrāt-ı cihān mazharıda kün kibi peydā* (LD: 1₁ [3]).

kün toğar (*Gün doğar*) Gün çıkış tarafı, doğu: *kün toğardın kün batarğa kıldı cānlarnı esīr* (LD: 235₃ [175]).

kün tüş- (*Gün düşmek*) Aydınlanmak: *Lāf urup cemālīne tüşti kün zevāl içre* (YED: 296₇ [298] ; LD: 353₁ [257]).

küncin al- (*Köşesine çekilmek*) Tek başına yaşamak: *Hicrān iviniñ küncin alıp kiçe vü kündüz* (SD: 474 [212]).

kürbet körme- (*Sıkıntı görmemek*) Eziyet çekmemek: *ğarāyib eşitmek er ğurbet kürbetini körmegünçe mücerreb ü mühezzeb* (ÇGT: 125₅ [151]).

lāf ur- (*Söz etmek*) Bahsetmek, konuşmak: *Lāf urar hüsñ ü melāhatdin velīkin körmemiş* (YED: 341₄ [330] ; TN: 127 [60] ; ME: 138 [63] ; ÇGT: 218₈ [197] ; TSA: 71[154] vd.

lāyık tüşme- (*Layık düşmemek*) Uygun olmamak: *bu cuvāb ol suvāl-ka lāyık tüşmedi* (ÇGT: 60₁₂ [118]).

luḡf bir- (*Lütfetmek*) İyilik etmek: *Birdi la ‘liñ şıfatı birle bu eş ‘ārğa luḡf* (YED: 131₇ [159]).

luṭfına sığın- (*Lütfuna sığınmak*) İyilik ve yardımına güvenmek: *Sıgınb luṭfına cān birle ʿaṭāī tilegil* (HHD: 547₆ [456]).

maḳām teg- (*Makam sahibi olmak*) Mevkisi olmak: *ne sebeb-din saña tegdi deyü sordum bu maḳām* (ÇGT: 126₁₀ [151]).

maḳām tut- (*Maḳām tutmak*) Yer edinmek, yerleşmek: *Maḳām tuttu birev gāh zīr ü gāhī bem* (SD: 183 [135]).

mālige el uzat- (*Malına el uzatmak*) Malını almaya çalışmak: *ey sulṭān seniñ dek pād-şāh ḫālige lāyık bolğay-mu kim meniñ dek ḫalāyık mālige elig uzatsa* (ÇGT: 119₁₃ [148]).

mātem tut- (*Yasa tutmak*) Yasa bürünmek, çok üzülme: *Tutup min işikiñde mātemimni* (DN: 342 [65]).

ma^ç zūr tut- (*Mazur görmek*) Birini bir konuda haklı görmek: *ger perī disem sini ma^ç zūr tut* (LD: 453₂ [289] , 231₂ [172]).

mecâl kalma- (*Mecal kalmamak*) Güçsüzleşmek: *Mecâl kalmadı terk-i dıyâra 'azm idelüm* (AD: 147₆ [210]).

meclis ḳur- (*Meclis kurmak*) Toplanmak: *Zevḳ u temāşā bile meclis ḳurup* (BÇM: 330b [109]).

menzile yit- (*Menzile varmak*) Yerleşmek, amaca ulaşmak: *Barıp ḫoş ḫoş çü yittim menziline* (DN: 110 [47]).

merḫabā tig- (*Merhaba değmek*) Selamı gelmek: *Tigse bu ḳulğa merḫabā luṭfi ilindin bir yolu* (HHD: 544 [74]).

merhem yaḳ- (*Merhem olmak*) Tedavi etmek, çare olmak: *Didim yaḳıñ köñül zaḫmına merhem* (DN: 438 [72]).

mevīz birme- (*Öğüt vermemek*) Yapması veya yapmaması gereken şeyleri söylememek: *Çün türkmen ḳulınga ḳişi birmedi mevīz* (HHD: 430₁ [387]).

meydān birme- (*Meydan vermemek*) Olumsuz bir durumun gerçekleşmesine imkan vermemek: *Bī-hünerlerge bu ma^ç ni bile meydān birme* (HHD: 470₇ [411]).

miḫnet çik- (*Sıkıntı çekmek*) Sıkıntıda olmak: *Vāmıḳ u Ferḫād u Mecnūn gerçi miḫnet çikti köp* (YED: 275₁ [282] , 275₃ [282]).

min du‘āçı (*Bin duacı*) Şükran duymak, minnettar olmak: *Gerçi sin düşmān iter sin min du‘āçı min saña* (ÇŞAG: 83 [124]).

minnet çik- (*Minnet etmek*) Boyun eğmek: *Yüz tümen ağıyārdın bir yār için minnet çiken* (YED: 275₇ [283]).

muḥabbetine tüş- (*Muhabbatine düşmek*) Gönül vermek: *Muḥabbetiñe tüşüb zülfinde esīr oldum* (HHD: 96₅ [187]).

muḥkem tut- (*Güçlü olmak*) Sağlamlaştırmak: *Tebessüm iter ü āḥır özin tutar muḥkem* (SD: 184 [135]).

muḥaddem tut- (*İleri tutmak*) Üstün tutmak, önde tutmak: *meni sendin muḥaddem tutup* (OYM: 4₈ [170]).

murādğa yitiş- (*Murada ermek*) Amacına ulaşmak: *Āḥir murādğa yitişib zevk tabdılar* (HHD: 1₃ [93] ; ÇGT: 125₁₃ [151]).

murād ber- (*Murat vermek*) İsteğine kavuşturmak: *kimiñ murādını bersen saña muḥi‘ olur* (ÇGT: 199₁₂ [188] ; HHD: 45₃ [156] , 256₄ [282] ; LD: 159₇ [122]).

murāddın kiç- (*Muradından geçmek*) Fedakarlık etmek: *Bī-nevā-yı ‘aşq bolup öz murādıñdın kiçib* (HHD: 549₃ [457]).

murādını yitgür- (*Muradını kaybetmek*) İsteklerinden vazgeçmek, amacı olmamak: *Yitgürür cümle murādını yoq aña ḥācet su‘āl* (HHD: 1₃₀ [63]).

muvāfiḳ tüşme- (*Uygun dümemek*) Uymak, yerinde olmak: *āh-zāde-ka ol münāfiḳ sözi muvāfiḳ tüşmedi* (ÇGT: 37₇ [107] , 60₁₂ [118]).

müdārādın kiç- (*Kandırmaktan vazgeçmek*) Dost gibi görünmeyi bırakmak: *Kaçan kim kiçse düşmenleri bir lahza müdārādın* (HHD: 7₄₉ [82] , 7₅₀ [82]).

müjde bir- (*Müjde vermek*) Sevindirici haber ulaştırmak: *Sa‘ādet müjdesin birgüçi köñül hem* (DN: 6 [39] , 636 [87]).

müşkilni çekekör- (*Zorluk çekmek*) Sıkıntıda olmak: *Çekegörgil bu müşkilni kim ol āsān körünmedi* (HHD: 831₇ [623]).

nāle zār çek- (*İnleyip ağlamak*) Ağlamak: *Bahār bülbül için çekse nāle zār yaraşur* (HHD: 357₃ [344] , 300₂ [308] , 828₅ [622] , 532₆ [448] , 503₄ [430]).

na‘re ur- (*Nara atmak*) Yüksek sesle bağırarak: *arlan dek kükrep mübârizlerige na‘re urup ayttı* (ÇGT: 17₅ [97] , 91₈ [134]).

naşibî tig- (*Nasip olmak*) Pay sahibi olmak: *Hüsniyin her kişige tigdi naşibî* (HHD: 933₂ [683]).

naşihat alma- (*Nasihah almamak*) Öğüt dinlememek: *köñli melâmet eşitmekdin bolur tar. kim kulağğa naşihat almasa* (ÇGT: 215₉ [196]).

nâz köter- (*Naz çekmek*) Şımarıkça davranışlarını hoş karşılamak: *oğlan-lar nâzını ata ana köterür* (ÇGT: 43₁ [110] , 47₈ [112]).

nâz uykusu (*Naz uykusu*) Nazlanma: *bir nefes nâz uykusındın hâlî irmestür közi* (LD: 5₃ [10] ; YED: 151₅ [177] ; DN: 482 [75]).

nâz yağ- (*Naz yağmak*) Sürekli naz etmek: *Kara kaşındın anıñ nâz yağar ‘aşıkğa* (HHD: 111₆ [195]).

nazar bağla- (*Nazar etmek*) Nazar değdirmek: *Yüzi le‘âfeti çün köz köre nazar bağlar* (HHD: 321₃ [321]).

nazar sal- (*Nazar etmek*) Gözle bakmak, bakışını yöneltmek: *özgege salğalı nazar uftanuram hayâlıdın* (LD: 218₁ [162] ; SD: 592 [246] ; ME: 149 [64] ; GD: 6₃ [18] ; DN: 464 [74]) vd.

nazarğa kiltür- (*Göz önüne getirmek*) Zihninde canlandırmak: *Nazarğa kiltürür cännü Hâfız* (HHD: 798₇ [604] , 401₆ [370] , 484₂ [419]).

nazarı tüş- (*Nazarı düşmek*) Bakmak: *ger hüsnüñe tüşti nazarım nitti ni boldı* (LD: 351₁ [255] ; HHD: 1014₄ [732] ; YED: 215₅ [232]).

nazarını alma- (*Bakışlarını alamamak*) Sürekli bakmak: *Sin ol küñ key nazarnı mindin alma* (DN: 212 [55]).

nefes it- (*Nazar etmek*) Nazar değdirmek: *sağla yüzüñni közgü dek ildin nefes itip* (LD: 259₇ [192]).

nefsi ölüğ (*Nefsi ölü*) Bütün arzu ve heveslerinden kurtulmuş: *muhibbî maħlûğ ve tonı irig ve nefsi ölüğ ve köñli tirig* (ÇGT: 104₁₃ [140]).

nevâ çik- (*Nevâ çekmek*) Seslenmek: *Anı ‘ışkıda bülbül dik nevâ çikmek irür kāmım* (YED: 239₁ [252]).

nevîd kitür- (*Müjde getirmek*) Sevindirici haber getirmek: *Bu kün şeherde kitürdi nevîd bād-ı şabā* (SD: 317 [170]).

ni şış köy- ni kebāb (*Ne şış yansın ne kebab*) Hiç kimse zarar görmesin: *andağ sözüñ bigim ki ni şış köyse ni kebāb* (LD: 342₃ [249]).

nidā kil- (*Nida gelmek*) Söylemek, istemek: *Kilgey maña ol dem nidā fallāhu hayrun hāfızā* (HHD: 5₅₂ [75] , 1₁₂ [129]).

nidā ur- (*Nida vurmak*) Seslenmek, çağırmak: *‘Işğ bu hengāmede urdı nidā* (ME: 29 [50]).

nişān birme- (*Nişan vermemek*) İz, belirti vermemek: *Biliñdin hurdebñler kılça birmedi nişān illā* (HHD: 838₃ [628]).

nizā^c tüş- (*Kavga etmek*) Anlaşmazlık çıkmak: *bir yıl hacc piyāde-leri ara nizā^c tüşti* (ÇGT: 196₄ [186]).

nūr sal- (*Nur salmak*) Aydınlatmak, parlatmak: *Cemāliñ nūr salgay tofrağımğa* (DN: 478 [75] , 631 [87] ; ME: 30 [50]).

orun ber- (*Yer vermek*) İtibar göstermek: *ol hazret-ka eltip burun keçürüp yoğar yerde orun berdi-ler erse* (ÇGT: 25₃ [101]).

ot sal- (*Ateş salmak*) Üzmek, sıkıntıya sokmak: *Ot salur la‘li köñül içre sözi bir şu‘ledür* (YED: 19₅ [55] , 36₄ [71] , 36₆ [72] , 205₃ [224] ; LD: 501₁ [300]) vd.

ot tüş- (*Ateş düşmek*) Üzülme, sıkıntıya girmek: *İlğa ot saldıñ velī min nā-tüvānğa tüşti ot* (YED: 36₆ [72] ; ME: 103 [59] ; LD: 142₆ [110] , 394₁ [274] ; HHD: 356₆ [343]) vd.

ot ur- (*Ateş vurmak*) Ateş yakmak: *Bāde tābıdın yüzüñ şevkı çemenğa urdı ot* (YED: 32₂ [67] , 207₈ [226] , 257₁ [264] , 257₅ [265] , 258₁ [266] ; TN: 184 [65]).

ot yığla- (*Ateşli gözyaşı dökmek*) İçi yanarak ağlamak: *ot yığlayu bizge ayttı bu rāz* (ÇGT: 105₁₁ [141]).

otğa gürge sal- (*Ateşe atmak*) Çok büyük acı ve keder duymasına sebep olmak: *Cānnı otğa gürge salğan ol şanem köz kaşıdur* (HHD: 193₁ [245] , 956₁ [697]).

otğa közge tüş- (*Ateşe köze düşmek*) Çok acı verici bir durumla karşılaşmak: *Otğa közge tüşüb ol cān kaşığa barsa men* (HHD: 292₆ [304]).

otğa yaq- (*Ateşte yakmak*) Acı çektirmek: *Otğa yakayım tiyü hārni kılğul taleb* (HHD: 79₃ [176] , 221₁ [261] , 361₁ [346] , 434₆ [390] ; ME: 257 [77]).

otqa yan- (*Ateşye yanmak*) Acı çekmek: *Her dem ü her lahza bir otqa yanıp* (ME: 78 [56]).

otqa sal- → **otqa tüşkür-** (*Üzüntüye salmak*) Güç duruma düşürmek: *tutup enbür bile otqa salurlar* (LD: 76₅ [65] , 307₆ [225] , 362₂ [263] ; HHD: 376₃ [355] ; DN: 213 [55]) vd.

otqa tüşkür- (*Ateşe düşürmek*) Büyük bir acı ve üzüntü yaşatmak: *otqa tüşkür bu köñüldür lutfini h‘ar eylegen* (LD: 193₇ [146]) ← **otqa sal-** .

otluğ āh (*Ateşli ah*) Güçlü ilenme: *Bolmasa ger otluğ āhim dik cihānūñ barı öt* (YED: 35₃ [70] , 188₆ [207] , 207₃ [226])

öç al- (*İntikam almak*) Kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak: *emdi miñnet birle cāda kördüm erse küçüm yeter üçün öçüm-ni aldım* (ÇGT: 55₇ [116]).

ölümge atma- (*Ölüme atmamak*) Yok etmemek: *bizim düşvārılıqımız-nı ölümge atmadı* (ÇGT: 84₅ [130]).

ölüp tiril- (*Ölüp dirilmek*) Sıkıntılı duruma düşmek *Ölüb tirildi Hāfiz ‘aşk birle* (HHD: II-5₁₇ [107]).

‘ömr kiç- (*Ömür geçmek*) Çileli hayat sürmek: *gerçi ‘ömrüm kiçti nāle birle ol gül derdidin* (LD: 89₄ [74] , 140₄ [109] ; HHD: 110₇ [195] , 480₇ [417] , 943₄ [690]) vd.

‘ömr kiçür- (*Ömür geçirmek*) Yaşamak: *sinsiz kiçüren ‘ömr din iy dōst ni hāşıl* (LD: 143₇ [111] , 146₄ [113] , 303₃ [223] ; HHD: 15₇ [138] , 827₇ [621]) vd.

‘ömr ilt- (*Ömür sürmek*) Yaşamı belli şartlarda sürüp gitmek: *munça ‘ömr iltip uzun tünlerdeşebgār üstine* (LD: 251₆ [186]).

öz hālına kal- (*Kendi haline kalmak*) Kendi kararına kalmak: *Öz hālına kalsa sindin ayrılmas idim* (SARÇG: I₂ [44]).

öz özimni yaq- (*Kendi kendini yakmak*) Kendisine zarar vermek: *‘Aşkı otına ança (öz) özimni yakayım kim* (HHD: 614₅ [496]).

öz din kiç- (*Kendinden geçmek*) Önce başkasının mutlulğunu düşünmek: *Körmek anı tileseñ öz din kiç* (HHD: I-3₉ [98] , 329₇ [327] , 739₇ [570] , , 739₇ [570]) vd.

özdin kit- (Kendinden geçmek) Coşkuya kapılıp kendini kaybetmek: *Kitti özdin ay yüzide ‘akreb-i zülfün körüp* (YED: 85₂ [119]).

özige kilme- (Kendine gelmek) Aklı başına gelmek: *Naşihât birle ol kilmes özige* (DN: 363 [67] , 816 101).

özige siñüre alma- (Kendine yedirememek) Bir davranışı onur kırıcı sayarak tepki göstermek: *agzı yelim dek yelmeşip özige siñüre almay ayttı* (OYM: 3₉ [170]).

özün bilme- (Kendini bilmemek) Haddini bilmemek: *özün bilmes-mü sen kim bu devrde hiç kimerse meniñ ğaşımni tarta almas* (OYM: 3₁₁ [170] ; DN: 297 [61] , 799 [100] ; HHD: 5₃₃ [74]).

özün berâber tut- (Kendini eşit tutmak) Denk, eşdeğer tutmak: *Çemende serv özin tuttu berâber kâmetiñ birle* (YED: 318₃ [313]).

özün bağğa ur- (Kendini bağa bahçeye vurmak) Avunmak için bir şeylerle uğraşmak: *İlige zûpîñ alıp berķ bağğa urdı özin* (SD: 192 [138] ; DN: 655 [89])

özün belâğa sal- (Kendini belaya salmak) Başını belaya sokmak: *Ki küç birlen özin saldı belâğa* (DN: 359 [66]).

özün yitkür- (Kendini yetiştirmek) Bilgi ve tecrübe edinmek: *Özin yitküirdi kıldı kavlini râst* (DN: 847 [104]).

özündin kaç- (Kendinden kaçmak) Kendi isteklerinden uzaklaşmak: *Kaçdım özümدين ü men yâr hayâlîñ yâri* (HHD: 628₆ [504]).

özündin bar- (Kendinden geçmek) Kendini kaybetmek: *Min özümدين barıp köñlüm ilikdin* (DN: 202 [54]).

özine farz bil- (Kendine farz bilmek) Yapmayı gerek görmek: *Bu niyyetni özüñge farz bilseñ* (DN: 179 [52]).

özine kil- (Kendine gelmek) Aklını başına toplamak: *Özüñge kil közüñ aç ‘ömr nâgehan kiçti* (SD: 698 [275] ; DN: 669 [90]).

özine yâr itme- (Kendine yâr etmemek) Sevgili olmamak: *Saldı közindin yıraķ u özine yâr itmedi* (HHD: 824₁ [619])

özini asra- (Kendini korumak) Kendini tehlikelere karşı muhafaza etmek: *Özini asradı ol şaf-meşreb* (DN: 618 [86]).

özini avut- (*Kendini avutmak*) Oyalanmak: *Özini naqşlar birlen avutқан* (DN: 380 [68]).

özini ilge küldür- (*Elalemi kendine güldürmek*) Başkalarını sevineceği kötü bir duruma kendi hatasıyla düşmek: *Özüñni tikle ilge küldürür sin* (DN: 268 [59]).

özini ilgerü salma- (*Kendini öne atmak*) Olmayan bir özelliğini varmış gibi göstermek: *İlgerü salmağıl özüñni şafâ şuffasında* (HHD: 458₆ [404] ; OYM: 6₁ [172]).

özini örte- → **özini yaq-** (*Kendini yakmak*) Acı çekmek: *Zâhir ü pinhân özümni örtedim illâ* (HHD: 786₂ [597] , 1033₂ [743]).

özini renc tut- (*Kendine sıkıntı etmek*) Eziyet çekmek: *ay hâkî hâksâr neçe özüñni renc tutar sen* (OYM: 10₄ [176]).

özini taş tut- (*Kendini dışarıda tutmak*) Sıkıntılı bir işten uzak durmak, karışmamak: *Tekellüfdin özüñni taş tutsan* (HHD: 494₂ [425]).

özini tıya tutma- (*Kendini tutamamak*) Tepkisiz kalamamak: *meger karığan cihet-tin harif bolup sen ki özüñni tıya tutmay sen* (OYM: 11₃ [178]).

özini yaq- (*Kendini yakmak*) Acı çekmesine sebep olacak bir duruma düşmek: *Nâr-ı aşk ile yaqğıl özüñni* (HHD: 55₆ [162] , 547₄ [456]) ← **özini örte-** .

özini yirge çal- (*Kendini yere çalmak*) Kendini hırplamak: *Yay saçıñni tuğ u yirge çal özüñni iy alem* (HHD: 3₄ [122]).

özini yok sağın- (*Kendini yok saymak*) Önemsememek, kibirlenmemek: *Kişi kim özini yok sağınb bolur yahşsı* (HHD: 10₃ [762]).

özni yaman kıl- (*Kendini kötü kılmak*) Kendini kötüleştirmek: *Yahşsılar hayli ara özni yaman kılmağ nedür* (YED: 86₄ [120]).

pây tutma- (*Pay biçmemek*) Bir şey ile kıyaslamak: *Ki dünyâ hiç kişiğe pây tutmas* (TN: 282 [73]).

pinhân tut- (*Gizli tutmak*) Kimseye söylememek: *Sırrımni saklasun tağı hâlimni pinhân tutsa men* (HHD: 240₄ [273]).

pîşkeş çek- (*Peşkeş çekmek*) Hediye etmek: *Her kişi pîşkeş çeker uşbu habîb işigide* (HHD: 259₃ [284] , 302₁ [310] , 304₁ [311] , 355₁ [342]) vd.

rāhat bir- (*Rahat vermek*) Huzur vermek, rahatlatmak: *Cānıma yüz türlü rāhat birdi cānān kilmegi* (HHD: 1043₁ [749]).

raḥmet sāyesi tüş- (*Rahmet gölgesi düşmek*) Merhamet etmek: *Dāyima tüşgey öziniñ üzre raḥmet sāyesi* (HHD: 8₁₁ [127]).

raḥmı kil- (*Merhamet etmek*) Acımak, esirgemek: *Yıgladı hattā raḥibnüñ raḥmı kilgendin maña* (SD: 608 [250]).

rāst keltür- (*Rastgetirmek*) Denk getirmek: *üstādiñ birle müsābaka-da ‘azmī rāst ketüre bilmediñ* (ÇGT: 56₆ [116]).

rāyegān kil- (*Uygun gelmek*) Kendiliğinden, zahmet çekmeden olmak: *Körüñ köz birle Haḫ şun ‘ın kim uş hoş rāyegān kildi* (SD: 70 [108]).

rāzını aç- (*Sırrını açmak*) Sırrını anlatmak: *kaçım taḫı köñül rāzını saña açtım ve ayttım* (ÇGT: 153₃ [165]).

rāzını saḫla- → **sır saḫla-** (*Sırrını saklamak*) Sırrını kimseye söylememek: *Men anıñ rāzını saḫlamaḫda cānnı oynadım* (HHD: 226₄ [264]).

revā körme- (*Reva görmemek*) Uygun görmemek, layık bulmamak: *bir pārsā öyige oğrı kirip nemerse bulmas-dın yanayın dese, pārsā haber-dār bolup oğrı bolğanın revā körmedi* (ÇGT: 73₁ [125])

rüsvā kör- (*İtibarsız görmek*) İtibar etmemek, saygı göstermemek: *Meni ‘ışk içre çoh rūsvā körüp hōr itme vü raḥm it* (YED: 315₇ [311]).

sa‘ādet bir- (*Mutluluk vermek*) Mutlu olmasını sağlamak: *Maña yārī ḫılur cānān sa‘ādet birse ger yārī* (HHD: 995₆ [720]).

sa‘ādet küni toğ- (*Mutlu olma zamanı gelmek*) Mutluluğa ermek: *Sa‘ādet küni toğdı ol şerefdin* (DN: 299 [62]).

şadā bir- (*Ses vermek*) Yaptığı iş ve söylediği sözle dikkatleri çekmek: *Seniñ çü lutfuñ u ‘adlıñ cihānga birdi şadā* (SD: 355 [178]).

şāf tut- (*Saf tutmak*) Temiz ve katıksız olmak: *Āyine-i cānnı sen şāf tut aḫyārdın* (HHD: 757₃ [580]).

şafā bir- (*Sefa vermek*) Mutlu etmek: *başıñga min şafā bireyin dir ḫılıç bile* (LD: 45₃ [42] ; HHD: 4₁₉ [70] , 9₇ [87] , 353₄ [341]).

sāgar çik- (*Kadeh çekmek*) Şarap içmek: *Yār her meclisde sāgar çikse aġyārı bile* (YED: 29₄ [63]).

saltanatqa teg- (*Saltanat sürmek*) Bolluk içinde yaşamak: *ey birāder men saltanatqa tegdim sen taķı meskenet-ķa ķaldıñ* (ÇGT: 108₁ [142]).

sāye tüş- (*Gölge düşmek*) Gölge etmek: *Tüşgeç elif ķāmetiniñ sāyesi* (ME: 156 [65]).

sāye sal- (*Gölge salmak*) Yardım etmek: *bu gedā sulţānliġ ister sāye sal üstine* (LD: 249₂ [184] ; DN: 794 [99]).

selām bir- (*Selam vermek*) Selamlamak: *Selām birdim ü birmedi ol cevāb-ı selām* (HHD: 670₁ [528]).

selām kitür- (*Selam getirmek*) Esenlik haberi getirmek: *çün selāmıñni kitürse bizge yitkürmey öter* (LD: 67₃ [58] ; HHD: 920₁ [676]).

şevāb körme- (*Sevap körmek*) Hayırlı bir davranış olarak görmemek: *eger nā-geh iş aniñ rāyi ħilāfiķa bolsa kişige melāmet-ni şevāb körmegey* (ÇGT: 54₆ [115]).

sevdāya sal- (*Sevdaya salmak*) Sevdalanmak: *‘Ālem-i mevhūm kim sevdāya salmış ħalkñı* (YED: 125₅ [153] , 83₆ [116] ; HHD: 561₇ [464]).

sevdāġa tüş- (*Sevdaya düşmek*) Sevdalanmak, âşık olmak: *köñül luţfı kibi zülfüñ körüp tüşti bu sevdāġa* (LD: 179₇ [137] ; HHD: 583₅ [477] ; YED: 207₁ [226] , 255₅ [263] , 314₈ [310]).

şıfrġa tapşur- (*Sıfıra indirmek*) Hiçbir şey kalmamak: *Şıfrġa tapşurdı öz izġārını* (ME: 153 [64]).

sır sakla- (*Sır saklamak*) Sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek: *Aġyārñıñ demindin sırrıñni saklaġıl kim* (HHD: 9₄ [87] , 29₄ [146] , 240₄ [273] , 631₃ [505] , 713₂ [554]) vd. ← **rāzını sakla-** .

sırrı taşġa çıkadur- (*Sırrı dışarı çıkmak*) Sırrı açığa çıkmak, başkaları tarafından duyulmak: *Velī āħım otı birle çıkadur sırrıñız taşġa* (HHD: 29₄ [146]).

sīne ķuru- (*Sinesi kurumak*) Acı çeke çeke tükenmek: *Sīne ķurusa ħicrde āħımñıñ otındın* (HHD: 315₇ [318]).

sīnesini siper tut- (*Baġrını siper etmek*) Bir şey veya bir kimse için kendini tehlikeye atmak: *Sīnesini siper tutar u cān nazār ķılur* (HHD: 247₇ [277]).

siyāset yōrit- (*Siyasi davranmak*) Bir amaca ulaşmak için iyi geçinmeye önem vermek: *Siyāset yōritip şāhā anīñ tig fitneni bastīñ* (SD: 141 [126]).

şoḥbet tut- (*Sohbet etmek*) Görüşüp konuşmak: *Cem' olup bir bezm ara şoḥbet tutarlar yārlar* (YED: 49₂ [85] ; DN: 104 [47] , 162 [51]).

söz aç- (*Söz açmak*) Bir konu üzerine konuşmaya başlamak: *Biri edvār rūdındın söz açıp* (DN: 74 [44]) ← **agız aç-** .

söz al- → (*Söz almak*) Sözüyle hareket etmek, sözüne uymak: *şūm rakīb sözün alıp bizdın teberrā kılmagıl* (LD: 145₁ [112] ; HHD: 703₂ [548]).

söz işit- (*Söz dinlemek*) Söylenen bir söze uymak, sözün gereği gibi davranmak: *Söz işitmey diseñ sin söz işitkin* (DN: 270 [59] , 594 [84] ; HHD: 521₅ [441] , 868₇ [646]).

söz kil- (*Haber gelmek*) Bilgi gelmek: *Tā gayb yanudın maña söz kildi dembedem* (HHD: 505₂ [431] , 808₇ [610]).

söz sal- (*Haber etmek*) Haber vermek: *Ne yimekdin ne uyqudın salıp söz* (DN: 381 [68] , 534 [79]).

söz ur- (*Söz vurmak*) Bir konu üzerine konuşmak: *cemā'atī sultān ḥazretide meniñ cānım-da ğamz kıldılar. düşmen-ler söz urdılar* (ÇGT: 63₄ [120]).

sözge kil- (*Söze gelmek*) Konuşmaya başlamak: *Yüzüñni körüb sözge kilür men* (HHD: 64₃ [167] , 273₃ [291] , 279₇ [296] , 338₁ [332] , 929₆ [681]) vd.

sözge kir- (*Söze girmek*) Bir konu konuşulurken araya girip konuşmak: *kim ki 'ışkıñda bigim sözge kirer* (LD: 438₁ [285]).

sözge kirme- (*Söz dinlememek*) Verilen öğüde uymamak: *dīvāne köñül sözümgē kirmes* (LD: 232₄ [173]).

sözge kitür- (*Dile getirmek*) Belirtmek, ifade etmek: *Sözge kitür bar ise ağzıñda til* (ME: 554 [111]).

sözi açığ bol- (*Açık konuşmak*) Gerçeği çekinmeden söylemek: *hüb u şir'ın-lıkıda bu emred. özi tevsen sözi açığ bolur* (ÇGT: 155₂ [166]).

sözi tilinde (*Sözü dilinde*) Gönlünden öyle geçer: *çün ol yigit-niñ yası-niñ sözi tilimde ve oқи-niñ ḥayāli başımda* (OYM: 2₁ [168]).

sözi cān kulağında tut- (*Sözü can kulağında tutmak*) Büyük bir dikkatle dinlemek ve söylenenlere uymak: *Tutdı cānān sözünü cānıñ kulağında müdām* (HHD: 818₅ [616] , 359₄ [345]).

söziğa kir- (*Emrine girmek*) Bir kimseye tabi olmak: *Kirip zāhid söziğa andın istiğfār kiltürme* (YED: 299₈ [300]).

sözni bil- (*Lafını bilmek*) Tutarlı ve mantıklı konuşmak, ileri geri konuşmamak: *Yakın bu sözni bilib hem yırak karar köñül* (HHD: 581₃ [476]).

sözni saķın- (*Sözünü sakınmak*) Sözünü söylemeden önce düşünmek: *nedāmet yegünçe ma‘nī-lıǵ sözni saķınıp keç sözlese edgürek* (ÇGT: 10₃ [93]).

sözni uzat- (*Sözü uzatmak*) Konuşmayı, tartışmayı sürdürmek: *Taşarruf küçidin sözni uzatmaq* (DN: 890 [107]).

sözni yırak körme- (*Sözünü yabana atmamak*) Söylediklerine önem vermek: *‘İsā-yı ‘asr tistem yırak körme bu sözni* (HDD: 9₄₄ [90]).

sözni yirge salma- (*Sözünü yere salmamak*) Sözünü tutmak: *Yörüdüm salmadım yirge sözümni* (DN: 109 [47]).

sözni tüket- (*Sözünü bitirmek*) Söyleyeceklerini tamamlamak: *saķıñıl taķı andın āşur nefes.sözününi tüket kimse temāssıda bes* (ÇGT: 10₈ [93]).

şulh birme- (*Barişmamak*) Yakınlık göstermemek: *Emīr-i hüsn nidin şulh birmedi köziğa* (YED: 144₇ [172]).

suvāl keltür- (*Sual etmek*) Soru sormak: *men kul ümīd keltürüp turur men. tā‘at yok suvāl keltürüp turur men ticāret* (ÇGT: 72₂ [124]).

suyığa iltip susuz kitür- (*Suya götürüp susuz getirmek*) Herhangi bir işte kurnazlıkla bir diğeri alt etmek: *hayāt suyığa iltip susuz kitürdi mini* (LD: 292₄ [215]).

süçi ağız (*Tatlı dil*) Gönül alıcı söz: *Didiler sözni süçi ağızındın* (HHD: 379₂ [356] , 57₅ [163] , 650₁ [516] , 934₁ [684] , 970₁ [706]).

süçi cān (*Tatlı can*) Sıkıntıya gelemeyen kimse: *Çün cān süçidir kiçmegim āsān kılabilmen* (HHD: 740₅ [570]).

süçi cāndın kiç- (*Tatlı canından vazgeçmek*) Kendini feda etmek: *Çün müşkil irür barçağa kiçmek süçi cāndın* (HHD: 765₆ [585] , 579₁ [475] , 766₂ [585]).

süçi söz → **süçüg söz** (*Tatlı söz*) Gönül alıcı , hoşça giden söz: *Ölüg 'aşıknu tirgüzdi şeker tek süçi söz bile* (HHD: 48₅ [158] , 222₃ [262] , 321₄ [321] , 561₆ [464] , 728₇ [563]) vd. ← **çüçük söz** .

süçüg söz (*Tatlı söz*) Gönül alıcı , hoşça giden söz: *köz haqqı eger bolmasa siz zerre süçüg söz* (LD: 351₄ [256] ; ÇGT: 126₁ [151]) ← **çüçük söz** , **süçi söz** .

süçüg sözle- (*Tatlı söz söylemek*) Hoşça giden, gönül alıcı söz söylemek: *taħammül kıl anda süçüg sözlegil* (ÇGT: 129₁₂ [153]).

sürme çek- → **sürme tart-** (*Sürme çekmek*) Gözünü sürmelemek: *Çekseñ közüñe sürme bigin hāk-i pāyini* (HHD: 694₂ [542] ; YED: 144₆ [172] , 145₆ [173] , 150₄ [176] , 257₃ [265]).

sürme tart- (*Sürme çekmek*) Gözünü sürmelemek: *Kirişme közlerige sürme tartıp* (DN: 135 [49]) ← **sürme çek-** .

şehadet bir- (*Şahitlik yapmak*) Tanıklık etmek: *Şehadet birdi reftārıga gül-şen içre ra 'nāsı* (YED: 325₇ [318]).

şek tüş- (*Şüphede düşmek*) Şüphelenmek: *Vehm ile cān köñlini ortasıga tüşti bu şek* (YED: 200₆ [219]).

şeydā köñül → **tilbe köñül** (*Deli gönül*) Uslanmak bilmeyen gönül: *Kirdi ger şeydā köñül iy 'ışk nāşih pendıga* (YED: 46₅ [82]).

şifā bir- (*Şifa vermek*) İyileştirmek: *Birsün saķimlerga demiñ 'İsī tig şifā bir* (SD: 48 [102] ; HHD: 391₃ [364] , 963₅ [702])

şikeste köñül (*Kırılmış gönül*) Duyguları incinmiş, üzgün: *Bardı köz köre şikeste köñülüm ilgimdin* (HHD: 772₆ [589] , 838₅ [628] , 942₁ [689] , 998₁ [722] ; YED: 226₄ [242]) vd. ← **köñül pāre pāre** .

şirīn söz (*Şirin söz*) Hoşça giden söz: *Ol eger şirīn sözindin bir ağız kılsa beyān* (SD: 400 [190] , 402 [190] ; TN: 237 [69]; LD: 2₅ [5] ; DN: 402 [69]).

şirin sözni açığın bağla- (*Tatlı sözü açığa bağlamak*) Gönül alıcı sözleri sonunda gönül kırıcı sözler sözlerle bitirmek: *Açığın bağlama şirin sözüñni* (DN: 402 [69]).

taşatı kit- (*Gücü gitmek*) Güçsüz kalmak: *Bağrım izildi köydi tenim kitti taşatım* (YED: 52₇ [88]).

taḳvā yolıḡa kir- (*Takva yoluna girmek*) Dinin yasakladığı Şeylerden kaçınmak: *Taḳvā yolıḡa kirseñ iy dōst kōrge sen* (HHD: 4₁₀ [69]).

tamarda ḳanı ḳurıt- (*Kanı kurumak*) Yorgun, bitkin, cansız dūŐmek: *Raḳıḅ cevri ḳurıttı tamarda ḳanımnı* (SD: 666 [266]).

tamarı ḳurı- (*Damarı kurumak*) Ölmek: *Sūñekleri ḳuratıp ḳurısun anıñ tamarı* (SD: 666 [266])

tañ at- (*Şafak sökmek*) Tan ağarmak: *Tañ atḳuça işim kiçeler piçtābdur* (YED: 52₅ [88] ; HHD: 810₆ [611] ; ÇGT: 169₁₂ [173] ; ÇŞAG: 87 [125] ; DN: 384 [68]) vd.

ta‘n ur- (*Ayıplamak*) Kınamak, yermek: *Halāyık niçe ta‘n ursa dem urmas* (DN: 360 [66]).

Tañrı belāı (*Tanrı belası*) İnsna üzüntü veren, insanın yakasını bırakmayan Şey: *Taḥḳıḳ boldı cāḡa ki Tañrı belāı sen* (HHD: 567₂ [468]).

tar elig (*Eli dar*) Ekonomik sıkıntıda olan: *cihān cevridin fiḡaḡa kelip taḳı keñ boḡuz birle tar elig* (ÇGT: 124₈ [150])

taş baḡır (*Taş baḡır*) Merhametsiz, acımasız: *İy taş baḡır seni kōñlüm sınaḡandur* (HHD: 185₁ [240] ; ÇGT: 20₇ [98] ; LD: 104₅ [84] ; ME: 535 [109] ; SD: 551[234]) vd.

taşlar yaḡ- (*Taşlar yağmak*) Felakete uğramak: *Taş u içdin niçe yaḡsa başḳa başḳa taşlar* (HHD: 319₂ [320]).

taş yürekliḡ (*Taş yürekli*) Korkusuz, acımasız: *melik baḥtı uyḡanıp taş yürekliḡ bahādurlar taḡ baḡrıdın enip keldiler* (ÇGT: 20₇ [98]).

ten ivi (*Ten evi*) Beden, vücut: *cān ten ivinde mey-i la‘lñ üçün mihmāndur* (LD: 361₃ [263]).

teñ körme- (*Denk görmemek*) EŞit saymamak: *Teñ körmes āstānı bile tāc u taḥtnı* (HHD: 914₁ [672]).

ten köy- (*Beden yanmak*) Acı çekmek: *Furḳatıñda ey perī ten köydi vü cān yıḡladı* (SD: 603 [250] ; LD: 338₁ [246] ; YED: 52₇ [88]).

teñ tut- (*Denk tutmak*) EŞit saymak: *‘ĀŐıḳ-ı pākni teñ tutma raḳıḅler birle* (HHD: 499₅ [428] ; SD: 736 [286]).

tesellî bir- (*Teselli vermek*) Avutmak: *Tesellî birdim andın köp özümge* (DN: 296 [61]).

teşrîf ber- (*Şeref vermek*) İzin vermek: *pād-şâh üstâdka teşrîf berip şâgirdni şeni^c kılip ayttı* (ÇGT: 56₅ [116] , 132₁₂ [154]).

tevbe sındur- (*Tövbe bozmak*) Tövbe ettiği bir şeye yeniden dönmek: *Devr-i lebiñde tevbeni sındurdu ‘âşıkñ* (HHD: 568₃ [468]).

til aç- (*Dile gelmek*) Konuşmak: *Til açıp sözge tındursun kulağñı* (DN: 667 [90] ; SD: 287 [160])

til ağzı tig- (*Dil ağzı değmek*) Kötü söz söylemek, dedikodu yapmak: *tigse raķıblerniñ eger til ağzı bizge ni ‘aceb* (LD: 320₅ [234]).

til bağla- (*Dil bağlamak*) Susmak: *Halk tidi h ‘āce tiliñ bağlağil* (ME: 419 [96]).

til tegür- (*Dil uzatmak*) Kötü söz söylemek, söz dokundurmak: *kaçan hanı cānıdın recāni temām köterdi erse, hanı-ka til tegürüp söke başladı* (ÇGT: 13₆ [95] , 57₁₂ [117] ; BÇM: 337a [115] ; ME: 417 [95]).

til ucu (*Dil ucu*) İsteksizce, yürekten olmayarak: *til uçındın bārī yād itseñ olur* (LD: 413₂ [279] ; ÇGT: 183₆ [180]).

til uzatma- (*Dil uzatmamak*) Kötü söz söyletmemek: *Uzatma özüñe ilniñ tilini* (DN: 262 [59]).

tilbe köñül (*Deli gönül*) Uslanmak bilmeyen, çılgın ve coşkun gönül: *Tilbe köñlümğa ne tañ ger tigse derd üstiğa derd* (YED: 47₁ [83] , 139₁ [166] , 255₃ [263], 361 [345] ; LD: 406₂ [277]) vd. ← **şeydā köñül** .

tilbeligi tut- (*Deliliği tutmak*) Delice davranmak: *Yañı ay irdi tuttu tilbeligim* (DN: 141 [50] ; ME: 104 [59]).

tile tüş- (*Dile düşmek*) Hakkında dedikodu yapılmak: *dil-berā tüştüm iligdin tile min* (LD: 465₁ [292]).

tilige kel- (*Diline gelmek*) Söyleyecek duruma gelmek: *tilige kelse dese, zindik turur taķı fāşık neçe me harîr ü ‘abā keyse* (ÇGT: 105₈ [141] ; HHD: 1₃₄ [63]).

tilge kil- (*Dile gelmek*) Konuşmaya başlamak: *Tilge kildi vü selām aytdı vü kıldı hōş du ‘ā* (HHD: 2₆ [63] , 942₃ [689]).

tilige ketür- (*Dile getirmek*) Anlatmak, açıklamak: *aceb ermes kim dilide ne bolsa tilige ketürse* (ÇGT: 13₇ [95]).

tili tutul- (*Dili tutulmak*) Söz söyleyemez olmak: *kim hesâb-nı şavab kılmasa cuvâb-da tili tutulur* (ÇGT: 60₁₃ [118]).

tilidin utul- (*Dilinden kurtulmak*) Eleştirilerinden, sataşmalarından kurtulmak: *bolur kişige işi soñıda bolmak, bolmas kişi-lerniñ tilidin utulmaq* (ÇGT: 155₁₁ [166]).

tilide yürü- (*Dilinde yürümek*) Sürekli söylemek: *muava‘at üze bu beyt tilim-de yürüdi* (ÇGT: 26₂ [101]).

tilin baqla- (*Dilini tutmak*) Gelişigüzel konuşmaktan sakınmak: *tiliñ baqlağay sen zarüret bile* (ÇGT: 5₁ [91])

Tiñri üçün (*Allah için*) Allah aşkına: *Didim tur Tiñri üçün turdı ol ay* (DN: 142 [50] ; OYM: 13₁₁ [182] ; ÇŞAG:51 [122]).

tişi yitme- (*Diş geçirememek*) Gücü yetmemek: *niteyin kim tişim ol yerde yitmes* (LD: 536₁ [307]).

tohumu uru- (*Tohumu kurumak*) Nesli tükenmek: *İlahî toħmuñ uruğay siniñ* (BÇM: 335b [114]).

toy bir- (*Ziyafet vermek*) Eğlenmek veya bir şeyi kutlamak amacıyla insanları yemekli ağırlamak: *Ulusa toy birür bolsañ koyup altun kümüş girde* (SD: 94 [112]).

toyğuna körme- (*Doyunca görmemek*) Kana kana görememek: *Toyğuna yüzüñ körmeyin ey mâh direğa* (GD: 15₁ [27]).

turş yüzlüg (*Ekşi yüzlü*) Asık suratlı: *mağrib diyârıda bir mu‘allim kördüm turş yüzlüg atıg sözlüg* (ÇGT: 188₁ [182] , 113₁ [145]).

tuz ekmekni saqlın- (*Tuz ekmeği sakınmak*) Dostluğu bozmak: *andın tuz ekmek-ni saqlınıp cerâhatige tuz ekmek-din saqlındım* (ÇGT: 64₃ [120]).

tüş kör- (*Düş görmek*) Rüya görmek: *şâlih-lerde birisi bir pād-şâh-nı түş kördi* (ÇGT: 82₁₃ [129] , 26₇ [101] ; HHD: 570₆ [470] , 997₂ [721] ; TN: 27 [51]) vd.

tüşığa kir- (*Düşüne girmek*) Rüyasında görmek: *hayâliñ hem birer түşümğa kirmes* (LD: 49₃ [45]).

ucuz kurtul- (*Ucuz kurtulmak*) Zor ve tehlikeli durumdan az zararla sıyrılmak: *Nakd-i cân ile halâs olup ucuz kurtuldılar* (AD: 70₁ [175]).

ulusnı boz- (*Ulusunu bozmak*) Ülkesini dağıtmak: *Ulusnı bozğan ol kâfirleriñdür* (TN: 235 [69]).

uyhu uç- (*Uykusu kaçmak*) Tedirgin olmak: *uyhu uçtı tüşti cânğa velvele* (LD: 472₁ [294] , 472₁ [294])

uykı harâm (*Uyku haram*) Uykusuz kalmak, hiç uyuyamamak: *hasretiñde gerçi boldı lutfığa uyku harâm* (LD: 144₇ [112] , 69₁ [59] ; HHD: 662₂ [523]).

uyku yüzün körme- (*Uyku yüzü görmemek*) Hiç uyumamak: *Köz uyku yüzün körmedi körsem tüzini tib* (HHD: 500₂ [428]).

uykudın köz açma- (*Uykudan göz açmamak*) Sürekli uyumak: *ol ki uykudın köz açmas taht-ı ikbâl üstine* (LD: 249₇ [185] ; HHD: 39₄ [152]).

uykuğa bar- (*Uykuya varmak*) Uyumak: *barmağıl uykuğa ay köz ü hayâlindın uyal* (LD: 152₇ [118] ; ÇGT: 92₁ [134]).

uykusı ağır (*Uykusu ağır*) Çok derin uyuyan: *ne uykusı ağır irmiş meniñ bu bahtımnıñ* (LD: 79₂ [67]).

uykusın bağla- (*Uykusunu bağlamak*) Uyumasına engel olmak: *Közümniñ uykusın bağladı közi* (HHD: 382₂ [359] , 24₅ [143] , 993₂ [719] ; DN: 203 [54]).

uyku kil- (*Uyku gelmek*) Uyuma isteği, gereksinimi duymak: *Uyku kilse idi bu dide-i bîdârımğa* (HHD: 9₆ [134] ; ÇGT: 216₄ [196]).

ülfet tutma- (*Dost olmamak*) Yakınlaşmamak, kaynaşmamak: *Anı küyiñdaki itlerge ülfet tutma iy köñlüm* (YED: 353₆ [339]).

ümîd keltür- (*Ümit beslemek*) Ummak, ümit etmek: *men kul ümîd keltürüp turur men* (ÇGT: 72₂ [124]).

ümîd kis- → **ümîd üz-** (*Ümit kesmek*) Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak: *Kisti ümîd ol tilegindin tamâm* (ME: 216 [72]).

ümîd tut- (*Ümit etmek*) Beklemek: *cevr itse mihr ümîd tutar min henüz kim* (LD: 354₆ [258] ; HHD: 26₆ [144] , 97₇ [187] , 654₄ [519] , 754₇ [579]).

ümîd üz- (Ümit kesmek) Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak: *Köñül kînine bargandın ümîd üz* (DN: 271 [59] ; LD: 358₆ [261] , 423₂ [281] ; YED: 231₆ [246] ; ME: 179[62]) ← **ümîd kis-** .

ün çik- (Seslenmek) Yüksek sesle çağırmak: *Kiçeler hicrân gamıdın ün çikip dād eylemek* (YED: 174₃ [195] , 180₁ [200] , 190₁ [208] , 194₄ [212] , 236₂ [249]) vd.

vañan tut- (Vatan yapmak) Yurt edinmek: *Tañ imes köñlümğa ol aydın vañan tutmaq Emîr* (YED: 138₇ [165] , 328₅ [320]).

vebâlğa kir- (Günaha girmek) Dinî bakımdan suç sayılan davranışa yol açmak: *ay tolun ay çıqma kirersin vebâlğa* (LD: 257₆ [190] , 242₇ [180]).

vebâli boynuğa (Vebali boynuna) Sorumlu olma: *öz boynuma çü aldım aniñki vebâlinı* (LD: 353₇ [257] , 177₄ [135] ; SD: 616 [252]).

vefâ yolu (Vefa yolu) Sözünde durma uğruna: *Her kişi cānnı vefâ yolıda oynaybilmes* (HHD: 375₇ [354] , 468₇ [410]).

vefâ körme- (Vefa görmemek) Sözünde durmamak: *Dil-rübâlarını vefâsın körmeyin bir kün Emîr* (YED: 338₇ [328] , 194₅ [213] ; LD: 313₂ [229] ; HHD: 768₂ [586]).

velvele sal- (Telaşa vermek) Telaşa düşmek, bağıırıp çağırmak: *uyhu uçtı tüşti cānğa velvele* (LD: 472₁ [294]).

vîrâne köñül (Yıkık gönül) İncinmiş, üzgün gönül: *Genc-i ‘aşkın tapğalı vîrâne köñlüm dāyimā* (HHD: 677₇ [532] , 836₄ [626] ; YED: 12₄ [49] , 331₃ [322]).

vişâl küni toğ- (Kavuşma günü gelmek) Sevgiliye kavuşma zamanı gelmek: *Vişâl küni toğar tib ümmîdvār irür* (HHD:207₃ [253]).

yādğarî koy-(Hatıra bırakmak) Hatırlatacak bir şey yapmak veya almak: *murādı koymaq erdi yādğarî* (ÇGT: 12₁₀ [94]).

yādığa tüş- (Hatırına gelmek) Hatırlamak: *Her kaçan yādığa tüşti la‘l cānān taptı cān* (YED: 276₈ [283] , 150₇ [176] ; HHD: 278₅ [295]).

yağşı sözle- (Güzel söylemek) Hoşa gidecek biçimde konuşmak: *anıñ üçün mümteni ‘ boldum kim neçe yağşı sözlesem, düşmen hem-ān körer* (ÇGT: 136₆ [156]).

yağa çāk ü köñül kıan eyle- → **yağasın çāk çāk it-** (*Yaka yırtmak ve gönli kıan eylemek*) Kendinden geçecek seviyede çok derin acı çekmek: *Yağa çāk ü köñül kıan eylemekni mindin öğrendi* (YED: 345₂ [332]).

yağa tut- (*Yaka tutmak*) Birine musallat olmak: *İmdi uş tuttum yağa estğfiru ‘llāh şad-hezār* (SD: 21 [94] ; HHD: 572₂ [471])

yağasın çāk çāk it- (*Yaka yırtmak*) Kendinden geçecek seviyede çok derin acı çekmek: *Yüzüñ gül-şende aç kim gül yağasın çāk çāk itsün* (YED: 287₆ [292]) ← **yağa çāk ü köñül kıan eyle-** .

yağıp örte- (*Yakıp yıkmak*) Çok büyük zarar vermek: *Yağıb örtedi hānumān ‘aşkıñ* (HHD: 537₁ [450]) ← **yağ- örte-** .

yağın tut- (*Yakın tutmak*) Yaklaştırmak: *ķamuğ kın-nı özige yakın tuta turur* (ÇGT: 151₇ [164]).

yaman köñül (*Yaman gönül*) Kötü, acımasız: *Didi kim kit yaman köñli kara sın* (TN: 119 [59]).

yaman köz → **yavuz köz** (*Kötü göz*) Nazar değdiren göz: *Cemāliğa yaman köz def‘i çün ol şūh-ı sīmīn-ber* (YED: 316₆ [311]).

yaman köz birle bağ- (*Kötü gözle bakmak*) Kötü niyetle bakmak: *Yaman köz birle kim baksa anıñ ‘ıyd-i cemāliğa* (HHD: 84₅ [86] , 483₄ [419]).

yaman söz (*Kötü söz*) Kaba ve kırıcı söz: *Yaman söz yağşığa kim yiberiptür* (DN: 408 [70] ; YED: 205₆ [224]).

yārdın kiçme- (*Yardan vazgeçmemek*) Bırakmak, vazgeçmek: *kiçmegey yārdın ol kim ehl ola* (LD: 389₁ [273]).

yareğa merhem uçrat- (*Yarasına merhem rastgelmek*) Derdine istediği gbi çare bulmak: *miñ sipās ol hağğa kim uçrattu merhem yareğa* (LD: 250₆ [186]).

yārī tut- (*Yar tutmak*) Kendine dost edinmek: *Çü ol yārī tutar irdi özümni* (DN: 109 [47]).

yas tut- (*Yas tutmak*) Matem tutmak: *ey cihān hanı eşit-tiñ mükim cānı öz yasın tutup yāsīn okıyur* (ÇGT: 13₁₂ [95] ; HHD: 5₄ [124]).

yasak al- (*Karar almak*) Hüküm vermek: *‘Aşık başını kissü tip ol şeh yasağ almış* (SD: 793 [304]).

yaş tök- (*Yaş dökmek Ağlamak: Yaş töküp kanlar yutup gam otığa boldum kebâb* (YED: 29₆ [64] , 224₁ [239] ; DN: 784 [99] , 858 [104]) vd. ← **köz yaşı tök-** .

yavuz köz (*Kötü göz*) Nazar değdiren göz: *yavuz közler yüzüñdin dūr bolsun* (TN: 180 [65] , 256 [71]) ← **yaman köz** .

yaz açıl- (*Güneş açılmak*) Yaz, ilkbahar mevsimi gelmek: *yaz açıldı ‘ayş iter çağdur yüzüñdin bürka‘ al* (LD: 144₁ [111]).

yaz kil- (*Bahar gelmek*) İlkbahar gelmek: *Hemîşe yaz kilip kılğanınça nūrāñi* (SD: 219 [144]).

yelip bar- (*Koşup gitmek*) Bir yere aceleyle gitmek: *bedveñ minip habeşñ öñide yelip barur erdi* (ÇGT: 122₁₂ [149]).

yeti deryâda yu- (*yedi deryada yıkamak*) Temizleyip kötülüklerden arındırmak: *yeti deryâda yusalar itni ölmüşçe habâseti artar* (ÇGT: 185₇ [181]).

yıraq tut- (*Uzak tutmak*) Uzaklaştırmak, korunmak: *anıñ ihtirâkıge şabr kılmağnu yıraq tutup* (ÇGT: 151₆ [164] ; HHD: 710₃ [552] ; DN: 823 [102]).

yıraq tüş- (*Uzak düşmek*) Uzakta kalmak: *bir kün ki yıraq tüştüm uşol ay yüzüñdin* (LD: 177₃ [135] ; GD: 107₄ [119] ; YED: 109₅ [138] ; ÇGT: 80₂ [128] ; OYM: 15₃ [182]) vd.

yıraq sal- (*Uzağa göndermek*) Uzak durmak: *Özüñni tã yıraq saldıñ nazar tig* (DN: 706 [93] , 399 [69] ; HHD: 701₆ [547] , 160₃ [225]).

yil bigi yügrüb yil- (*Yel gibi koşup gelmek*) Aceleyle, hızla hareket etmek: *Niçe kim yil bigi yügrüb yildi cāsūs-i hayāl* (HHD: 6₅ [125] , 186₇ [241] , 345₄ [336] , 8₂₃ [85])

yilge bir- (*Yele vermek*) Savurmak, kaybetmek: *Yilge birip ‘aql u fehmin mest ü hayrân kalmadı* (SD: 569 [240] , 577 [242] ; LD: 275₄ [203] , 309₂ [226]).

yirdin kök üzre çık- (*Yerden göğe çıkmak*) Her yerde duyulmak, her yere yayılmak: *Yirdin kök üzre çıkğalı feryād-i yār yār* (HHD: 400₃ [369]).

yol ağzı (Yol ağzı) Bir yolun başlangıcı: *bir cemā‘āt oğrı-lar yol ağzıda oturup toğrı yürigen kişi-lerni öltürüp* (ÇGT: 18₁₁ [97]).

yol azık- → **yol yañıl-** , **yoldın az** , **yoldın çık-** (*Yolu kaybetmek*) Sapıtmak: *Yol azıkı yazıda korkuştılar* (ME: 411 [95]).

yol birme- (*Yol vermemek*) İzin vermemek: *Köñül halvet-gehi cānān harīmi gayre yol birme* (YED: 299₂ [300])

yol içre sal- (*Yola salmak*) Bırakıp gitmek: *Meni yol içre salıb yoldaşsız bardıñ veli* (HHD: 538₆ [451] ; LD: 139₆ [108]).

yol tut- (*Yola çıkmak*) Gidilecek yere doğru yola çıkmak: *Belā-yı kadd ü bālāsını körsem tiyü yol tuttum* (HHD: 845₃ [632])

yol urğuçı (*Yol kesen*) Haydut: *yüz bağlamaktur āri yol urğuçı nişāni* (LD: 309₁ [226]).

yol yañıl- → **yoldın az** , **yoldın çık-** (*Yolunu şaşırmaq*) Yoldan çıkmak: *yol yañılğanlargā şer ‘iñ şāh-rāhīdür mübīn* (LD: 2₂ [3] ; SD: 24 [96]) ← **yol azık-** .

yolda koy- (*Yolda bırakmak*) Sonuna kadar gitmemek: *yolida koyup refik bargusu* (ÇGT: 3₁₀ [90]).

yoldın az- → **yoldın çık-** (*Yoldan çıkmak*) Yolu şaşırmaq, yanlış işlerin içine girmek: *yoldın azdı nāgehān zülfin körüp miskīn köñül* (LD: 139₂ [108] ; HHD: 85₆ [180] , 522₃ [441] , 564₁ [466] , 800₂ [605] ; OYM: 9₂ [176]) ← **yol azık-** , **yol yañıl-** .

yoldın çık- (*Yoldan çıkmak*) Doğru yoldan ayrılmak: *‘Aql u hıred yoldın çıkıb Hāfizğa ta ‘n eyler veli* (HHD: 939₈ [687]) ← **yol azık-** , **yol yañıl-** , **yoldın az-** .

yoldın çıkar- → **yoldın kop-** (*Yoldan çıkarmak*) Kötü yola sevk etmek, doğru yoldan ayırmak: *Anı hoş söz bile yoldın çıkardıñ* (DN: 243 [57] ; HHD: 817₆ [615]).

yolğa çek- (*Yola koymak*) Düzene sokmak: *İşigiñ iti yolğa çekdi meni* (HHD: 135₆ [210] , 939₈ [687]).

yolğa kir- (*Yola girmek*) Bir davaya katılmak, bir fikri benimsemek: *anda kedin kadem urup yolğa kirdi erse* (ÇGT: 83₁₂ [130]; LD: 2₂ [3] ; SD: 24 [96] ; HHD: 20₄ [141] , 572₄ [471]) vd. ← **kadem koy-** .

yolğa tart- (*Yola çekmek*) Bir davaya katmak: *Yolğa tartar bolsa Hāfizni ta ‘accüb kılmañız* (HHD: 181₇ [238]).

yolğa tüşme- (*Yola düşmemek*) Bir işi yapmaya kalkışmamak: *tüşmesün bu yolğa kim cänni siver* (LD: 414₁ [279]).

yolıda baş koy- (*Yoluna baş koymak*) Bir amaca bütün varlığı ile kendini vermek: *Taleb yolıda baş koy heer işiñ tofrağığa ya 'ni* (YED: 121₈ [150]).

yolıda öl- (*Yolunda ölmek*) Sevilen ve inanılan bir şey uğruna canını hiçe saymak: *hoş bolup yolıda ölüp kalğan* (ÇGT: 147₄ [162] , SARÇG: II₂ [44]).

yoldın qop- (*Yoldan çıkmak*) Doğru yoldan ayrılmak: *bolur mu 'arif anıñ yolidın qopup ketse* (ÇGT: 105₂ [141]) ← **yoldın çıkar-** .

yolına bar- (*Yoluna gitmek*) Hiçbir şeye karışmadan kendi işine bakmak: *Didi köp sözleme bargıl yoluñğa* (DN: 153 [50]).

yumşak söz (*Yumuşak söz*) Tatlı söz: *menim yumşak sözüim anıñ katıg köñlide güzer kılmaz* (ÇGT: 191₂ [184]).

yüregini yar- (*Yüreğini yarmak*) Acı ve üzüntü vermek: *Ġamzeñ oķı uşbu Ġāfızñıñ yüregini yarar* (HHD: 369₇ [351]).

yüreginde taş bol- (*Yüreğinde taş olmak*) Dert sahibi olmak. *Kim anıñ kayğusıdın boldı yüregimde taş* (HHD: 485₄ [420]) ← **bağrı taş , bağrıda taş bar** .

yürek aldur- (*Yürek aldirmek*) Cesaretlendirmek: *çün yürek aldurdı turmay kaçqalı kıldı şitāb* (LD: 5₁₈ [11]).

yürek qan bol- → **yüreki qan bağla-** (*Yürek kan olmak*) Çok üzölmek: *Lebini yād kılp şevkığa qan boldı yürek* (YED: 220₈ [236] ; TN: 165 [63] ; HHD: 3₉ [123] , 163₈ [227] , 1011₂ [730]) vd.

yürek bağrı köyür- (*Yürek bağrı yanmak*) Çok acı çekmek: *'aşq igi yürek bağrı köyür* (ÇGT: 147₆ [162]).

yürekde yara kııl- (*Yürekde yara açmak*) Gönlü yaralanmak, büyük bir üzüntü duymak: *Ġamzesiniñ oķı kim kıldı yürekde yara* (HHD: 961₃ [700]).

yüreki qan bağla- (*Yüreği kan bağlamak*) Çok üzölmek: *kat kat yürekim bağladı qan gonce meñizlig* (LD: 132₃ [104]) ← **yürek qan bol-** .

yürekini kebāb eyle- (*Yüreği yanmak*) Büyük bir acıya uğramak: *'uşşāk yürekini kebāb eylemek üçün* (LD: 207₄ [156])

yüz çivürme- (*Yüz çevirmemek*) İlgiyi kesmemek: *Gül-âb idi ki kilse yüz çivürme* (DN: 327 [64] ; TN: 145 [61]).

yüz ivür- (*Yüz çevirmek*) İlgi göstermemek, değer vermemek: *Yüz ivürmen egerçi yüz ivürseñ* (DN: 471 [75] , 360 [66] ; LD: 188₅ [143] , 315₃ [230] ; BÇM: 333b [112]) vd.

yüz qaralıǵı (*Yüz karalıǵı*) Utanma: *barça ‘âlemğa satıldı yüz qaralıǵı bile* (LD: 4₁₁ [9]).

yüz koy- (*Yüz koymak*) Yönelmek, niyetlenmek: *Maña yüz koydı devlet her tarafdın* (DN: 299 [62] , 416 [70] , 696 [92]; LD: 213₅ [160]).

yüz öyürme- (*Yüz çevirmemek*) Vazgeçmemek, şikayet etmemek: *Cefâdın yüz öyürmes sizni sıvgen* (ÇŞAG:55 [122]).

yüz ur- (*Yüz çevirmek*) Yönelmek: *naǵu katlanǵa kildi dip yüz urdı miñ peşîmâni* (LD: 6₁₉ [14] , 269₆ [199] ; HHD: 16₄ [138] ; YED: 322₅ [315]) vd.

yüzi kara bol- → **yüzi qarar-** , **yüzi kızar-** (*Yüzü kara olmak*) Utanmak: *yüzi kara bolsun közüm andın körer min bu belâ* (LD: 241₄ [179] ; GD: 4₅ [16]).

yüzi qarar- → **yüzi kızar-** (*Yüzü kararmak*) Mahcup olmak: *çîñ çîngâ çıkıp yüzi qararǵay hoten içre* (LD: 261₃ [193]) ← **yüzi kara bol-** .

yüzi katıq (*Yüzü sert*) Acımasız: *yüzi katıqlar bile özüñni dūçâr eyleme* (LD: 238₆ [177]).

yüzi kızar- (*Yüzü kızarmak*) Utanmak: *Yüzi kızardı kördüm aniñ infî ‘âlnı* (SD: 611 [252]) ← **yüzi kara bol-** , **yüzi qarar-** .

yüzige bakma- (*Yüzüne bakmamak*) İlgilenmemek, önem vermemek: *mizâcı-ka yaqmadı ve iltifât kılıp yüzige bakmadı* (ÇGT: 49₁₃ [113]).

yüzige tükür- (*Yüzüne tükürmek*) Hakaaret etmek: *dōstlar evin süpürgil taqı dōst düşmen yüzige tükürgil* (ÇGT: 82₇ [129]).

yüzige urma- (*Yüzüne vurmak*) Ayıplayarak kusurunu yüzüne vurmak: *Aniñ ol hidmetin yüzige urma* (DN: 327 [64]).

yüzin tüş- (*Yüzü düşmek*) Surat asmak, somurtmak: *halka-der-gūş oldı vü yüzin tüşer ol rûh sarı* (LD: 17₂ [21]).

yüziñe karşı turabilme- (*Yüziñe karşı duramamak*) Hatırını kıramamak: *Yüziñe karşı turabilmesem tañ irmes kim* (HHD: 118₂ [200]).

yüzidin reng kit- (*Yüzünden renk gitmek*) Rengi solmak: *Kiter uşbu yüzümdin ol dem reng* (HHD: 535₂ [449]).

zaḥmet ber- (*Zahmet vermek*) Rahatsız etmek: *düşmen ‘acziğe raḥm etmegil kim kudreti yetkende saña zaḥmet bergey* (ÇGT: 218₈ [197]).

zaḥmet çikme- (*Zahmet çekmemek*) Sıkıntı çekmemek, rahat olmak: *Meni cānım alurğa iy ecel köp çikmegin zaḥmet* (YED: 113₁₁ [142] , 275₁ [282]).

zamān bir- (*Zaman vermek*) Bir iş için belli bir süre tanımak: *Cihānnı köz karaḳındın ḥarāb kılma zamān bir* (HHD: 154₅ [222]).

zār tut- (*Zar tutmak*) Acı vermek: *Zār tutğan meni bu rāzımdur* (HHD: III-4₁₂ [113]).

zār ıḡla- (*Zar ağlamak*) Feryat etmek: *İzder irdim anı gülzār ara zār ıḡlab* (HHD: 493₂ [424] , 839₆ [628] , 53₅ [161] , 858₅ [640] ; ÇGT: 165₅ [171]) vd.

zarūret tüş- (*Zaruret düşmek*) Muhtaç olmak: *bir dervişke zarūret tüşti erse* (ÇGT: 113₈ [145]).

zāyi‘ kiç- (*Boşa geçmek*) İşe yarar bir sonuca ulaşmamak: *İş itkil kiçmesün zāyi‘ gül ü güzār-ı Nūḳānī* (SD: 265 [156]).

zeng tut- (*Pas tutmak*) Paslanmak, leke tutmak: *Āyñe-i cān u dil zeng tutar kñedin* (HHD: 757₂ [580])

zerre miḳdārınça (*Zerre miktarınca*) Çok küçük parça: *Zerre miḳdārınça anda çū tapulmadı maḥal* (HHD: 586₇ [479]).

zevālğa tüş- (*Derde düşmek*) Kötü duruma düşmek: *kün tüşte körgeli sini tüşti zevālğa* (LD: 257₁ [190] ; HHD: 602₆ [489]).

zevḳ bir- (*Zevk vermek*) Keyif vermek, hoşla gitmek: *Şeker bigin tudakı zevḳ birgeli cānğa* (HHD: 745₃ [573]).

zikri tüş- (*Bahsi geçmek*) Anılmak, sözü eedilmek: *Aḡız u biliñ zikri tüşti kıl u kāl içre* (YED: 296₄ [298]).

ziyā bir- (*Işık vermek*) Aydınlatmak: *Hūrşīd tig zamīrī cihānğa birür ziyā* (SD: 62 [104]).

ziyān bir- (*Ziyan vermek*) Zarar vermek: *Şāf āyīne yūziñe dāyim ziyān birür dem* (HHD: 9₄[87] , 901₆[665]).

ziyān tüşme- (*Ziyan gelmemek*) Zara gelmemek: *Hüsñ ü cemālīga ziyān tüşmegey* (HHD: 438₃[392]).

1.3. İkilemeler

İkilemeler, anlamı daha güçlü kılmak, anlatımı zenginleştirip renklendirerek daha ilgi çekici ve etkili hale getirmek için kullanılan söz birlikleridir. Türk dilindeki ikilemeler kuruluş bakımından çeşitlilik gösterir. İkilemelerin eş, yakın veya karşıt anlam özellikleriyle kurulabildikleri gibi ses çağrışımları olan kelimelerle de kurulduğu tespit edilmiştir. İkilemeler Türk dilinin ifade zenginliği olarak her dil döneminde yaygın kullanılmıştır.

Türkçe Sözlük'te ikilemeler, “anlamı güçlendirmek için aynı cinsten kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2009: 948).

Vecihe Hatiboğlu, ikilemeleri “anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması” şeklinde tanımlar (Hatiboğlu, 1981: 9).

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi ikilemelerin dildeki en büyük işlevi ve önemi anlam ve anlatıma kattığı etkili ifade gücüdür. Bu çalışmamızda Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ikilemeler alfabetik sıralama esas alınarak verilmiştir.

açuk yaruğ (*Açık seçik*) Çok belirgin: *Açuk yaruğ yibereyin cevâbın* (DN: 373 [67]).

açlık susalık (*Açlık susuzluk*) Açlık susuzluk: *kim şıfat kılsa, bolmas. Ol açlık susalık içide bu beyt-ler* (ÇGT: 117₉ [147]).

altun kümüş (*Altın gümüş*) Altın gümüş: *Kök tabak üzre koyup altun kümüştin ikki kurş* (SD: 370 [182] ; ÇGT: 117₁ [147] ; LD: 320₂ [234]).

ata ana (*Ata ana*) Anne baba: *ata ana dünyâlik için meniñ başımdın keçti-ler* (ÇGT: 43₄ [110] , 43₁ [110]).

ay vây (*Ay vay*) Üzölmek: *feryâdına baht uyğanıp ay vây ki yitmes* (LD: 183₂ [139] , 256₇ [190] , 282₆ [208] , 312₃ [229] 353₅ [257] ; ÇŞAG: 87 [125]).

bil- bilme- (*Bilip bilmeden*) Hiçbir bilgisi olmadan: *Künc-i ‘uzletni bilür blmes uşol māl ü menāl* (HHD: 1₁₂ [61]).

bir ikki (*Bir iki*) Az da olsa: *Dağı bir ikkini çatsa vü aytsa bu şu‘arā* (SD: 352 [178]).

bu kün tañlağı → **bu kün yarın** (*Bugün yarın*) Kısa zamanda: *Yimes ‘āqıl bu kün tañlağı ğamnı* (DN: 106 [47]).

bu kün yarın (*Bugün yarın*) Yakın zamanda: *Halāş tapkuñ bu kün yarın içinde* (SD: 447 [204]) ← **bu kün tañlağı**

dem-ā-dem (*Sık sık*) Her vakit: *Dem-ā-dem yıl tig artıp iztırābım* (DN: 167 [52] ; LD: 153₅ [118] ; HHD: 865₆ [644] ; YED: 329₄ [321]) vd.

dem-be-dem (*Zaman zaman*) Zamanla: *Yutar andın dem-be-dem ıhasret suyın kand u nebāt* (SD: 396 [190] ; LD: 338₁ [246] ; YED: 13₇ [50] ; DN: 122 [48]) vd.

der-be-der (*Kapı kapı*) Kapı kapı gezen, dağınık: *yetti iklīm içide der-be-der ü şeh-be-şehr* (LD: 112₅ [90] ; ME: 497 [105] ; TN: 275 [73] ; HHD: 85₃ [180] , 188₄ [242]) vd.

derd ğam (*Dert gam*) Sıkıntı ve keder: *Derd ğam birmey uşanlarını harāb eylemegil* (HHD: 565₃ [467]).

dōst düşmen (*Dost düşman*) Herkes: *Nidin pes eyledi bu kulnı dōst düşmen kim* (HHD: 663₃ [524] , 24₂ [768] ; ÇGT: 82₆ [129]).

dōst yār (*Dost yar*) Eş dost: *Kaçan benim bile sen dōst yār bolğay sen* (HHD: 393₆ [365]).

eligdin eligge (*Elden ele*) Sahip değiştirerek: *ne teg yetilse elig-din eligge mülk bize* (ÇGT: 50₈ [113]).

‘ışk sevdā (*Aşk sevda*) Aşk ve sevda: *‘ışk sevdāı kōzüm yaşını Ceyhūn eyledi* (YED: 324₆ [317]).

il halk → **il ulus** (*Memleket halk*) Yer ve ahalisi: *Cādū közini Keşmīr ili halkı körüben* (SD: 486 [216]).

il ulus (*Memleket millet*) Yer ve ahalisi: *İl ulus resmine küğüñni tüzgin* (DN: 668 [90]) ← **il halk** .

każa belā (*Kaza bela*) Keder ve sıkıntı: *Każa belā-tur aña dāne-niñ maķāmıge dām* (ÇGT: 127₁₁ [152]).

kiçe kündüz → **tün kün** (*Gece gündüz*) Sürekli: *Kiçe kündüz kulların birle muşahib bolmuşam* (YED: 183₇ [202] ; LD: 355₇ [259] ; HHD: 6₄ [125] ; SD: 264 [156] ; ÇGT: 52₈ [114]) vd.

kil- kit- (*Gelip gitmek*) Görünüp kaybolmak: *Kilib kitti kaçımın yâr u bir sözleşme almadım* (HHD: 840₂ [629]).

köy- örten- (*Yanmak kavrulmak*) Çok üzölmek, acı çekmek: *Köydüm örtendim firâkıñ ilgidin* (HHD: 573₂ [471]).

köz kaç (*Göz kaç*) Kaş göz: *Köz kaçın kanımnu tökmegini eylerler talaş* (YED: 115₅ [144] ; HHD: 702₆ [547] , 935₃ [685] , 966₁ [703] ; GN: 4 [592]) vd.

leb-â-leb → **leb-be-leb** (*Ağzına kadar*) Ağzına kadar dolu: *Leb-â-leb kıldı şekker birle ağzın* (DN: 46 [42] ; TN: 121 [59] ; YED: 317₅ [312]) vd.

leb-be-leb (*Ağzına kadar*) Ağzına kadar dolu: *leb-be-leb vaşlın tilep tapman kenârın niçe kim* (LD: 312₆ [229]) ← **leb-â-leb** .

nâle zâr (*İnleyip ağlama*) Ağlamak: *Bahâr bülbül için çekse nâle zâr yaraşur* (HHD: 357₃ [344] , 300₂ [308] , 828₅ [622] , 532₆ [448] , 503₄ [430]).

nâle feryâd (*Feryat figan*) Acı çekip inleyeyerek: *Yitip derdine geh geh nâle feryâd* (DN: 241 [57]).

otğa gürge (*Kötü durum*) Tehlike: *Cânnu otğa gürge salğan ol şanem köz kaçıdur* (HHD: 193₁ [245] , 956₁ [697]).

öz özi (*Kendi kendisi*) Kendi başına: *öz özi feryâd iter kim eylegey rüsvâ mini* (LD: 301₄ [221] , 262₇ [194] ; DN: 204 [54] , 374 [67] ; HHD: 88₆ [182]) vd.

pey-â-pey (*Art arta*) Birbiri ardınca, azar azar: *Âhî pey-â-pey ile dem-â-dem közümde yaş* (YED: 114₁ [143] , 317₅ [312] ; DN: 167 [52] , 776 [98]) vd.

rû-be-rüy (*Yüz yüze*) Yüz yüze gelmek: *ağzına rû-be-rüy kıdur lutfî kâmunu* (LD: 287₇ [211] ; HHD: 101₆ [190] , 1028₇ [740] ; YED: 15₂ [51]) vd.

sağdın sola (*Sağdan sola*) Sağa sola, başka yere: *Bakmağil sağdın sola vü cân nişâr itgil aña* (HHD: 2₃₈ [66]).

ser-ā-pā → **ser-tā-pā** (*Baştan ayağa*) Baştan sona: *Şadef anı işitmekke ser-ā-pā bir kulağ olsun* (YED: 287₄ [292] , 207₁ [226] , 207₄ [226] , 274₃ [282]) vd. ← **başdın ayağ , başdın azak .**

ser-ā-ser → **ser-be-ser , ser-tā-ser** (*Baştan başa*) Büsbütün: *Tañ atkınça bu iş irdi ser-ā-ser* (DN: 865 [105] ; TN: 276 [73] ; HHD: 738₇ [569] ; YED: 161₃ [185]) vd.

ser-be-ser → **ser-tā-ser** (*Baştan başa*) Büsbütün, tamamen: *Qanı ki ser-be-ser itkey gedādın özge muşāhib* ÇŞAG:29 [121] ; TN: 279 [72] ; ME: 384 [92] ; BÇM: 336b [115] vd.← **ser-ā-ser .**

ser-tā-pā (*Baştan ayağa*) Baştan sona: *Bu nazmıdın kim ser-tā-pā irür kildise rengin* (YED: 259₈ [269] ; HHD: 978₂ [710]) ← **başdın ayağ , başdın azak , ser-ā-pā.**

ser-tā-ser (*Baştan başa*) Büsbütün: *Belā deştini ser-tā-ser kıldırdı* (YED: 157₅ [182] , 228₇ [244] ; HHD: 802₁ [606]) vd. ← **ser-ā-ser , ser-be-ser.**

teñ tuş (*Denk eşit*) Benzer eşit: *Hūrşid ü mäh yüzüne teñ tuş körünmedi* (HHD: 568₄ [468] , 592₅ [483] , 838₄ [628] , 970₃ [706] , 1030₆ [741]) vd.

til ağız → **til ağızı tig-** (*Dil ağız*) Ağız dil: *tigse raqıblerniñ eger til ağızı bizge ni aceb* (LD: 320₅ [234]).

tün kün (*Gece gündüz*) Gece gündüz: *Kök atı üzre minip tün künyiler ol şeh-süvār* (SD: 8 [92]; LD: 208₆ [157] , 359₃[261] ; HHD: 456₂ [402] , 828₆ [622]) ← **kiçe kündüz .**

tüş- qop- (*Düşe kalka*) Zorlukla: *seniñ hikāyetiñe ol tülki hikāyeti münāsib turur kim tüşe qopa kaçır sen* (ÇGT: 61₇ [119]).

yahşı yaman (*İyi kötü*) Şöyle böyle: *yahşı yaman barça urarlar anı* (TSA: 69 [152] ; DN: 778 [98] ; HHD: 646₄ [514] , ; ÇGT: 3₁₃ [90] ; OYM: 5₅ [172]) vd.

yaq- örte- → (*Yakmak yıkmak*) Büyük zarar vermek: *Yaqıb örtedi hānumān aşkıñ* (HHD: 537₁ [450]).

yazı yaban (*Ova dağ*) Her yer, dağ taş: *pehluvān-lar qaşıda meniñ evimdin kaçır yazı yabanda başıñğa tofrağ savurur sen* (OYM: 10₆ [176]).

yıqıl- qop- (*Düşe kalka*) Zorlukla: *Yıkla qopa öz üyine bardı zāl* (ME: 371 [90]).

yir kök (*Yer gök*) Yer gök, her taraf: *Anıñ tig boldı yir kök kim kişi yir kökni farq itmes* (SD: 283 [160] , 488 [216] ; ÇGT: 51₂[114] , 68₂[122] ; OYM: 1₈[168]).

yi- iç- (*Yemek içmek*) Yemek, içmek: *Atayl'ğa yimek içmek kirekmes* (ÇŞAG:44 [122]).

1.4. Kalıp Sözcükler (İlişki Sözcükleri)

Sabahleyin karşılaştığında *günaydın* veya yemek yerken *afiyet olsun* gibi belli durumlarda kullanılan ve bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bu sözcüklerin anlamsal, işlevsel, yapısal, sosyal ve kültürel özelliklerine göre tanımlandıklarını ortaya koyan Gökdayı, sözcük konusu özelliklerin betimlenebildiğinde ilişki sözcükleri, atasözcükleri, deyimler ve ikilemelerden olan farklı yönlerinin ortaya çıkacağını ve bu sözcüklerin diğer kalıplaşmış sözcük birliklerinden ayırt edilmesinin kolaylaşacağını belirtmektedir (Gökdayı, 2008: 92). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi ilişki sözcükleri toplumların hayata bakışını ve hayatı algılayışını zarif bir biçimde yansıtır. Aksan'a göre ilişki sözcükleri, bir toplumun örf adetlerini, dünya görüşünü ve bireyler arasındaki ilişkilerini yansıtmaları bakımından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü bu sözcükler, o toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Aksan, 2015: 42).

Kalıplaşmış dil birlikleri ve elbette ilişki sözcükleri o dilin konuşulduğu toplumun örf ve âdetlerini, gelenek ve göreneklerini, milli ve manevi kültürünü ortaya koymaktadır. Toplumun incelik ve nezaketinin bir yansıması kabul edebileceğimiz ilişki sözcükleri Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilerek alfabetik sırayla verilmiştir.

cānına minnet (*Canına minnet*) Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşılan memnunluğu anlatmak için söylenen bir sözcük: *Her gam u derde ki kelse yār saridin maña* (GD: 9₃ [21]).

hāl tili (*Hal dili*) Davranışlarıyla anlatma: *Hāl tili birle ayıttı cevāb* (ME: 474 [102]).

‘özr kıl- (*Özür dilemek*) Bağışlanmayı istemek: *‘Özr koluñ kim maña kıl sun helāl* (ME: 431 [97]).

seniñ ilgidin (*Senin elinden*) Senin yüzünden, senden geliyor: *Feyād seniñ cevr ü cefā ilgidin iy dost* (HHD: 704₇ [549]).

söz kilişi (*Söz gelişi*) Söz gelimi, mesela: *la ‘lñi didim dürc durur söz kilişindin* (LD: 181₁ [138] , 181₃ [138] , 181₄ [138] , 181₅ [138] , 526₁ [305]) vd.

yok yerde (*Yok yerde*) Boşu boşuna, sebepsiz: *revā tutma ki yok yerde bu kıl ölgey temennādın* (LD: 197₇ [149]).

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Atasözleri

Taranan metinlerde 19 adet atasözüne tesadüf edilmiştir. Bunlardan 10 tanesi Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki uzantılarını bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 1). Tabloda atasözleri alfabetik sıraya uygun olarak dizilmiştir.

Tablo 1: Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Atasözlerinin Karşılaştırılması

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesindeki Atasözleri	Türkiye Türkçesindeki Atasözleri
aķ yarmaķ ķara kūn ũçũn	Ak akçe kara gün içindir.
altun kūmũşdin haķar yıramas	Dağ başından duman eksik olmaz.
artuķsı devlet kŕz ķıķarmas	Fazla mal göz çıkarmaz.
bu kūnnũñ iřini tañdaĝa salma	Bu günün işini yarına bırakma.
ĝarib hālini ĝarib bilũr	Damdan düşenin halini damdan düşen bilir.
ķařřabĝa yaĝıñ ĝamı vũ ũçkũĝe cān ķayĝusı	Kasap et derdinde, koyun can derdinde.
kŕzdin yıraķ bolsa kŕñũldin yıraķ imiş	Gözden irak olan gönülden de irak olur.
renc kŕrmegũnçe genc bilinmes	Varlığın kıymeti yoklukta bilinir.
su barur u taş ķalur	Sel gider kum kalır.
yaman dũřmenim du'āsındın dŕstdın dũřnām yaķřıraķ	Dost acı söyler.

2.2. Deyimler

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen deyimlerin 202 adedi Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır. Bu dönemde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde de kullanılmakta olan deyimlerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi, Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanım şekillerini bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 2). Tabloda deyimler Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 2: Türk Dili Tarihi Açısından Deyimler

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
adakınta kösül-		adaķıñğa tüş-	ayaklarına kapan-
ağır kıala bol-	ağır gel-	ağır kil-	ağır gelmek
ağzını köni tut-		ağzını açma-	ağzını açtır-
ağızda tut		ağzıda tüşme-	dilinden düşürme-
		āh çek- / āh it-	ah çek- / ah et-
		āhı tut-	ahı tut-
		‘aql al-	akıl al-
		‘aqlı kit-	aklı git-
		alnına yazıl-	alnına yazıl-
		amān bir-	aman ver-
ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant iç-
		aş er-	aş er-
	at koy-	at koy-	ad koy-
		‘avām ağzıge tüş-	elin diline düş-
		ay toğ-	ay doğ-
	ayağdan tüş-	ayakıdın tüş-	elden ayakdan düş-
		bahtı kara / kara baht	kara baht / kör talih
		baş alıp ayak kötür- / baş alıp kit- / başın alıp kaç-	başımı alıp git-
	baş koy-	baş koy-	baş koy-
		başğa taş yağ-	başına taş yağ-
		bel bağla-	bel bağla-
	belā teg-	belāğa tüş-	belaya çat-
sewünçi ber-	beşāret bir-	beşāret bir-	müjde ver-
boyun eg- / boyun su-	boyun eg- / boyun sun-	boyun ig- / boyun sun-	boyun eğ-
can al-		cān al-	canını al-
can ber-		cān bir-	can ver-
		cān çek-	can çekiş-
canı çık	cānı çık-	cān çık-	canı çık-
can kan kurbān kıl-	cān fidā bol-	cān fedā bol-	can feda
		cān kulaķı	can kulaķı
		cān kurbān / cān oyna- / cānı bile başı oyna-	can kurban
		cānıñğa yit-	canına yet-
elgin yu-	cāndan el yu- / il yu-	cāndın ilig yu- / iligni yu-	umut kes-
	cānına kaçd it-	cānıñğa kaçd it-	canına kast et-
		cefā çek- / cefā kötrü- / cevr çek-	cefa çek-
	cirāhatı üstüne tuz koy-	cerāhatıge tuz ek-	yaraya tuz ek-

cevab ber-	cevāb bir- / ün bir-	cevāb bir-	cevap ver-
		cezā bir-	ceza ver-
		çiğēr pāre	çiğērpāre / canpāre
süçig söz		çüçük söz / süçi söz / süçüg söz	tatlı söz / tatlı dil
	dem ur-	dem ur-	dem vur-
		derd çek-	dert çek-
destur ber-	destūr bir-	destūr bir-	destur ver-
devlet atın min-		devlet atın min-	devlet atına bin-
		devlet kuşu	devlet kuşu
		el üstinde tut-	el üstünde tut-
elig sun-		elgini uzat-	el uzat-
		elidin çık-	elinden çık-
	il çek- / el tart-	elig tart-	el çek-
elig tut-		elig tut-	elinden tut-
		elige tüş-	eline tüş-
		eser kılma-	eser kalma-
		esir tüş-	esir düş-
tuz tatur-	fāyda tegür- / fāyide tap-	fāyide bir-	fayda ver-
		fetvā bir-	fetva ver-
	fitne kōpar-	fitne bas- / fitne kōpar- / fitne sal-	fitne çıkar-
		fırsat bir-	fırsat ver-
		ğaflet yukusu	gaflet uykusu
		ğālib kel-	galip gel-
gam ye- / kağgu ye-		ğam yi-	gam ye-
	ğanīmet kōr-	ğanīmet bil- / ğanīmet tut-	ganimet say-
		ğunāhına bakma-	kusuruna bakma-
	ħaber bir-	ħaber bir-	haber ver-
haddin keç-	ħadden keç-	ħaddin aş-	haddini aş-
		ħaddımı bil-	haddini bil-
		ħađdın ümīd üz-	Allah'tan ümit kesil-
		ħasret çık-	hasret çek-
		ħayrān kıl-	hayran kal-
	ħor gör-	ħor kōr-	hor gör-
hoş kel-		ħōş kil-	hoş gel-
	ħoş gör-	ħōş kōr-	hoş gör-
	içi yan-	içi kōy-	içi yan-
		iki ‘ālem / ikki ocun	iki cihan
		il ağzında tüş-	el ağzına tüş-
elig ber- / kol ber-		ilig bir	el ver-
		ilig üstide tut-	el üstünde tut-
	īmān ketür-	īmān kiltür-	iman getir-
		intiķām al-	intikam al-

işi tüş-		işi tüş-	işi düş-
		kan da' vāsı	kan davası
kan tök-	kan tök-	kan tök-	kan dök-
		kan yığla-	kan ağla-
		kanı kayna-	kanı kayna-
		kanı yirde kal-	kanı yerde kal-
		kanına susa-	kanına susa-
		qara sevdā	kara sevda
		karar al-	karar al-
katıg kınıg köñül		qatıg köñül	katı gönül
kıl uçınça		qıl uçı	kıl ucu kadar
		qıl yar-	kılı kırk yar-
		qıyāmet qop-	kıyamet kop-
kız ber-		kız ber-	kız ver-
		kin bağla- / kin tut-	kin tut-
köñli açıl- / köñli açuk	köñli açıl-	köñli açıl-	içi ferahla-
		köñli bar	gönlü var
		köñli qal-	gönlü kal-
könüli tar	tar köñüllüg / köñli tar bol-	köñli tar / köñli tar bol-	gönlü dar
köñli tirig		köñli tirig	gönlü diri
		köñlide keç-	gönlünden geç-
	köñlige tüş-	köñline tüş-	gönlüne düş-
köñül al-	köñül al-	köñül al-	gönlünü al-/ sevdir-
köñül awla-		köñül avla-	göñül avla-
köñül ba- ula- / köñül bağla-	köñül bağla-	köñül bağla-	göñül bağla-
köñül ber-	köñül bir-	köñül bir-	göñül ver-
		köñül qoy-	göñül koy-
köñül kötür-		köñül kötür-	göñül yükselt-
köñül közi	köñül közi	köñül közi	göñül gözü
köñüli örten- / köñüli köy- / köñlin açıt-		köñül örten- / köñül köy-	gönlü yan-
köñül sı-		köñül sın-	kalbi kırıl-
köñül üz-		köñül üz- / köñül kis-	köñül kes-
köñülde tut-		köñülde tut- / köñülde saqla-	göñülde tut-
köñüldin çıkar-		köñüldin çıkar-	göñülden çıkar-
köz qam-		köz qam-	göz kamaştır-
		köz nuru	göz nuru
köz tegür-		köz tig-	göz değ-
köz tik- / közin tik-	köz tik-	köz tik-	göz dik-
köz tut-	köz tut-	köz tut-	göz tut-
köz uçı	közi ucu	köz uçı	göz ucu

yaş akıt- / yaşı ak-	közi yaşı aq-	köz yaşı tök- / yaş tök-	göz yaşı dök-
köz yum-	köz yum-	köz yum-	göz yum-
köz yumup aç-		köz yumup aç-	göz açıp kapa-
	közden sal-	közdin sal- / közidin yırağ sal-	gözden sal-
		közge körünme-	göze görünme-
		közi qara	gözü qara
	közi tüş-	közi tüş-	gözü düş-
köz aç-	köz aç-	közün aç-	gözünü aç-
		közni qara kı1- / közini qarart-	gözünü karat-
köz yarut- / közi yaru-		közni yarut-	gözü parla-
kulgak ber- / qulağ tut- / köz qulağ tut-	qulağ qoy- / qulağ tut-	qulağ qoy- / qulağ sal-	kulak ver-
	qurbān kı1-	qulı bol-	kulu kurbanı ol-
		kulp tak-	kulp tak-
		qulun kemine baqma-	kulun kusuruna bakma-
		quruğ ekmek	kuru ekmek
kurug söz		quruğ söz	kuru söz
quvvet bir- / arqa ber- / elin al-		quvvet ber-	kuvvet ver-
kün bat-	kün bat-	kün bat-	güneş bat-
kün tog-	küneş çık- / küneş toğ-	kün çık- / kün toğ-	güneş doğ-
	laf ur- / laf vur-	lāf ur-	laf vur-
		meydān birme-	meydan verme-
		min du' ācı	bin duacı
minnet ur-	minnet qoy-	minnet çık-	minnet çek
müjde ber- / sewünç ber-		müjde bir-	müjde ver-
	nefsin öltür- / tengrige kaç-	nefsi ölüğ	ölü nefis
orun ber-		orun ber-	değer ver-
öç al-	öç al-	öç al-	öç al-
özün köyür-		özünü örte- / özünü yaq-	kendini yak-
özün bilme-		özün bilme-	kendini bilme-
		özüne kil-	kendine gel-
	rāst bol-	rāst kel-	rastgel-
	revā tut-	revā kör-	reva gör-
selam ber-	selām vir-	selām bir-	selam ver-
şavāp kör-		şevāb kör-	sevap say-
		şıfıra tapşur-	sıfıra indir-
		sır sakla-	sır sakla-
söz aç-	söz aç- / til aç-	söz aç-	söz aç-

söz al-		söz al-	söz al-
sözke kir-	tilge kel-	sözge kir-	söze gir-
		suyığa iltip susuz kitür-	suya götürüp susuz getir-
süçig sözle-		süçüg sözle-	tatlı konuş-
		şirin söz	şirin söz
tañ at-	tañ at-	tañ at-	tan at-
elgi tar		tar elig	eli dar
taş köñüllüg		taş bağır / taş yürekliğ	taş kalpli
til agız kıl-		til ağzı tig-	dedikodu yap-
til uzat-	til uzat-	til uzat-	dil uzat-
		tile tüş-	dile düş-
		tişi yitme-	diş geçireme-
		tohumu kuru-	tohumu kuru-
	turuş yüzli	turuş yüzlüğ	ekşi yüzlü
	tüş kör-	tüş kör-	düş gör-
		ucuz kurtul-	ucuz kurtul-
		uykusı ağır	uykusu ağır
	ülfet kemiş- / üns tut-	ülfet tut-	yakınlık kur
ün ber-	ün bir-	ün çık-	ses ver-
	vañan tut- / iw tut- / turağ tut-	vañan tut-	vatan tut-
		vebali boynuğa	vebali boynuna
yaka tut-		yağa tut-	yakasından tut-
	yakın tut-	yakın tut-	yakın tut-
		yâr tut-	dost tut-
		yas tut-	yas tut-
	yavuz köz	yavuz köz / yaman köz	kötü göz
yırak tur	yırak tut-	yırağ tut-	uzak tut-
		yol ağzı	yol ağzı
yol ber-		yol bir-	yol ver-
yol tut-		yol tut-	yol tut-
yol az-	yoldın az-	yol yañıl- / yoldın az- / yoldın çık-	yoldan çık-
yolka kir-	yolğa tüş-	yolğa kir-	yola çık-
yumşak sav		yumşak söz	yumuşak söz
yürek aldur-		yürek aldur-	yüreklendir-
yürek yar-		yüregini yar-	yürek yar-
yüz ewür-	yüz evür-	yüz ivür-	yüz çevir-
yüz ur-	yüz ur-	yüz ur-	yüz ur-
yüzin al kıl- / yüzi karar-	yüzünü kara eyle-	yüzi kara bol-	yüzünü kara çıkar-
		yüzige bakma-	yüzüne bakma-
		yüzige tükür-	yüzüne tükür-
		yüzige urma-	yüzüne vurma-

yüzi burkur-		yüzün tüş-	yüzü düş-
	zahmet eyle-	zahmet ber-	zahmet ver-
zaman ber-	zamān bir-	zamān bir-	zaman ver-
		zerre miqdārınça	zerre miktarınca
	ziyān tegür-	ziyān bir-	zarar ver-
		ziyān çek-	zararını çek-

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan deyimlerin 42 adedine hem Eski Türkçe hem Harezmi Türkçesi döneminde rastlanmıştır. Bu dört dönemde yansıması görülen deyimlerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi, Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanım şekillerini bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 3). Tabloda deyimler Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 3: Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırılması (Eski Türkçe-Harezmi Türkçesi-Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi- Türkiye Türkçesi)

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
ağır kıla bol-	ağır gel-	ağır kil-	ağır gelmek
ant iç-	ant iç-	ant iç-	ant iç-
sewünçi ber-	beşāret bir-	beşāret bir-	müjde ver-
boyun eg- / boyun su-	boyun eg- / boyun sun-	boyun ig- / boyun sun-	boyun eg-
canı çık	cānı çık-	cān çık-	canı çık-
can kan kurbān kıl-	cān fidā bol-	cān fedā bol-	can feda
elgin yu-	cāndan el yu- / il yu-	cāndın ilig yu- / iligni yu-	umut kes-
cevab ber-	cevāb bir- / ün bir-	cevāb bir-	cevap ver-
destur ber-	destūr bir-	destūr bir-	destur ver-
tuz tatur-	fāyda tegür- / fāyide tap-	fāyide bir-	fayda ver-
haddin keç-	ḥadden keç-	ḥaddin aş-	haddini aş-
kōñli açıl- /kōñli açuk	kōñli açıl-	kōñli açıl-	içi ferahla-
kōñlü tar	tar kōñüllüg / kōñli tar bol-	kōñli tar / kōñli tar bol-	gönlü dar
kōñül al-	kōñül al-	kōñül al-	gönlünü al-/ sevdirdir-
kōñül ba- / kōñül bağla-	kōñül bağla-	kōñül bağla-	gönül bağla-

köñül ber-	köñül bir-	köñül bir-	gönül ver-
köñül közi	köñül közi	köñül közi	gönül gözü
köz tegür-		köz tig-	göz değ-
köz tik- / közin tik-	köz tik-	köz tik-	göz dik-
köz tut-	köz tut-	köz tut-	göz tut-
köz uçı	közi ucu	köz uçı	göz ucu
yaş akıt- / yaşı ak-	közi yaşı aq-	köz yaşı tök- / yaş tök-	göz yaşı dök-
köz yum-	köz yum-	köz yum-	göz yum-
köz aç-	köz aç-	közin aç-	gözünü aç-
kulgak ber- / kulak tut- / köz kulak tut-	kulak qoy- / kulak tut-	kulak qoy- / kulak sal-	kulak ver-
kün bat-	kün bat-	kün bat-	güneş bat-
kün tog-	küneş çık- / küneş toğ-	kün çık- / kün toğ-	güneş doğ-
minnet ur-	minnet qoy-	minnet çık-	minnet çek
öç al-	öç al-	öç al-	öç al-
selam ber-	selâm vir-	selâm bir-	selam ver-
söz aç-	söz aç- / til aç-	söz aç-	söz aç-
sözke kir-	tilge kel-	sözge kir-	söze gir-
tañ at-	tañ at-	tañ at-	tan at-
til uzat-	til uzat-	til uzat-	dil uzat-
ün ber-	ün bir-	ün çık-	ses ver-
yıraq tur	yıraq tut-	yıraq tut-	uzak tut-
yol az-	yoldın az-	yol yañıl- / yoldın az- / yoldın çık-	yoldan çık-
yolka kir-	yolğa tüş-	yolğa kir-	yola çık-
yüz ewür-	yüz evür-	yüz ivür-	yüz çevir-
yüz ur-	yüz ur-	yüz ur-	yüz ur-
yüzün al kıl- / yüzi karar-	yüzünü qara eyle-	yüzi qara bol-	yüzünü kara çıkar-
zaman ber-	zamân bir-	zamân bir-	zaman ver-

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan deyimlerin 49 adedine sadece Eski Türkçe döneminde rastlanmıştır. Bu deyimlerin bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 4). Tabloda deyimler Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 4: Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırılması (Eski Türkçe- Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi- Türkiye Türkçesi)

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
adakınta kösül-		adaķıñğa tüş-	ayaklarına kapan-
ağzını köni tut-		ağzını açma-	ağzını açtır-
ağızda tut		ağzıda tüşme-	dilinden düşürme-
can al-		cân al-	canını al-
can ber-		cân bir-	can ver-
cân kıan kıurbân kııl-		cân kıurbân / cân oyna- / cânı bile başı oyna-	can kurban
süçig söz		çüçük söz / süçi söz / süçüg söz	tatlı söz / tatlı dil
devlet atın min-		devlet atın min-	devlet atına bin-
elig sun-		elgini uzat-	el uzat-
elig tut-		elig tut-	elinden tut-
gam ye- / kağgu ye-		ğam yi-	gam ye-
hoş kel-		hōş kil-	hoş gel-
elig ber- / kol ber-		ilig bir	el ver-
işi tüş-		işi tüş-	işi düş-
katıg kınıg köñül		ķatıg köñül	katı gönül
kıl uçınça		ķıl uçı	kıl ucu kadar
kız ber-		kız ber-	kız ver-
köñli tirig		köñli tirig	gönlü diri
köñül awla-		köñül avla-	gönül avla-
		köñül kıoy-	gönül kıoy-
köñül kötür-		köñül kötür-	gönül yükselt-
köñülü örten- / köñülü köy- / köñlin açıt-		köñül örten- / köñül köy-	gönlü yan-
köñül sı-		köñül sın-	kalbi kırıl-
köñül üz-		köñül üz- / köñül kis-	könül kes-
köñülde tut-		köñülde tut- / köñülde saķla-	gönülde tut-
köñüldin çıkar-		köñüldin çıkar-	gönülden çıkar-
köz kıam-		köz kıam-	göz kamaştır-
köz tegür-		köz tig-	göz değ-
köz yumup aç-		köz yumup aç-	göz açıp kapa-
köz yarut- / közi yaru-		közni yarut-	gözü parla-

kurug söz		ķuruķ söz	kuru söz
ķuvvet bir- / arķa ber- / elin al-		ķuvvet ber-	kuvvet ver-
müjde ber- / sewünç ber-		müjde bir-	müjde ver-
orun ber-		orun ber-	değer ver-
özün köyür-		özüni örte- / özüni yaķ-	kendini yak-
özün bilme-		özün bilme-	kendini bilme-
şavāp kör-		şevāb kör-	sevap say-
söz al-		söz al-	söz al-
süçig sözle-		süçüg sözle-	tatlı konuş-
elgi tar		tar elig	eli dar
taş köñüllüg		taş bağır / taş yürekliğ	taş kalpli
yaka tut-		yaķa tut-	yakasından tut-
yol ber-		yol bir-	yol ver-
yol tut-		yol tut-	yol tut-
yumşak sav		yumşak söz	yumuşak söz
yürek aldur-		yürek aldur-	yüreklendir-
yürek yar-		yüregini yar-	yürek yar-
yüzi burkur-		yüzün tüş-	yüzü düş-

Klasik Öncesi Çāęatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ve Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan deyimlerin 31 adedine sadece Harezmi Türkçesi döneminde rastlanmıştır. Bu deyimlerin bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 5). Tabloda deyimler Klasik Öncesi Çāęatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 5: Klasik Öncesi Çāęatay Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırılması (Harezmi Türkçesi-Klasik Öncesi Çāęatay Türkçesi- Türkiye Türkçesi)

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çāęatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
	at ķoy-	at ķoy-	ad koy-
	ayaķdan tüş-	ayakdın tüş-	elden ayakdan düş-
	baş ķoy-	baş ķoy-	baş ķoy-
	belā teg-	belāęa tüş-	belaya çat-
	cānına ķaşd it-	cānıęa ķaşd it-	canına kast et-
	cirāhatı üstüne tuz ķoy-	cerāhatıęe tuz ek-	yaraya tuz ek-

	dem ur-	dem ur-	dem vur-
	il çek- / el tart-	elig tart-	el çek-
	fitne kıpar-	fitne bas- / fitne kıpar- / fitne sal-	fitne kıkar-
	ġanımet k�r-	ġanımet bil- / ġanımet tut-	ganimet say-
	ħaber bir-	ħaber bir-	haber ver-
	ħor g�r-	ħor k�r-	hor g�r-
	ħoř g�r-	ħoř k�r-	hoş g�r-
	içi yan-	içi köy-	içi yan-
	ıman ket�r-	ıman kiltür-	iman getir-
	k�nline t�ş-	k�nline t�ş-	gönlüne d�ş-
	közden sal-	közdin sal- / közidin yırağ sal-	gözden sal-
	közi t�ş-	közi t�ş-	gözü d�ş-
	ķurb�n kıl-	ķulı bol-	kulu kurbanı ol-
	laf ur- / laf vur-	l�f ur-	laf vur-
	nefsin �lt�r- / tenġrige kaç-	nefsi �l�g	�l� nefis
	r�st bol-	r�st kel-	rastgel-
	rev� tut-	rev� k�r-	reva g�r-
	turuş yüzli	turş y�zliġ	ekşi yüzli
	t�ş k�r-	t�ş k�r-	d�ş g�r-
	�lfet kemiş- / �ns tut-	�lfet tut-	yakınlık kur
	vaşan tut- / iw tut- / turağ tut-	vaşan tut-	vatan tut-
	yakın tut-	yakın tut-	yakın tut-
	yavuz k�z	yavuz k�z / yaman k�z	kötü göz
	zahmet eyle-	zaħmet ber-	zahmet ver-
	ziy�n tegür-	ziy�n bir-	zarar ver-

2.3. İkilemeler

Klasik  ncesi ağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ikilemelerin Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimlerini bir tabloyla göstermek uygun g r lm ştir (bk. Tablo 6). Tabloda ikilemeler Klasik  ncesi ağatay Türkçesinde tespit edilen ikilemelerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 6: Türk Dili Tarihi Açısından İkilemeler

Eski Türkçe	Harezmi Türkçesi	Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
aç- suvsa-	açı- susa-	açlık susalık	açlık susuzluk
altun kümüş	altun kümüş	altun kümüş	altın gümüş
ata ana / ana baba	ata ana	ata ana	ata ana
		dōst düşmen	dost düşman
		bir ikki	bir iki
	keçe kündüz / kün kiçe	kiçe kündüz	gece gündüz
		köz kaş	göz kaş
	nāle vü zārī	nāle zār	inleyip ağlamak
teñ tuş / tuş teñ	teñ tuş	teñ tuş	denk eşit
tün kün	tün kün	tün kün	gece gündüz
edgü yavlak	yāhşı yaman / yawuz yahşı	yāhşı yaman	iyi kötü
		yazı yaban	yazı yaban
yi- aşı- / yi- iç-	ye- iç-	yi- iç-	yemek iç-
	yer kök	yir kök	yer gök

Tespit edilen 48 ikilemenin 14 tanesi Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır: Türkiye Türkçesinde yaşayan ikilemelerin 7 tanesine hem Eski Türkçe hem Harezmi Türkçesi dönemlerinde rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde yaşayan ikilemelerin 3 tanesine sadece Harezmi Türkçesi dönemlerinde rastlanmaktadır.

2.4. Kalıp Sözcükler (İlişki Sözcükleri)

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen ilişki sözcüklerinin Türkiye Türkçesindeki uzantılarını bir tabloyla göstermek uygun görülmüştür (bk. Tablo 7). Tabloda veriler Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinde tespit edilen deyimlerin alfabetik sırası dikkate alınarak sıralanmıştır.

Tablo 7: Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde İlişki Sözcüklerinin Karşılaştırılması

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi	Türkiye Türkçesi
cānına minnet	canına minnet
hāl tili	hal dili
‘ özl qol-	özür dile-
seniñ ilgidin	senin elinden
söz kilişi	söz gelişi
yok yerde	yok yerde

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinleri üzerine yapılan çalışmamızda tespit edilen eserlerin büyük bir çoğunluğu nazım biçimindedir. Bu bağlamda taranan metinlerde tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinden ilişki sözlerine atasözü, deyim ve ikilemeye nazaran az tesadüf edilmiştir. Tespit dilen 6 adet ilişki sözlerinin tamamının Türkiye Türkçesinde de yaşadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Yeni bir kavramı karşılamak üzere en az iki kelimenin dilin doğal seyri içerisinde ve zamanla oluşan kalıplaşmış söz birlikleri Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli ve özel bir yer tutmaktadır. Atasözü, deyim, ikileme ve ilişki sözleri açısından Türk dilinin zenginliği, Türk dilinin tarihi dönemleri içerisinde de tespit edilebilmektedir. Kalıplaşmış söz birliklerinde anlam genel ve nesnel niteliktedir ve söz birliğini oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarıyla herhangi bir ilgi ve bağı kalmamıştır. Çünkü bu söz birliğini oluşturan dil unsurları farklı bir kavramı karşılamakta, uzun anlatımlara gerek duymadan etkili ve güçlü bir iletişimi mümkün kılmaktadır.

Kalıplaşmış söz birlikleri toplumların milli ve manevi kültür yapılarına göre ortaya çıkar ve bu yapı doğrultusunda gelişme gösterir. Bu bağlamda kalıplaşmış ifade birlikleri ait oldukları toplumun fikir dünyasını, bakış açısını, değer yargılarını, insan ilişkilerini, zamanla geçirdiği sosyal değişimleri, bilgi ve yaşanmışlıklarını yansıtması açısından oldukça önemlidir. Bir anlamda milletlerin tarihine, sosyal hayatına, dünya görüşüne kaynaklık etmektedir.

Hem kültür dilinde hem günlük konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan kalıplaşmış söz birlikleri üzerine bugüne kadar pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar Türk dilinin atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler açısından ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar ayrıca kalıplaşmış söz birliklerinin Türk dilinin tarihi dönemleri içerisindeki değişimini ve önemini de göstermektedir. Biz de bu çalışmamızda Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözleri bir arada tarayarak tespit etme gereği duyduk. Ancak taranan metinlerin manzun ağırlıklı olması kalıplaşmış söz birliklerini anlamlandırırken bağlamı geniş almamızı gerekli kıldı. Çünkü nazım dili nesir diline nazaran devrik bir yapıya sahiptir.

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözleri tespit etmek amacıyla dönemin belli başlı eserleri tespit edilmiştir. Sonrasında ise Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinin ve Türk dilinin anlam, yapı ve kullanılabilirlik özellikleri dikkate alınarak kalıplaşmış söz birlikleri belirlenen eserlerden tespit edilmiştir. Veri olarak alınacak kalıplaşmış söz birliklerinin dönemin dil özelliklerine uygunluğunun yanı sıra Türk dilinin kültür dili ve günlük

dildeki kullanımında yer almasına, Türkçenin yapısal ve anlamsal özelliklerini taşımasına ve söz birliklerini oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarından uzaklaşarak mecaz yoluyla yeni anlam kazanmasına dikkat edilmiştir. Kaynak taraması esnasında mecaz anlam yönünden oldukça zengin bir veri kaynağıyla karşılaşılmıştır. Elbetteki bunda Türk dilinin tarihi boyunca mecaz anlama yatkınlığı ve kalıplaşmış söz birliği açısından zengin bir söz varlığına sahip olması çok etkili olmuştur. Bu söz birliklerinin bir kısmı ses değişimlerine; bir kısmı bazı yapısal, anlamsal ve işlevsel değişikliklere uğrayarak Türkiye Türkçesine yansımıştır.

Atasözü, deyim, ikileme ve kalıp söz (ilişki sözleri) şeklinde yapılan tasnifte deyimlerin daha yaygın ve daha fazla olduğu görülmüştür. Deyimlerden deyimleşmiş birleşik fiiller mastar haliyle, fiili olmayan deyimler yalın haliyle yazılmıştır. Mecaz anlam bakımından Türk dilinin en zengin söz birliği olan deyimlerin oluşumunda, bünyesinde barındırdığı kelimelerin karşıladığı anlamla deyim karşıladığı anlam farklılaşmıştır ve bünyesinde ne kadar kelime barındırırsa barındırsın tek bir durumu veya kavramı karşılamaktadır. Kısa ve özlü anlatımlarıyla anlamı güçlü, anlatımı etkili kılmak amacıyla yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinleri tarandığında tespit edilen 1032 adet deyim kuruluş biçimlerine şöyle tesadüf edilmiştir: 865 tanesi deyimleşmiş birleşik fiil olarak (*ağır kil-, elgini uzat-, kadem bas-, köñül ilin boz-, yol içre sal- vd.*), 79 adet deyim isim tamlaması yoluyla (*‘arz küni, boguz belâsı, köñül közi, yüz karalığı vd.*), 53 adet deyim sıfat tamlaması yoluyla (*bili bağlık bende, çapan ton, dağlıg köñül, fettân köz, hazır cuvâb, ikki dünyâ, kâfir köz, kara sevdâ, kuruğ ekmek, süçi söz, yumşak söz vd.*), 12 adet deyim isnad öbeği yoluyla (*bağrı taş, bahtı kara, içi arıg, köñli tar, uykusu ağır vd.*), 8 adet deyim cümle biçiminde (*‘arzûğa ‘ayb yok, bağrıda taş bar, köz körmişi yok vd.*), 5 adet deyim fiili düşerek eksilteli anlatım yoluyla (*kanı boynına, gamzesi tatar, uykusu ağır vd.*), 4 adet deyim ayrılma öbeği yoluyla (*‘akıldın yırak, başdın ayak, başdın azak, cândın süçi*), 4 adet deyim zarf fiil öbeği yoluyla (*ağız tola, köz köre, yol urğuçı, zerre miqdârınça*), 1 adet deyim yönelme öbeği biçiminde (*canga ziyân*), 1 adet deyim edat öbeği yoluyla (*Tinri üçün*) kurulmuştur.

Türk dilinin kısa ve özlü anlatımında rastladığımız ve deyimler kadar Türk dilinin belirleyici bir özelliği de atasözleridir. Çalışmamız esnasında tespit edilen

atasözleri öğüt verme, ders alma, deneyimleri paylaşma amacıyla kullanılmıştır. Bu söz birlikleri bazı yapısal ve anlamsal değişikliklerle günümüz Türk diline yansımıştır ve halen yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir yargı biçiminde olan ve deyimlerden farklı olarak öğretici yanı bulunan atasözleri metinlerde görüldüğü gibi alınmıştır. Çünkü atasözlerinde yer alan kurucu fiillerin çekimleri de kalıplaşmıştır ve değişiklik arz etmemektedir. Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde yer alan atasözleri dönemin bilgi, tecrübe ve dünya görüşünü yansıttığı kadar Türkiye Türkçesinde de aynı geçerlilikle kullanıldığı görülmektedir. Tespit edilen atasözlerimiz, her biri bağımsız birer cümle olan ve bir deneyimi yansıtan ifadeler olarak karşımıza çıkmıştır (*aķ yarmaķ kara kün için, ‘illet birle ölmek minnet birle tirilmekdin edgürek vd.*).

İkilemeler anlamı pekiştirmek, anlatımı daha çekici ve etkili kılmak için eş, yakın, karşıt anlamlı veya ses çağrışımları olan kelimelerin yan yana gelmesiyle kurulmuştur. İkilemelerin temel görevi anlamı güçlendirmek olsa da kullanıldıkları cümlelere abartma, benzetme, pekiştirme, istihza gibi anlamlar da katar. Türkçe ikileme türetme konusunda sınırsız imkana sahiptir. Çalışmamızda aralarında bağlayıcı unsur bulunmayan ikilemeler dikkate alınmıştır. *Ye- iç-* gibi fiillerle kurulan ikilemelerde mastar hali kullanılmıştır.

Veri olarak tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinden 48 adedine ikileme olarak tesadüf edilmiştir. Tespit edilen ikilemelerin 23 adedi yakın anlam ilişkisi (*derd gam, dost yar, nale zar vd.*), 10 tanesi zıt anlam ilişkisi (*dost düşmen, kiçe kündüz vd.*) ile kurulmuştur.

2 adet ikileme tekrar yoluyla (*eligdin eligge, öz özi*), 1 ikilememiz de olumlu olumsuz anlam ilişkisi (*bil- bilme-*) ile kurulmuştur. Geriye kalan 12 ikilememiz Türk dili imla kuralları dışında bir araya gelmiş (*d em-a-dem, dem-be-dem, ser-a-pa vd.*) ancak taranan eserlerde sıklıkla rastlanıldığı için veri olarak alınmıştır.

27 adet ikileme Türkçe kökenli kelimelerle (*açuk yaruk, açlık susalık, köy-örten-, ye- iç-, kiçe kündüz, yir kök, bil- bilme-, öz özi vd.*) kurulmuştur. 19 adet ikileme her ikisi de yabancı kökenli kelimelerden (*dōst düşmen, ‘ışk sevdā, қаза belā, nāle zār, nāle feryād vd.*) oluşmuştur. Bu kelimelerin çoğunlukla Arapçadan Türkçeye sirayet eden kelimeler olduğu tespit edilmiştir. 1 adet ikileme biri Türkçe

biri Arapça kelimeyle (*il halk*),1 adet ikileme de biri Türkçe biri Farsça kelimeyle (*otğa gūrge*) kurulmuştur.

İlişki sözleri, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlere (Aksan, 2015: 42). Aksan'a göre ilişki sözleri, bir toplumun örf adetlerini, dünya görüşünü ve bireyler arasındaki ilişkilerini yansıtmaları bakımından oldukça önem arz etmektedir. Sabahleyin karşılaşıldığında *günaydın* veya yemek yerken *afiyet olsun* gibi belli durumlarda kullanılan ve bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bu sözlerin anlamsal, işlevsel, yapısal, sosyal ve kültürel özelliklerine göre tanımlandıklarını ortaya koyan Gökdayı, söz konusu özelliklerin betimlenebildiğinde ilişki sözlerin, atasözleri, deyimler ve ikilemelerden oluşan farklı yönlerinin ortaya çıkacağını ve bu sözlerin diğer kalıplaşmış söz birliklerinden ayırt edilmesinin kolaylaşacağını belirtmektedir (Gökdayı, 2008: 92). Bu çalışmamızda kalıplaşmış söz birliklerinden ilişki sözlerine atasözü, deyim ve ikilemelere nazaran daha az tesadüf edilmiş 6 adet ilişki söz tespit edilmiştir.

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi metinlerinde tespit edilen kalıplaşmış söz birliklerinin bir kısmının daha önceki dil dönemlerinde görülmesi ve sonrasında Türkiye Türkçesinde de yaşıyor olması dildeki devamlılığı gözler önüne sermektedir. Bu söz birliklerinden bir kısmı ses ve kalıp değişikliğine uğrayarak aynı kavramları karşılaması da bize dilin kelimelerinin değişmesine rağmen mantığının değişmediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- _____, *Türkçenin Gücü*, 1. basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- _____, *Türkçenin Sözvarlığı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1-II*, İnkılâp Yayınları. İstanbul, 2016.
- Alpay, Gönül, *Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası*, TDAY-Belleten 1972, s.103-125.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Bebercan, Mehmet Turgut, *Çağatayca gülistan Tercümesi (Gülistan-ı Türkî)*, Hakim Yayınları, Ankara, 2013.
- Çolak, Gülcan, *Türkçede Fosil Kelimeler*, Grafik Yayınları, Ankara, 2015.
- Çotuksöken, Yusuf, *Deyimlerimiz*, Özgül Yayınları, İstanbul, 1994.
- Demir, Celal, *Türkçe Deyimlerin Söz Dizimsel Özellikleri*, Türk Dili Dergisi, 2011, s. 428-444.
- Doğan, Nuh, *Türkiye Türkçesinde Fillerin Eşdizimleri*, Yayınevi, Ankara, 2016.
- Eckmann, Janos, *The Dīvān of Gedāi*, Bloomington, The Hague, 1971.
- _____, *Çağatayca El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Eraslan, Kemal, *X Seydî Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1986, C. 16, s. 41-54.
- _____, *Ahmedî, Münazara (Telli Sazlar Atışması)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1986, C. 14-25, s. 129-204.
- _____, *Çağatay Şairi Atayi'nin Gazelleri*, TDAY-Belleten 1987, s. 113-164.
- _____, *Mevlânâ Sekkâki Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- _____, *Çağatay Şiiri*, Türk Şiiri Özel Sayısı-II(Dİvan Şiiri) , Ankara 1986, s. 564-718.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Gökdayı, Hürriyet, *Türkçede Kalıp Sözler*, Bilig (44), 2008, s. 89-110.
- Gözütok, Avni, Haydar Harezmi, *Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2008.
- Hatiboğlu, Vecihe, *Türk Dilinde İkilemeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- _____, *Türkçenin Sözdizimi*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- _____, *Kelime Grupları ve Kuralları*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

- Kahya, Hayrullah, *Gedayı Divanına Göre Çağatayca'da İkilemeler*, Akademik Bakış Dergisi, S. 52, Aralık 2015, s. 1-9.
- Karaağaç, Günay, *Mevlâna Lutfi Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- Köktekin, Kazım, *Seyyid Ahmed Mirza, Taaşşukname (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Yayınları, Erzurum, . 2000.
- _____, *Dehnâme*, TDK Yayınları, Ankara, 2013.
- _____, *Yusuf Emiri Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2007.
- Köprülü, Fuad, *Çağatay Edebiyatı*. İslâm Ansiklopedisi, 1945, c. 3, s. 270-323.
- Sinan, Ahmet Turan, *Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2, Elazığ, 2008, s. 91-98.
- Sertkaya, Ayşe, *Yakîni'nin Ok Yay-niñ Münazarası*, Türk Dili Edebiyatı Dergisi, S: XXXIII, Ankara, 2006, s. 159-206.
- Şen, Serkan, *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.
- Toparlı, Recep, *Hârezmlî Hâfız'ın Divanı(İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Ünlü, Suat, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Arzu Sağlam 03.01.1977 tarihinde Samsun'un Vezirköprü ilçesinde doğdu. Vezirköprü Lisesini bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Mezun olduğu yıl Çorum'un Mecitözü ilçesi Cumhuriyet İlköğretim okuluna atandı. Burada altı yıl Türkçe öğretmeni olarak çalıştı. 2007 yılında açılan Anadolu liselerine öğretmen alımı sınavını kazanarak aynı yıl Samsun Yeşilkent Anadolu Lisesine atandı. Halen bu okulda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

İletişim Bilgileri

E mail : asaglam77@gmail.com

Telefon : 5057145938

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar

1997-2001 Milli Eğitim Bakanlığı Başarı Bursu

21.03.2008 İl Milli Eğitim Müdürlüğü Teşekkür Belgesi

06.01.2010 İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Teşekkür Belgesi

